

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04051

ALS DER SOF IZ GUT, IZ ALLES
GUT

Lajb Fuks

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אלס דער סוף איז גוט איז אללעס גוט

אנאָנימע יידישע קאָמעדיע

פון סוף 18-טן יאָרהונדערט

הקדמה הערות, מאָדערניזירטער נוסח

פון

ל. פּוּקס

פּאַרײַז

פּאַרײַז

1955

ALS DER SOF IZ GOUT
IZ ALLES GOUT

Tout est bien qui finit bien

Comédie anonyme de la fin du XVIIIe siècle

Copyright by L. Fuks, Amsterdam

PRINTED IN FRANCE

Imprimerie S. I. P. N., 14, Rue de Paradis, Paris-10^e

לזכרון עולם

פאר מיינע חברים און פריינד פון יידישן
קולטור־פאראיין א. נ. פון ש. אַנ־סקי
אין אַמסטערדאַם, אומגעקומענע פון דער
רוצחישער האַנטי אין די יאָרן 1940—1945
ל. פ.

ה ק ד מ ה

מען איז אפט גענייגט צו פארגלייכן א מלחמה מיט א נאטור־קאטאָסטראָפּע, מיט אַ וואַלקנבראָך צי אַן ערדציטערניש. וואָס שייך דער אויס־ווירקונג, איז דער פּאָרגלייך בעצם אַ ריכטיקער. נאָכן באַרואיקן זיך פון די נאטור־עלעמענטן צי איינשטילן זיך פון דער מלחמה־געוואַלט, קערט צוריק דער געראַטעוועטער מענטש אויף די חורבות פון זיין היים, זוכט אין זיי און נישטערט מיט דער האַפענונג צו געפינען עפעס, וואָס וועט אים נוצן ביים צוריקאויפבויען פון זיין צעשטערט לעבן.

ביים זוכן און נישטערן אויף די חורבות פון יידישן אַמסטערדאַם, איז אויך מיר אין אַפּריל 1946 אַריינגעפאַלן אין האַנט אַ העפט אין קוואַרטאַ פאַרמאַט, באַשריבן מיט יידישע אותיות. דער אינהאַלט פון געשריבענעם האָט זיך לייכט געלאָזט פעסטשטעלן. איך האָב פאַר זיך געהאַט אַ קאַמעדיע, וועמענס כתב און פאַפיר האָבן עדות געזאָגט, אַז זי שטאַמט פון 18טן יאָרהונדערט. דאָס העפט באַשטייט פון 34 נישט־פאַגינירטע זייטן פון 19×15 צ״מ. דער שער־בלאַט און דער צעטל פון די „פּערזאָנען“ פעלן. צו דרינגען פונעם אינהאַלט, וואַלט מען אָבער זיי אויף פּאָלגנדיקן אופן געקאָנט רעקאָנסטרוואירן:

אַלט דער סוף איז גוט, איז אַללעס גוט
אַדער

דער אויפגעדעקטער דרייפאַכער בעטרוג
איין לוסטשפּיל אין דריי אויפציגען

פּערזאָנען:

ר' ליפּמן, פּרנס און גבאי של צדקה (1)	טיימערל, די זעלבע
ירושלמי, משולח	ר' יאַקש, דער טאַרנאַפּאָלער בעל שם
ר' גאָ, דער זעלבער	ליפּקא יענטש, זיינע פּרויא
קרני־פּורה, דעם ירושלמים משרת	ר' הענערל, חזן פון דער קהלה
	פינגערלאַך

אַרט: אין הויז פון ר' ליפּמן; צייט: ענדע דיוועס יאָרהונדערטס.

(1) העכסט וואַרשיינלעך אַ היסטאָרישע פיגור, דער אַמסטערדאַמער פּרנס ליפּמאַן רינטעל אַליאַס פּיליפּ איזאַק דע יאַנג.

פונעם טעקסט פון דער קאָמעדיע גופא דרינגט אַרויס, אַז מען האָט זי אויפגעפירט פורים אינעם הויז פון מרא דאתרא. דעם רב יעקב משה לעווענשטאם און דאָס זייער וואַרשיינלעך אין יאָר 1798. די קאָמעדיע אַלס אַזעלכע האָט אָבער לחלוטין נישט צו מאַכן מיט די אונדז אַזוי גוט־באַקאַנטע פורים־שפּילן פון דער צייט, וואָס פלעגן שעפּן זייערע טעמעס פון דער מגילה־אסתר צי אַן אַנדערן ביבלישן ספר. דעם שטאַף פאַר אונדזער קאָמעדיע האָט דער אַנאַנימער מחבר גענומען פונעם טאַג־טעגלעכן לעבן פון זיין סביבה, אויף וועלכער ער ריכט זיין קרומען שפּיגל.

*

די אַנגענומענע מיינונג, אַז יידן האָבן תמיד געלעבט אין האַלאַנד אין עושר און אין כבוד, איז אין ליכט פון דער נייסטער געשיכטע־פאַרשונג שטאַרק אָפּגעפרעגט, הגם אין רעלאַטיוון זינען, ד. ה. אין פאַר־גלייך מיטן מצב פון יידן אין אַ ריי אַנדערע לענדער, איז די מיינונג וועגן האַלענדיש־יידישן „עלדאַראַדאַ“ זיכער אַ ריכטיקע. אמת איז אויך, אַז אין 17־טן און אין דער ערשטער העלפט פון 18־טן י. ה. האָבן יידן אין האַלאַנד — דער עיקר ספרדים — געהאַט אַן אַנזעעוודיקן אַנטייל אינעם עקאָנאָמישן און קולטורעלן אויפשטייג פונעם לאַנד. די געשיכטע פון יידן איז אָבער נישט די געשיכטע פון יידישע מאַגנאַטן און אין זייער דינסט שטייענדיקן קלער. אויך אין האַלאַנד נישט. דער רוב מנין און רוב בנין פונעם פאַלק האָט זיך אויך דאָ, אינעם פאַרהעלטנישמעסיק פרייען לאַנד, געראַנגלט פאַר זיין טאַגטעגלעכער עקזיסטענץ. די מאַסע האָט געקעמפט קעגן פאַררעדענונגען און באַגרענעצונגען מצד די שטאַ־טישע מאַכט־אַרגאַנען און פאַרשיידענע גילדעס, וואָס האָבן אינעם יידישן בעל־מלאכה צי קרעמער געזען זייער דירעקטן קאַנקורענט. דערביי מוז מען שטאַרק אונטערשטרייכן, אַז די באַגרענעצונגען האָבן דאָ נישט גע־גאַלטן פאַרן יידן אַלס אַזעלכן, ווייל ער איז אַ ייד, נאָר קעגן דעם נישט־איינגעזעענעם פון דער שטאַט, גלייך דאָס איז געווען דער פאַל מיט תושבים, נישט־יידישע, פון אַנדערע האַלענדישע שטעט, וואָס האָבן אין אַמסטערדאַם זיך געוואַלט פאַרנעמען מיט מלאכה צי עפענען אַ קלייט, נישט האַבנדיק די אַזוי גערופענע „פאַאַרטערס־רעכט“.

אַן אָפּקלאַנג מכוח איינעם אַזאַ פאַרבאַט פאַר יידן צו האַנדלען מיט פיש, געפינען מיר אין אַ ביז איצט אומבאַקאַנטער כראָניק אַנגעשריבן אין יידיש פון אַ פשוטן פאַלקסמענטשן און וואָס נעמט אַרום די גע־

שעענישן אין האַלאַנד פאַר די יאָרן 1740—1752. איר מחבר איז — ווי עס איז מיר געלונגען אויסצוגעפינען — אברהם חיים בן צבי הירש ברייטבאָרד מבית קאָווערען, געבוירן אין 1699 און געשטאַרבן אין 1786. די כראָניק איז געטיטלט: „איין נייאי קורנייק פון 1740—1752“.

די פאַרצייכענונג וועגן אַמסטערדאַמער פיש־פאַרבאַט וואַרפט אַ שאַרף ליכט אויף די הערשנדיקע באַצייאונגען צווישן דער מאַסע און אירע קהלשע פאַרזאָרגערס, די פּרנסים, וואָס האָבן איבער איר געהאַט אַ כמעט אומבאַגרענעצטע מאַכט. צו גלייכער צייט דערוויסן מיר זיך וועגן איר באַצייאונג צום ווינלאַנד. די אַקערשט דערמאָנטע פאַקטן זענען גענוג וויכטיק און ס'לוינט זיך צו באַקענען מיט דעם אַריגינעלן טעקסט פון דער פאַרצייכענונג, וואָס לויטעט אין אַן עטוואָס מאַדערניזירטן אויסלייג אַזוי:

איין פאַרפאַל אין אַמסטערדאַם מיט פיש־גוית און להבדיל יהודים

אין אַמסטערדאַם איז שבת פרשת תולדות (1743) פאַרבאַטן געוואָרן מיט באַפעל פון בירגערמייסטערס, לאַוויקעס און אַלע שררות צו אלופים, קצינים, פּרנסים, איין גאַר גרויסער פאַרבאַט; דאָס זיך קיין יהודי זאָל דערוועגן מיט פיש צו האַנדלען, עס זיי אויף די גאַס אַדער אין הייזער. וווּ נאָר איינער וועט געכאַפט ווערן, זאָל דעם זעלבן אַ גרויסער סקאַנדאַל געמאַכט ווערן. אַזוי איין כרוז איז אין אַלע שולן אויסגערופן געוואָרן, זייער שווער לויט באַפעל. דערויף האָבן האַלופים פּרנסים געשיקט אין אַלע עקן גאַסן זייערע אויפזעערס, און אויף אַלע מאַרקען, און יעדן איינעם געלאָזט מזהיר זיין נישט מיט פיש צו האַנדלען אַדער דער זעלבער זאָל פון קהל געשטראַפט ווערן ווי אים צוקומט. און די פישער־לייט האָבן זייער אַכטונג געגעבן.

אַזוי זענען די פיש־לייט פאַרגעטראַטן פאַר קהל און האָבן אירע התנצלות געטאָן און דערביי געזאָגט, דאָס זיי עס נישט וועלן און קענען נאָכגעבן ווען די שררות וועלן די גוית אויך פאַרביטן (פיש פאַרקויפן) דערצו אויך נישט ביי די גאַס (לאַנגס די הייזער). דען עס איז איין פריי לאַנד דערצו איז אַ פרייער משא ומתן (אויך דער האַנדל איז פריי), אויב נישט זאָלן זיי אלופים פּרנסים די קאַסט געבן (אויסהאַלטן).

ווי שפּאַנענדיק עס זאָל אויך נישט זיין דער קאַמף פון די אַרעמע פישעהענדלער קעגן די אלופים פּרנסים, וואָס זענען געווען אַ וויליק ווערק־צייג אין די הענט פון די שררות, ווי אינטערעסאַנט עס זאָל אויך נישט זיין דער רעזולטאַט, וואָס האָט דערפירט צו דער גרינדונג פון דער יידי־שער פישער־גילדע „מזל־דגים“, צו אונדזער טעמע האָבן זיי אַבער מער קיין שייכות נישט. דער ציטירטער אַפּשניט פון דער כראָניק איז נאָר אַ באַווייז פאַר דעם שווערן מצב אין וועלכן עס האָט זיך געפונען דער פאַלקס־מענטש אַפילו אין די גאַלדענע צייטן, בעת פון די רייכע טישן

פון בליענדיקן קאלאניאלן האַנדל און אינטערנאַציאָנאַלע געלט־מאַגן־פּולאַציעס אין אייראָפּע, זענען נאָך פאַר אים אָפּגעפאַלן פעטע ברעקלעך. אויסגענומען עטלעכע פּאַכן, פאַר וועלכע עס איז נישט געווען קיין גילדע (ווי דימענטן־שלייפן און טאַבאַק־באַאַרבעטונג), איז מלאכה פאַר יידן געווען פאַרבאַטן. אַזוי איז פאַר דער גרויסער מאַסע געבליבן נאָר איין אויסוועג: נעמען דאָס פעקל צעלניק אויף די פלייצעס און זיך דערמיט לאָזן איבער די דערפער, אָדער שלעפן אַ וועגעלע מיט „ספעציעלע“ סאַרטן לעבנסמיטלען איבער די גאַסן פון שטאָט.

און ווען אַ דאַנק דער אומדירעקטער און שפעטער דירעקטער אויס־וירקונג פון דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע אויף די פּאָליטישע פאַר־העלטענישן אין האַלאַנד, זענען אַוועקגעפאַלן אַלע מניעות, וואָס זענען דעם יידן געשטאַנען אין וועג צו אַן עקאָנאָמישער און פּאָליטיש־סאַ־ציאָלער גלייכבאַרעכטיקונג — האָט דער באַרג־אַראָפּ פון אַלגעמיינעם עקאָנאָמישן לעבן אין לאַנד דערגרייכט זיין טיפּסטן פונקט. אין 1798, בעת אונדזער קאָמעדיע ווערט אויפגעפירט, לעבן אויף אַ צאָל פון בערך 22.000 יידן אין אַמסטערדאַם, ביי די ספרדים מער ווי די העלפט פון קצבה און ביי די אשכנזים מער ווי צוויי דריטל.

מיר האָבן אָנגעווויזן, אַז פונעם עקאָנאָמישן ווילשטאַנד, וואָס האָט געהערשט אין לאַנד אין 17־טן און אין דער ערשטער העלפט 18־טן י. ה. האָט אויך די מאַסע גענאָסן פון די איר צוגעוואָרפענע ברעקלעך. אין פאַרגלייך מיט אַנדערע לענדער, האָט זי אויך דאָ פרייער געקאָנט עטעמען. ווי געוויינטלעך אין אַזעלכע באַדינגונגען, איז דער קולטורעלער אויפ־שטייג ביי איר נישט אויסגעבליבן. פאַר דער צייט האָבן אין אַמסטערדאַם געבליט יידישע דרוקערייען. עס דערשיינט אַן אַ שיעור העברעאישע און יידישע ספרים און ביכער. אין 1686 קומט אויף די ערשטע יידישע צייטונג, די „דינשטאגשי או פרייטאגשי קוראַנטין“ און... מען שפילט טעאַטער.

ביי די ספרדים, וואָס האָבן אָנגעהויבן זיך באַזעצן אין האַלאַנד אין 1593, איז די טעאַטער־קולטור געווען שטאַרק אַנטוויקלט. אויף דעם דאַרפן מיר זיך נישט ווונדערן. פון שפּאַניע, דאָס לאַנד פון זייער אָפ־שטאַמונג, האָבן זיי מיטגעבראַכט אַחוץ דער ליבע צו דער שפּאַנישער שפּראַך און ליטעראַטור אויך אַ סך ליבע צום טעאַטער. זיי האָבן דאָן אויך אין האַלאַנד נישט נאָר אַליין געשריבן טעאַטער־שטיק, נאָר זיי אויך געשפילט. אַזוי איז אונדז באַקאַנט, אַז אין 1624 האָט מען אין דער ספרדי־

שער שול פון דער קהלה בית יעקב אויפגעפירט אום שבועות דאס אלע גארישע שפיל „דיאלאגא דאס מאנטעס“, דער דיאלאג פון די בערג, ווו זיבן ביבלישע בערג טענהן זיך אויס אין לאנגע דיאלאגן וועמען עס קומט דער אויבן אן אויף דער וועלט. די דיאלאגן זענען באגלייט געווען פון כאראלן געזאנג און ארקעסטער, וואס דערמאנט זייער שטארק אן די אויפפירונגען פון קאטוילישע מיסטעריע־שפילן. ערשט אין 1639 ווערן אויפפירונגען אין שול פארבאטן און עס קומען אויף די „אקאדעמיעס“, ד. ה. ליטערארישע קלובן, וועמענס ציל עס איז אויך דאס אנטוויקלען פון דער טעאטער־קונסט. עס איז אַנצונעמען, אַז די „אקאדעמיעס“ זענען אַנטשטאַנען אונטער דער השפעה פון די אין האלאנד עקזיסטירנדיקע „רעדעריקערס“ פאַראיינען און „אקאדעמיעס“.

זייער רייכע און אַנגעזעענע ספרדישע משפחות האָבן זיך געפירט איינצולאָדן אין זייערע פאַטריציער־הייזער אַ גאַנצע טעאטער־טרופע צי אַן איינצלנעם אַרטיסט, ווו מען פלעגט פאַר אייגענע און נאָענטע פריינט שפילן טעאטער. ידיעות וועגן דעם מין אויפפירונגען האָבן מיר פון די יאָרן 1638 און 1641—1651.

די ערשטע, ביז איצט, באַקאַנטע ידיעה וועגן עפנטלעכן שפילן טעא־טער ביי די ספרדים, און דאָס אין אַ שפייכלער, שטאַמט פונעם יאָר 1667. די טרופע איז, ווייזט אויס, געשטאַנען אונטער דער לייטונג פון מארא־נישן דיכטער, דראַמאַטורג און היסטאָריקער מיגועל אָדער דניאל דע באַרריאַס.

אין צוויי אַקטן², אויפגעשטעלט דעם 1טן פעברואַר פון דער־מאַנטן יאָר 1667, ביים אַמסטערדאַמער נאַטאַר יאַקאָבוס סנעל, ווערט דערציילט, אַז די עדות איזאַק לעווי וויקטאָריאַ, איזאַק וואַעס מאַרטיניס און יעקב וואַעס מאַרטיניס, אַלע תושבים פון דער שטאַט, האָבן דער־קלערט, אַז זיי קענען אהרן דע לאַ פאיי, בנימין הענריקעז און יעקב נאוואַרא און ווייסן זיכער, אַז די דערמאַנטע פאַרשוּינען זענען מיט־שותפים פון אברהם איסאראַעל, דניאל לעווי באַרריאַס און שמואל ראָזא און האָבן אַ סך מאַל בשותפות „געשפילט אַ זיכערע קאַמעדיע אין גע־דונגענעם שפייכלער פון טובע פיטער וואן מאַרקען, און דאָס באַקומענע געלט צווישן זיך פאַרטיילט“. ווייטער ווייסן די עדות, אַז אינעם שפייכלער האָבן „די קאַמעדיע בייגעווינט און געזען מער ווי דרייסיק באַזוכער“.

(2) שטאַטישער אַרכיוו, אַמסטערדאַם.

אין א דאקומענט פון 28^{טן} דעצעמבער 1707, לייענען מיר וועגן א ווענדונג פון „עטלעכע ליבהאָבערס פון שפּאַנישע קאָמעדיעס“ צו די ביר- גערמייסטערס פון שטאָט, אַז מען זאָל זיי דערלויבן אין די מיטוואַכן צו שפּילן, בעת דעם טאָג ווערט אין שטאָטישן טעאָטער נישט געשפּילט און די שטאָטישע אינסטיטוציעס, פאַר וועלכע די הכנסות פון פאַרשטעלונגען זענען באַשטימט, וועלן צוליב דעם נישט לייַדן קיין שאַדן. איבעריקנס טון זיי דאָס שוין גיין יאָר און זייערע טעאָטער-באַזוכער פאַרשטייען סיי ווי נישט קיין האַלענדיש.

די ביטע איז געוואָרן אָפּגעוואָרפן. וויכטיקער איז פאַר אונדז צו דערמאָנען, אַז אינעם ענטפּער פון די שטאָטישע אויטאָריטעטן רעדט זיך וועגן פּאַקט, וואָס צוליבן געבן אַ דערלויבעניש, וואָלט מען פון שטאָטישן טעאָטער אָפּגעצויגן דעם גרעסטן טייל באַזוכער פון דער יידישער „נאַציע“ און אַז מיט אַכט צי צען יאָר צוריק האָבן שוין עטלעכע פון דער דאָזיקער נאַציע אַן איינציק מאָל, נאָך לאַנג בעטן, יא געשפּילט אין שטאָטישן טעאָטער.

די ספרדישע יידן פאַר וועמען טעאָטער איז געווען אַ באַדערפעניש, האָבן אָבער געפונען אַן אויסוועג פון דער לאַגע. זיי פלעגן איינארדענען פאַרשטעלונגען פאַר מיטגלידער פון אַ געשלאָסענעם קרייז. (אַ דערשיי- נונג אין האַלאַנד ביי היינט צו טאָג). וועגן אַזאַ אַקטיוויטעט פון ספרדישע טעאָטער-גרופּעס, ווייסן מיר פון די יאָרן 1750 און 1760—1763.

נישט קלענער איז געווען דער אינטערעס פון די אשכנזישע יידן אין האַלאַנד צום טעאָטער. אויך זיי האָבן פאַרמאָגט טעאָטער-טראַדיציעס. אין אונטערשייד אָבער מיט די ספרדים האָבן זיך זייערע טראַדיציעס געצויגן פון די פורים-שפּילן. אַלע ידיעות מכוח טעאָטער-שפּילן ביי די אשכנזים פאַלן טאָקע צוזאַמען מיט דער פורים-צייט, בעת עס פלעגט זייער פריילעך צוגיין אין אַמסטערדאַמער „געטאָ“, ווי אויף אַן איטאַליענישן קאַנאַוואַל-יום-טוב. די מאַסקאַראַדעס און בעלער פלעגן געוויינטלעך געדויערן צוויי וואָכן פאַר און צוויי וואָכן נאָך פורים. כדאי צו דערמאָנען, אַז די פורים-שמחה האָט מען אויסגעלעבט אין גאַס און אַ מאַסקאַראַדע-צוג מיט מוזיק און פאַקלען, האָט אַפּט איבערגעשריטן די גרענעצן פון יידישן געגנט, וווּ די טאַלעראַנטע נישט-יידישע באַפעלקערונג האָט אים אויפגענומען מיט אַ סך סימפּאַטיע.

דער באַווסטער געלערנטער און רייזנדער חיים דוד אזולאי, וואָס האָט

באזוכט האלאנד אין 1778 און געזען אן אמסטערדאמער פורים-קארנא-
וואל, פארצייכנט אין זיין טאגבוך דאס פאלגנדיקע:

„שבת צו נאכטס האט מען די גאנצע נאכט פארבראכט אין די גאסן
פריילעך און מיט מאסקעס און זיך נאריש געמאכט צוליב פורים וועגן,
גלייך די שטאט וואלט געהערט צו זיי, מיט א סך טומל אויף אלע גאסן
פון שטאט; און דער רוב פון זיי זענען אין אמסטערדאם אשכנזים, מער
ווי 50 (?) טויזנט נפשות. אין דער פרייער שטאט נעמען זיי זיך שוין
צו פיל פרייהייט, גלייך זיי וואלטן געווען די הערשער פון שטאט און
לאנד. א ווונדערלעכע דערשיינונג!“

וועגן טעאטער-שפילן גופא ביי אשכנזישע יידן לייענען מיר אין א
דאקומענט, דאטירט פון 1683, א זינט א געוויסער צייט האבן (יידן)
פון דער הויך-דייטשער נאציע (אשכנזים) געמאכט אויף דער אודע
סכאנס פון א שפייכלער א פארמעל טעאטער מיט א בינע און אפּוועק-
סלענדיקע דעקאראציעס... ווו דריי מאל אין וואך, שבת, זונטיק און מיט-
וואך ווערן אויפגעפירט טרויער- און לוסט-שפילן. די צאל באזוכער פלעגט
אויסמאכן פון 200 ביז 300. צווישן זיי זענען פאראן אויך נישט-יידן“.

דעם 25סטן פעברואר 1707, דערלאנגען דריי אשכנזישע יידן א
ביטע אין מאגיסטראט, מען זאל זיי דערלויבן שפילן טעאטער אין דער
הויך-דייטשער אדער סמאוסע (זידל-ווארט פאר יידיש) שפראך, ווי דאס
איז דער מנהג זינט יידן ווינען דא אין שטאט.

א דעטאלירט בילד פון יידישן טעאטער, זיין אויסזען, זיינע אַרטיסטן,
דעם שפיל און אפילו שטימונג, וואס האט אין אים געהערשט, מאלט א
נישט-יידישער שרייבער אין א האלענדיש בלאט פון 25 מערץ 1726. עס
הייסט ביי אים „א באשרייבונג פון טעאטער פון די סמאוסן“ (סמאוסן:
זידל-ווארט פאר יידן) און בקיצור לויטעט זי אזוי:

„אין א זיכערן מיטוואך צי דאגערשטאג, בין איך פארבאָלדזשעט אין א
הילצערנער שאַפע, וואס שטייט אין די יאָאָדסע האַוטטוינען (נאמען פון א גאס
אין געטא). פאַר א סומע פון 300 גולדן האָבן די סמאוסע אַרטיסטן איבעראַנ-
דערשט די שאַפע אין אַ באַקוועמען אַיוראַעליטישן טעאַטער. דער זיגטעריער איז
געווען באַשיידן און געשמאַק אויסגעשטאַט און איז מיט גאַרנישט ענלעך געווען צו
זיין אויסערלעך. מע האָט דאָרט נישט געזען קיין געטער, געטינס און ים-נימפּעס,
וואָס שוועבן אין טייַגיקע וואַלקנס... אַנשטאַט די באַלערנענדיקע דערשיינונגען,
האַט זיך דאָרט געפונען אַ קלייניקע בינע. רעכטס איז געשטאַנען אַ בופּעט מיט
כל טוב: בראַנפן, זיסער קוכן, פייקעס טאַבאַק און ווערעמדיקע פאַמעראַנצן.
צוויי בכבודיקע הענגלייכטער, וואָס האָבן מסתמא אַמאַל באַלויכטן די טיילוואַ-

נישע חתונה פון פראזערפינען, האָבן געפלאַקערט מיט זיבן פלאַמען. די הענג-לייכטער האָט מען אָנגעצונדן נאָך אַ געדולדיקן וואַרטן פון אַנדערטהאַלב שעה מיט זעכצן מינוטן. דער אַרקעסטער איז באַשטאַנען פון פיר מוזיקאַנטן, די בריי-דער פּאַלאַק, געשפּילט האָט מען „דאָס מול איז קיילעכדיק“ פון ד. העינק (נישט-יידישער, האַלענדישער קאַמעדיע-שרייבער — ל. פ. אַז דער פּאַרהאַנג האָט זיך אויפגעוויבן, האָט מען געזען דעם קיניג, לייבכע דעם היטלמאַכער, אַפּערקריכן אין באַגלייטונג פון גראַפן און דער פּרינצעסין פּאַרסיאַ, געשפּילט דורך דעם פּאַריק-מאַכער נאַבאַראַ... ביים אַראַפּשפּרינגען פון דער לייטער, האָט קיניג לייבכע פּאַרגעסן מיטצונעמען זיין מאַנטל... נאָכן דעקלאַמירן אַ צאַל קופּלעטן מיט עפעס אַ העברעאישן געברום, האָט איבערגענומען זיין ראַל אַזער קלאַדער מיט פּאַלגענדיקן פּערו:

דו פירשט, דו פּאַלג זיין ווילן. מיר הערן מיט פּאַרלאַנגען.

דעמאָלט האָט פּאַרסיאַ דורך איר שאַרלאַך-רויט געפּאַרבטער נאַז אַרויסגע-לאָזט אַ קוויטש אַלס ענטפּער:

און וואַרטן פּרוידיג זיין געבאַטן שטענדיק צו האַלטן.

די דיאַלאָג האָבן זיך נאָך לאַנג געצויגן, אַן אומגעדולדיקער האָט דער מחבר פּאַרלאָזט די שאַפע, וווּ — לויט ער פּאַרויכערט — ער איז שיר נישט דערשטיקט געוואָרן אין דער „העברעאישער לופט“, אַן אַנגע-גליטער דורך די „וואַרעמע סמאוסע פּריילינס“.

אין די קומענדיקע יאַרצענדליקער איז ביים אשכנזישן עולם דער דראַנג צו שפּילן און זען יידיש טעאַטער נישט אַפּגעשוואַכט. די באַ-וויון דערפאַר זענען גענוג. ליידער איז פון געשפּילטן רעפּערטואַר כמעט גאַרנישט פּאַרבליבן. נאָך אין די אַכציקער יאָרן פון 18-טן י. ה. געלינגט עס אַ דייטשן יידן, יעקב הערץ דעסויער, צו אַרגאַניזירן אַ יידישע טעאַטער-טרופּע, וואָס שפּילט נישט אַליין אין אַמסטערדאַם נאָר אויך אויף דער פּראַווינץ. יעקב הערץ דעסויערן קומט אויך דער כבוד, צו פּאַרמעלדן אים ווי דעם גרינדער פון דער ערשטער דראַמאַטישער שול ביי יידן, וועמענס שילער האָבן העכער אַ האַלבן יאַרהונדערט, אונטער זיין לייטונג, געשפּילט אַן אַנזעעוודיקע ראַל אין דער האַלענדישער טעאַ-טער-געשיכטע. זיין רעפּערטואַר, הגם אין אַנפאַנג געשפּילט אין יידיש-האַלענדישן לשון און וואָס איז באַשטאַנען פון כמעט לויטער איבערזעצונ-גען, ווערט שפּעטער נאָר אַ דייטש-און האַלענדיש-שפּראַכיקער. אָבער סיי זיין דראַמאַטישע שול, סיי זיין טעאַטער-טרופּע, האָבן נאָר געקאַנט אויפ-קומען אויף אַ באַדן, וואָס איז אין משך פון דורות אַדורכגעאַקערט גע-וואָרן מיט רייכע טעאַטער-טראַדיציעס, אייגענע און איבערגענומענע פון דער סביבה אין וועלכער מען האָט געלעבט. עס איז דעריבער אַנצו-

נעמען, און די פארבליבענע רעפערטואר־ירושה שפיגלט ווייט נישט אפ זיין ריכטיקן פארנעם, אזוי ווי די האלענדישע יידן האבן אים געקענט. דאס צופעליקע געפינט פון דער אַנאַנימער קאַמעדיע, וואָס מיר רופן איצט „אַלס דער סוף איז גוט, איז אַללעס גוט“, מאַכט אונדזער השערה נאָך מער וואַרשיינלעך.

די קאַמעדיע הייבט זיך אָן מיט אַ בריוו פון דער קהלה סאלנעק צום אַמסטערדאַמער פרנס ר' ליפּמאַן. דער איבערברענגער פונעם בריוו איז אַ ירושלמי, אַ משולה, וואָס האָט אויף זיך גענומען צו זאַמלען געלט פאַר דער שווער־געטראָפּענער קהלה סאלנעק, אין פּוילן. ער מאַכט דעם אַנ־שטעל, אַז ער רעדט נאָר לשון־קודש און דערמאָנט שטאַרק דערמיט אָן שלום עליכעמס העלד „דער אורח“, וואָס רעדט אויך נאָר לשון־קודש מיט „סאַמע פּתחן“. אין דער אמתן, איז ער אַ ברעסלער תושב און דערצו אַ באַקאַנטער שווינדלער. אַז ברעסלע ווערט אים צו קליין, לאַזט ער זיך קיין דייטשלאַנד, וווּ מען קען אים נישט, כדי דאָרט אויסצופרווון זיין מזל. פון דאָ שרייבט ער זיין פאַרבליבענער פרוי ליפּקע יענטעס אַ בריוו קיין ברעסלע מיט אַ פאַלשער חתימה, אין וועלכן ער איז איר מודיע, אַז ער איז געשטאַרבן... פון דייטשלאַנד פאַרט ער קיין האַלאַנד אין באַגלייטונג פון אַ משרת. דאָס איז אַ, פאַר אַ בחור פאַרשטעלט, מיידל, וואָס לאַזט זיך אָנרעדן צו פאַרלאָזן דעם פאַטערס הויז, כדי מיט אים שפּעטער חתונה צו האָבן.

אין צווישן האָט די „אלמנה“ ליפּקע יענטעס חתונה מיטן ירושלמיס פריינט ר' יאַקש. אָבער אויך ר' יאַקש פאַרלאַזט זיין ווייב און קומט קיין אַמסטערדאַם. איצט לאַזט זיך אויך ליפּקע יענטעס אין דער וועלט אַריין זוכן איר מאָן. אויך זי שפאַרט אָן ביז אַמסטערדאַם. אינעם הויז פון ר' ליפּמאַן, געפינט זי נישט אַליין איר לעבעדיקן, נאָר אויך דעם „געשטאַר־בענעם“ מאָן. דער שווינדל איז אַרויסגעקומען. דער ירושלמי קערט צוריק צו זיין ווייב ליפּקע יענטעס און ר' יאַקש, אויפּסניי אַ פריילידיקער, שענקט זיין האַרץ דעם ירושלמיס משרת. נאָך לאַנג זוכן טרעפט אויך זי איר פאַטער אין ר' ליפּמאַנס הויז. אַלע שליסן זיי שלום מיטן גורל. די קאַמעדיע ענדיקט מיט פאַלגנדיקן אימפּראַוויזירטן ליד, געזונגען נאַכאַנאַנד פון ר' יאַקש און זיין מחותן, דעם חזן פון דער קהלה פינגער־לאַך:

בין וויל עך נישט מער זינגען, ווייל עס איז פאַק (אָפט) נישט שײן
דך עז חשל נור זאָגן דיזה דברים גאַהר אַלליין

ואתן ברכתי לכל אחד לפי מעלתו את אשר ישים ה' בפי
ובראשון לכבוד הרב הגאון המפורסם מהו' יעקב משה נרן אב"ד
דק"ק אמשטרדם כלילות יופי

עח ווינש אאך רבי לעבין אַז איהר זאַלט אייך יאַהרן אין שמחות
אויז לעבין

און השי"י זאָל אאך אַללעס וואָס איהר פאַרלאַנגט געבין —
און אן אייר קינדער זאַלט איהר פיהל שמחות זעהן אונד הערין
וישלח ה' ברכתו אלייך ולכל הנלוים אתו וואו זיא זיך ווערן קעהרין

און איהר זאַלט נאָך זוכה זיין פיהל פורים צו מאַכין
אין נחת, און שמחות, און פרגניהגונג בייא אַללע זאַכין
און אַללע יאַהר זאָל קומען אַ ר' שמערייל אַדער אַ ר' יאַקש
פון טאַרניפאָל

דער אאך לכבוד פורים אַ ביסלע לושטיג מאַכין זאַל

און ענק רבתי לעבין ווינש אאך אויך אַללעס גוטס
מאַכטס ענק לושטיג און זייטס גוטס מוטס
אויב עח ענק געפאַללין האָב, וויל ענק נישט פרעגין
ווארום ווען עח ענק נישט געפאַללין האָב, איז מעח אויכיד
נישט גלעגין

די דאָזיקע סטראָפן רעדן פאַר זיך אַליין וועגן אַרט און צייט פון
אויפפירן די קאָמעדיע. מיר דערהערן אין זיי די אונדז אַזוי גוט באַקאַנטע
ווענדונג פונעם פורים־שפילער צום פאַרזאַמלטן עולם. געטריי דער טראַג
דיציע פון זיין פאָטער דעם אַמסטערדאַמער רב שאול לעווענשטאם, האָט
אויך דער זון געמאַכט פורים מיט אַ סך פראַכט און פראַל, און געלאָזט
אויפפירן אין זיין זייער גרויסער וויינינג אַ קאָמעדיע, וואָס באַהאַנדלט
איינע פון די אַנגעווייטיקסטע פראַגעס פון יענע יאָרן אין דער אַמסטער־
דאַמער קהילה, נעמלעך די פראַגע פון דער הערשנדיקער אַרעמקייט אין
איינע פון אירע קאַריקאַטוראַלע דערשיינונגען.

אין איר בוי און קאָמפּאָזיציע, גלייכט אונדזער קאָמעדיע צו די
דעמאָלט געשריבענע און געשפילטע האַלענדישע קאָמעדיעס. ווייזט אויס,
אַ אַחוץ דער היפשער ערודיציע אין דער יידיש־טראַדיציאָנעלער ליטע־

ראטור, האָט אונדזער אָנאַנימער מחבר אַלגעמיין וויסן און די בינע מיט איר טעכניק איז אים נישט פּרעמד געווען. ער באַזיצט אויך אַ פּיין שפּראַך־געפּיל. זיינע העלדן רעדן דאָס יידיש פון די געגנטן פון זייער אָפּשטאַמונג. אַחוץ, פאַרשטייט זיך, דער ירושלמי, וואָס רעדט אַ דורכאויס לעבעדיקן העברעאיש, וואָס באַווייזט, אַז דער שרייבער איז אויך געווען אַן אויסגעצייכנטער העברעאישער סטיליסט.

„די צאָל קאָמעדיעס דערשינענע אין דרוק אין די זיבן פּראָווינצן (האַלאַנד) בעת דעם 17־טן און 18־טן י. ה., איז געווען גענוי אַזוי געוואָלטיק גרויס ווי די צאָל אויפגעפירטע טעאַטער־שטיק“, שטעלט פּעסט דער באַוווּסטער היסטאָריקער פון האַלענדישן טעאַטער, א. י. וואָרפּ. „אין די טיטלען פון זייער אַ סך סצענישע ווערק טרעפט מען כּסדר אַן אַזעלכע אַדיעקטיוון ווי: פאַרשטעלטע, אָפּגענאַרטע, פאַררעטערישע, אומטרייע אַאָוו. אַדער סוביעקטיוון: שווינדלער, מכּשף אַאָוו. אַזוי, למשׁל, האָט דער שרייבער ה. וואן האַלאַמעל ליבסט אַנגעשריבן ניינצן קאָמעדיעס מיט אַ הויפּט־פּערזאָן אַ שווינדלער אַדער אַ צבועק, וועמענס פאַלשקייטן קומען אָבער שטענדיק אַרויס. פאַר אַ סך קאָמעדיעס איז כּאַראַקטעריסטיש זייער גראַבקיט, שפּלקייט און אויסגעלאַסנקייט“.

די כּאַראַקטעריסטיק וואָרפּס וועגן דער האַלענדישער קאָמעדיע, טרעפט אויך אין געוויסן זינען צו אויף דער יידישער. אויך דאָ פעלט נישט קיין גראַבקיטן. זיי טראָגן אָבער דעם חותם פון אַ יידישער פּסיכע און זענען דער אויסדרוק פון אייגנשאַפטן געפאַרמטע אין גאַנץ באַזונ־ דערע פאַרהעלטענישן און אונטערשיידן זיך שטאַרק פון די אינעם האַ־ לענדישן טעאַטער־שפּיל.

בעת דעסויער פייערט טריומפּן מיט זיין „דאָן זשאָן“ און אַזוי פּיל אַנדערע אָפּערעס געשפּילט אין דייטש צי האַלענדיש, פירט מען אויף אין אַמסטערדאַם אַ קאָמעדיע אין אַ פּאַלקסטימלעכן יידיש און דאָך לויט אַלע כּללים פון דעמאָלטיקן אייראָפּעאישן טעאַטער. אַפּילו דער פּאַקט, וואָס זי איז נישט באַרעכנט פאַר אַ גרויסער טעאַטער־טרופּע און אויך נישט אויף דעקאָראַטיווע עפעקטן, פאַרמינערט מיט גאַרנישט איר וועזנטלעכן ווערט. איר שרייבער רעכנט אויף דער וואָרט־פּאַנטאַזיע פּונעם צושויער און דער פּעלבנדיקער דעקאָראַטיווער עלעמענט ווערט אין אַ הויכער מאָס קאָמפּענסירט מיטן שפּראַכלעכן. גלייך שלום עליכם, אָפּערירט ער מיט אויסדרוקן, דעם עולם זייער פאַרטרויטע, פון די טעגלעכע תּפּילות, תּנאָך צי תּלמוד, וואָס באַקומען אינעם מויל פון זיינע העלדן אַ גאַנץ אַנדערן

אינהאלט און באדייטונג און צוליב וואָס עס געלינגט אים צו שאַפן צי אַקצענטואירן קאַמישע סיטואַציעס.

למשל: ר' יאָקש ווענדט זיך צו זיין מחותן ר' הענערל מיט אַ באַ־קאַנטן פּסוק פון תפילת שחרית „ברוך אתה ה' המכין מצעדי גבר, דאָס איז טייטש גלויבט ביסט דוא גאָט וואָס האַ(ס)ט אָן גברייט דען טריט פון עס הענעריל, ווארום ווען איהר נישט ווערט אַהער גקומען, וואו האַט איהר אַזויא אַ פיינעם איידעם גקריגן“. (גבר באַדייט אין העברעאיש און מאַן און... האן).

אונדזער אַנאַנימער מחבר איז אויך געבענטשט מיט אַ שאַרף אויג. טרעפלעך צייכנט ער די כאַראַקטער־אונטערשיידן פון זיינע פיגורן. אין קעגנזאָץ צום עקזאַלטירטן, איבערגעשפיצטן, חוצפהדיקן, מכלומרשטן תלמיד־חכם ר' יאָקש, שטייט פאַר אונדז דער מיושבדיקער, באַרעכנטער און זאַלעכער אַמסטערדאַמער תושב און פּרנס, ר' ליפּמאַן. נעבן דעם באַהערשטן, אַדורכגעטריבענעם און ראַפּינירטן ירושלמי, זעען מיר דעם אומבאַהאַלפּענעם, נאַיוון און לעפּישוואַטן חזן ר' הענערל.

נישט ווייניקער געראַטן אין דער קאַמעדיע, זענען די צוויי פּרויען־געשאַטאַטן. ליפקע יענטעס איז אַן ענערגישע, לעבנסקרעפטיקע יידענע, וואָס בייגט זיך נישט לייכט פאַרן גורל. זי פאַרטראַגט נישט קיין עוולה און יאָגט זיך נאָך גערעכטיקייט ביז... אַמסטערדאַם. איר צונג איז גלאַט און שפיציק. לייכט טוישט זי איר ראַל פון אַ באַעוולהטער, שוואַכער פּרוי אויף דער, וואָס איז ווייט בכוח איר שטעטל צו באַשטיין קעגן אַזעלכע מענער ווי אַ ירושלמי און ר' יאָקש. אין טעמערלען ווידער, דערקענען מיר אַן ערלעך, פשוט מיידל אַן לעבנס־חכמה, וואָס ווערט לייכט אַ קרבן פון אירע אומשטאַנדן און שטימונג.

אַ גאַר בולטן אַרט פאַרנעמט אין דער קאַמעדיע דאָס בילד פון שאַרפן אַנטאַגאַניזם, וואָס האַט געהערשט אין האַלאַנד צווישן יידן האַלענדישע, אַפּשטאַמיקע פון דייטשלאַנד און יידן פּוילישע, וואָס זיינען פּערזאָנליכ־צירט אין אַזאַ פאַרשוין ווי ר' יאָקש.

מיר האָבן שוין אַנגעוויזן, אַז אונדזער קאַמעדיע האַט בעצם מיט די באַקאַנטע פּורים־שפּילן נישט קיין שייכות. זי האַט נאָר דאָס מיט זיי בשותפותדיק, וואָס מען האַט זי אַן ספּק געשפּילט אום פורים. הגם עס איז נישט אויסגעשלאָסן, אַז נאָכן אַוועקלאָזן אַדער פאַראַנדערשן עטלעכע קופּלעטן צום סאַמע סוף, האַט מען זי אויך געשפּילט אין אַנדערע צייטן פון יאָר. סוף כל סוף איז דאָך דער הויפּט־ציל פון מחבר געווען צו אַנט־

פלעקן דעם אייטערדיקן ווונד אויפן קערפער פון דער דעמלטיקער האַלענ-
דיש־יידישער געזעלשאַפט, נעמלעך די ביטערע נויט און די מיט איר פאַר-
בונדענע מאַראַלישע געפאַלנקייט. פאַר אים האָט זיך נישט געשטעלט אַזאַ
דערהויבן פראַבלעם ווי פאַרן מחבר פון דער ערשטער יידישער קאַמעדיע,
יצחק אייכל, מיטן וואָפן פון דער השכלה צו דערגרייכן אין דייטשלאַנד
גלייכע רעכט פאַר יידן, וואָס האָט פאַר זיי קודם כל באַדייט די אַפשאַ-
פונג פון באַליידיקנדיקע געזעצן ווי קאַפֿשטייער און באַגרענעצן די צאַל
חתונות. דעם מין באַליידיקונגען האָט דער ייד אין האַלאַנד נישט געקענט.
אויך דער ענין השכלה, דער שאַרפער קאַמף אַרום איר צווישן אַלטן און
יונגען דור, ווי ער שפּילט זיך אָפּ אין אייכלס „ר' הענאָך, אַדער וואָס טוט
מע דעמיט“, איז אין האַלאַנד געלעגן אויף אַ גאַנץ אַנדערער פּלאַך. די
אשכּנזישע יידן האָבן זיך דורות לאַנג אָנגעזען השכלה ביי דער ספרדישער
שוועסטער־קהילה און זי איבערגענומען און פאַראייגנט אויף זייער אופן.
זיך אָפּגעבן מיט וועלטלעכע וויסנשאַפטן איז פאַר די האַלאַנדישע יידן
נישט געווען קיין טריפה־פּסול און זיי האָבן דערפאַר נישט געדאַרפט
קעמפּן. אַ שאַרפער שטרייט אַרום דער שפּראַכן־פּראַגע צווישן „אויפגע-
קלערטע“ און „פּינצטערלינגע“ ווי אין דייטשלאַנד, האָט אין דער צייט
ווען עס שפּילט אונדזער קאַמעדיע, דאָ אויך נישט געקאַנט געדייען.

דאָך זענען פאַראַן באַרירונגס־פּונקטן אין ביידע קאַמעדיעס. ביידע
זענען זיי רעאַליסטיש און אין ביידע רעדן די העלדן די שפּראַך פון זייער
מיליע. אַבער, אויב מאַקס עריק קומט צום אויספיר ביי אייכלס קאַמע-
דיע, אַז אין פּרט פון שפּראַך איז זי „נישט אַ יידישע און נישט אַ דייטשע“,
טרעפט אַזאַ אויספיר אויף אונדזער קאַמעדיע לגמרי נישט צו, ווייל די
לעצטע איז כולה יידיש און אפילו מיטן ירושלמיס העברעאיש געהער זי
צום יידישן שפּראַך־געביט.

פון אַ וועזנטלעכער השפּעה אייכלס אויף אונדזער מחבר קאָן אויך
נישט זיין קיין רייד, הגם ער האָט דעם ערשטנס קאַמעדיע, וואָס איז גע-
שריבן העכסטענס מיט פיר יאָר פריער און צו דרינגען לויטן טעקסט, יא
געקענט. ווידער דאַרף דערמאַנט ווערן, אַז די האַלאַנדישע „השכלה“, איר
שטרעבן צו גלייכע רעכט אין זיך פון אויסקעמפּן פּאַסיווע און אַקטיווע
וואַל־רעכט, באַזעצן פון עפנטלעכע און מלוכהשע אַמטן אדו"גל, איז גע-
ווען דער עיקר אינספּירירט פון דער פּראַנצויזישער רעוואַלוציע און
נישט פון מענדעלאַנען. פון דעם קוקווינקל וועלן מיר פאַרשטיין אויך
די טענדענץ אין דער האַלאַנדיש־יידישער קאַמעדיע. איינער פון די

הויפטצילן פון די האַלענדישע „משכילים“ איז געווען דאָס פּראָדוקט־וויזירן פון דער יידישער אַרעמקייט אָדער ווי זיי פּלעגן דאָס אָנרופן „איר סאַציאַלע דערהייבונג“. אַ סך דאָקומענטן פון יענער צייט דערציילן וועגן פּאַרשיידענע אַנשטרענגונגען אין דער ריכטונג. אַ געדיכט פון שוין דער־מאַנטן טעאַטער־דירעקטאָר יעקב הערץ דעסויער איז אויך געווידמעט דעם ענין פּראָדוקטיוויזאַציע.

אויפן סמך פון אַקערשט געזאָגטן איז אָבער נישט מסיק צו זיין, אַז דער האַלענדישער קאָמעדיע־שרייבער האָט געהערט צום משכילישן קלוב „פעליקס־ליבערטאַטע“ צי געווען גאָר אַ מיטגליד פון דער נייער קהילה „עדת ישורון“. ער איז אָבער יאָ געווען אַ קינד פון זיין האַלענדיש־יידישן מיליע און פון זיין צייט און געהאַט אַן אָפן אויג און אויער פאַר זייערע פּראָבלעמען.

דאָס אָנשרייבן אַ קאָמעדיע איז אינעם ליכט פון דער ספּעציפישער געארטקייט פון יידן אין האַלאַנד אַ קנאַפער באַווייז מכוּח דער אָנגע־העריקייט פון איר מחבר צו דער משכילישער מחנה, פונקט ווי איר אויפפירן אינעם הויז פון אַן אַמסטערדאַמער רב איז אַ באַווייז, אַז דער רב איז געווען אַ מענטש מיט שטאַרק וועלטלעכע השגות. אין אונדזער פּאַל ווייסן מיר, אַז דער רב יעקב משה לעווענשטאַם האָט גראָד געהערט צום אַרטאָדאָקסישן לאַגער, וואָס האָט די היימישע „השכלה“ באַקעמפט.

*

איך בין גריילעך באַוויסט, אַז איך האָב נאָך ווייט נישט אויסגע־שעפט אַלע פּראָגעס, וואָס זענען עלול אויפצושווימען אין שייכות מיט דער קאָמעדיע גופא און איר אומבאַקאַנטן מחבר. איך האָב נאָר געפרוווט עפעס דערציילן וועגן באַדן און קלימאַט וווּ די קאָמעדיע איז אַנטשטאַ־נען כדי דערמעגלעכן דעם לייענער זי בעסער צו פאַרשטיין און דעם פאַרשער אויפצוועקן ממשיך צו זיין און פאַרטיפן מיין אָנגעהויבענע אַרבעט.

ביבליאָגראַפיע:

בכיוון האָב איך אויסגעמיטן צו באַנוצן זיך אין דער אייגלייטונג מיט הערות צי פּוסנאָטעס. פּאַרן רוב לייענער, האַלט איך, איז דאָס נאָר אַ שטער. דאָך איז מיר קיינער נישט מחויב צו גלויבן אויפן וואָרט, נישט אַנווייזנדיק די מקורות פון וואָגען די ידיעות מיינע זענען געשעפט. אַט זענען זיי:

1. „דער דיסקוהרש“. (א יידישע צייטשריפט דערשינען אין אַמסטערדאַם). אַמסטערדאַם 1797—98.

2. י. שיפער, „געשיכטע פון יידישער טעאטער־קונסט און דראַמע“. וואַרשע 1928—1927.
3. מ. עריק, „די ערשטע יידישע קאָמעדיע“. איציק אייכלס „ר' הענאָך אָדער וואָס טוט מען דערמיט“. פּילאָלאָגישע שריפטן. 3. ווילנע 1929.
4. ז. רייזען, „די מאָנסקריפטן און דרוקן פון איציק אייכלס קאָמעדיע „ר' הענאָך“, ווילנע־ניו־יאָרק 1930, אַרכיוו פאַר דער געש. פון ייד. טעאטער און דראַמע. 1.
5. י. שאַצקי, „וועגן אהרן האַללע־וואָפּאָהנס פּיעסן“. אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון ייד. טעאטער און דראַמע. 1. ווילנע־ניו־יאָרק 1930.
6. יוסף דוד אזולאי, ספר מעגל טוב וגו'. הוברת שניה. ירושלים 1934.
7. י. שאַצקי, „די לעצטע שפּראַצונגען פון דער יידישער שפּראַך און ליטע־ראַטור אין האַלאַנד“. ווילנע 1938.
8. י. שאַצקי, „דראַמע און טעאטער ביי די ספרדים אין האַלאַנד“. יוואָ־בלעטער ב' 16, נומ. 2.
9. י. שאַצקי, „פורים־שפּילן און לצים אין אַמסטערדאַמער געטאָ“. יוואָ־בלעטער ב' 19, נומ. 2.
10. י. שאַצקי, „טעאטער־פּאַרוויילונגען ביי די אשכּנזים אין האַלאַנד“. יוואָ־בלעטער ב' 21, נומ. 3.
11. I. S. Mulder, Bijdrage tot de geschiedenis van de Joden in Nederland. In : Nederlandsch-Israëlietisch Jaarboekje voor 1852.
12. « Hoogduitsche, Joodsche, Amsterdamsche, tooneelgezelschap »; « Hoogduitsche, Joodsche tooneelgezelschappen »; « Nadere bijzonderheden omtrent Dessauer en zijn tooneelgezelschap ». In : De Nederlandsche Spectator, 1867.
13. C. N. Wijbrands, Het Amsterdamsche tooneel van 1617-1772. Utrecht, 1873.
14. J. A. Worp, Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland. Groningen 1904-08.
15. Italie, Oude Joodsche tooneelgezelschappen. In : Weekblad voor Isr. Huisgezinnen 1914-26.
16. E. F. Kossmann, Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche tooneel in de 17^e en 18^e eeuw. 's-Gravenhage 1915.
17. M. Wolff, De eerste vestiging der Joden in Amsterdam, hun politieke en economische toestand. Overdr. : Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. 's-Gravenhage 1910-1913.
18. J. S. da Silva Rosa, Bijdrage tot de kennis van den economischen en politieken toestand der Hoogduitsche Joden te Amsterdam in het begin der vorige eeuw. In : Centraalblad voor Isr. in Nld. 1916.
19. J. A. Worp, Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg, 1496-1772. A'dam 1920.
20. I. Maarsen, De Amsterdamsche opperrabbijn R. Saul Løwenstamm (1755-1790) en zijn tijd. Overdr. : Nieuw Ilr. Weekblad, Jg. 56-57 (1921).

21. J. A. van Praag, La Comédia espagnole aux Pays-Bas au XVIIe et au XVIIIe siècle. Amsterdam 1923.
22. S. Seeligmann, Die Juden in Holland. Eine Charakteristik. Festschrift anledning af. Prof. David Simonsens 70-aarige fødselsdag. Kobenhavn 1923.
23. D. M. Sluis. Uit de geschiedenis der Grootte Synagoge der Hoogduitsche-Joodsche Gemeente te Amsterdam in de jaren 1768-1814. Amsterdam 1924.
24. J. S. da Silva Rosa, De Joden in de Schouwburg en in de Opera te Amsterdam gedurende de 17^e en de 18^e eeuw. Vrijdagavond I, 46-47.
25. J. S. da Silva Rosa, Geschiedenis der Portugeese Joden te Amsterdam. A'dam 1925.
26. J. Zwarts, Hoofdstukken uit de geschiedenis der Joden in Amsterdam. Zutphen 1929.
27. A. M. Vaz Dias, De economische positie van 't gros der Amsterdamsche Joodsche bevolking voor 795. In : Nieuw Isr. Weekbl. Aug.-Sept. 934.
28. E. Boekman, Demografie der Joden in Nederland Amsterdam 1936.
29. L. Hirschel, Cultuur en volksleven. In : Geschiedenis der Joden in Nederland I. Amsterdam 1940.
30. L. Fuks, Van Poerimspelen tot Poerimkranten. In : Maandblad voor de Geschiedenis der Joden in Nederland. I, 6-7. (1948).
31. J. A. van Praag, Hoe onze « Portugeezen » Purim vierden. In : Maandblad voor de Geschiedenis der Joden in Nederland. I. 6-7. (1948).
32. J. Melkman, David Franco Mendes, a Hebrew poet. Amsterdam 1951.

די ידיעות פאַראַרבעט אין דער איינלייטונג אין באַצוג צום עמאַנציפּאַציע-
 פּעריאָד פּון יידן אין האַלאַנד, שטיצן זיך אויף דער אַריגינעלער ליטעראַטור פּון
 דער צייט, ווי די יידישע קראַניק פּון בענדיט בן אייזיק ווינג אין כתב־יד, וואָס
 געפינט זיך צוזאַמען מיט אַ גרויסער זאַמלונג עמאַנציפּאַציע-בראַשורן אין דער
 ביבליאָטעק־אַזענאַטליאַנאַ.

Handwritten text in Yiddish, likely a manuscript page. The text is dense and appears to be a religious or philosophical treatise. It is written in a cursive script and includes several lines of text, some of which are partially obscured by ink blots or damage. The page is numbered '1' in the top right corner. There are some marginal notes on the right side of the page.

פאקטימיליע פון דער קאמעדיע
„אלס דער סוף איז גוט, איז אַלעס גוט“

(לעזט) גזירה גדולה איז בכאן ק"ק סאלנעק, דער עירוב פון דיא קהלה איז גגנבת גווארן, אלזויא קאן זיך קיינר אן שבת בוועגיין, רק צרייך לישב כגנב במחותרת, וגם נאכדו המפתחות של המקוה והיא סוגרת ומסוגרת, וע"י כך לא יוכלוין הנשים העבריות לטהר את גופם, ועבירה עבירה גוררת, וגם איז נאך איין גרעסרי צרה בכאן, דאס בשנה זו דאס יאהר איז גווארדן מעוברת, ועי"ז איז איין גרויסע חרפה לכל בני עירנו אונד אויף אונז איז מוטל לשמור משמרת, צי פאהר צי קומען לעשות תיקון לתקן מחדש עירובי חצרות, וגם המפתחות הנעדרות, אונד זולכס זעהר פיהל געלד קאשט, אונד ביי (אונז) איז כלו פרוטה מן הכיס ומן הבתים ומן החצרות, דארום שיקן מיר איין איש צעיר המשתלח לילך בכל מקומות ועיירות, ולקבץ מעות מן מחצית השקל ומנדבות מכל השנה מן סוכת, פסת, ועצרת, אונד יעדר איינר זאל געבן כפי יכולתו, ווען אויך זיין גאנץ עשירות, ובשכר זה יזכו לכבוד וגדולה ועטרת, אונד איהר ווערט שוין זיין בהיט פון זא איין משלחת מלאכי רעים, לא עליכם עתה, אום אייך אייער געלט אוועק צי נעמען, ומדת הרחמים עליכם יהי' גוברת, וע"י כך ווערט די גאולה במהרה קענין קומין ווייל איהר שוין קיין געלט האבין ווערט ונעלה לציון ברנה עיר תפארת כ"ד הבאים עה"ח כ"ה ק"ק סאלנעק הק' ראובן בן יום טוב, שמחה בן דצ"ך עדש, פלטיאל בן דרגא תביר.

[ערשטער אקט]

[ערשטער אויפטריט]

ר' ליפמאן :

(לעזט) א גרויס אומגליק האט געטראפן דער קהלה קדושה סאלנעק. דער ערוב איז געגנבעט און קיינער קען נישט אום שבת פון שטוב ארויס און מוז ליגן אויסבאהאלטן ווי א גנב אין א לאך. אויך זענען פארלארן געגאנגען די שליס־ לען פון מקוה. איצט איז זי פארמאכט אויף זיבן שלעסער און יידישע ווייבער קענען זיך נישט טובל זיין. און איין עברה שלעפט נאך זיך א צווייטע עברה. אבער נאך גרע־ סער איז די צרה, וואס היי־יאר איז דאס יאר מעוברת גע־ ווארן מיט אן עיבור־יאר צוליב וואס די שטאטלייט האבן אויסצושטיין חרפות און בזיונות. און היות אויף אונדז ליגט דאך דער חוב אפצוהיטן און פארהיטן פאר אַזא ביז, סיי דורך פארריכטן דעם ערוב און סיי דורך פארשאפן נייע שליסלען, און געלט איז נישטא, נישט אין די בייטלען און נישט אין די הייזער און אלעס קאסט ממון, דערפאר האבן מיר ארויסגעשיקט א יונגענמאן, וואס זאל זיך לאזן איבער שטעט און שטעטלעך, כדי צונויפצונעמען געלט, אנהייב־ דיק פון א האלב רענדל ביו נדבות פון א גאנץ יאר. און יעדער איינער זאל געבן וויפיל ער קען, ווען אויך זיין גאנץ עשירות. אין דעם שכר וועט איר זוכה זיין צו כבוד און גרויסקייט און וועט שוין באהיט ווערן פון אַזא משלחת מלאכים רעים, ווי איצט לא עליכם, וואס איז געקומען אוועק־ נעמען אייערע ממתקים. דערפאר וועט אויך אינגיכן קענען קומען די גאולה, ווייל איר וועט שוין מער קיין געלט נישט פארמאגן און מיר וועלן עולה זיין קיין ציון דער פרעכטי־ קער שטאט מיט געזאנג. האבן געחתמעט דא אין דער קהלה סאלנעק: הקטן ראובן בן יוס־טוב, שמחה בן דצ״ך עדש, פלטיאל בן דרגא תביר.

קרני-פרה :

נון האבין זיא גהערט אונזר פּרלאַנגין, אונד מיר צווייפעלען
ניכט דאס זיא מיין הערר אַללעס צום בעסטן ביזורגן ווערדן
דען מיר וואללן באַלד ווידר אַוועק פון היר.

ר' ליפמן :

איך ווערדע מיין מעגליכסטעס טוהן (צו דען ירושלמי) כבר
שמעתי את מבוקשו ומה שיש ספק בידי אעשה.

ירושלמי :

טוב אדוני; השם יאריך ימיו עם כל משפחתו, ובוודאי אין
מצוה גדולה מזו, לתקן עירובין ונטילת ידים ולתת בידי
כל מה שיש בידכם לקיים מה שנאמר והי' כי תלכו לא
תלכו ריקם 1), והידיים יהי' מוכחות את נדבת לבכם את כל
ונוכחת. עכשיו אני אלך ומחר אי"ה אבוא אליו לשמוע איך
יקום הדבר? בטוב ילין!

ר' ליפמן :

כן למר.

קרני פרה :

גוטי נאכט (ירושלמי מיט קרני פרה געהן אב).

2-טער אויף טריט

ר' ליפמן :

(אַליין) עס וואהר דאך קיין מאהל דאס אזויא פיהל משול-
חים זיין ארויס קומן וויא יעצינד, דא קומט איינר, אין דען
מקום איז דיא גזירה, דא קומט איינר מיט פדיון שבויים, ווער
ווייסט אויב אללעס וואהר איז אונד בפרט יעצינד, עס גיבט
זעהר פיהל רמאים אין עולם, איך מוז דא זעהר פרזיכטיג
זיין, אונד ערשט רעכט נאך הערין אויב דינר שליח איין
משולח נאמן איזט אדער ניכט.

קרני-פרה :

איצט האָט איר פאַרנומען אונדזער בקשה און מיר צווייפֿן לען נישט, אַז איר, מיין הער, וועט אַלעס טון זי צו דער פילן, ווייל... מיר ווילן תיכף פון דאַנען ווייטער פאַרן.

ר' ליפּמאַן :

איך וועל טון, וואָס איך וועל נאָר קענען. (צום ירושלמי) אייער פאַרלאַנג האָב איך געהערט און וועל אַלעס טון, וואָס וועט מיר מעגלעך זיין.

ירושלמי :

גוט מיין הער; גאָט זאָל אייך און אייער משפּחה שענקען אַ לאַנג לעבן; ווייל קיין גרעסערע מצווה ווי פאַריכטן אַן עירוב, נטילת ידים און מיר איבערגעבן אַלעס, וואָס איר פאַרמאָגט, איז דאָך נישט פאַרהאַן, ווי עס שטייט געשריבן, אַז איר וועט אַוועקגיין, זאַלט איר נישט גיין ליידיק און אַז די הענט זאָלן עדות זאָגן פון דער ברייטקייט פון אייער האַרץ. איצט גיי איך און מירצעשעם מאַרגן וועל איך צו אייך קומען הערן ווי עס האַלט מיט דער זאָך. שלאַפט געזונט.

ר' ליפּמאַן :

דאָס נעמלעכע.

קרני-פרה :

אַ גוטע נאַכט. (ירושלמי מיט קרני-פרה גייען אַוועק)

צווייטער אויפטריו

ר' ליפּמאַן :

(אַליין) נאָך קיינמאַל זענען נישט געווען אַזויפיל משולחים ווי אַצינד. דער איינער קומט, אַז אין דעם מקום איז אַ גזרה, דער אַנדערע ווידער מיט פּדיון שבויים. ווער ווייסט צי אַלעס איז אמת... בפרט אַצינד, ווען עס זענען פאַרהאַן צווישן עולם אַזויפיל שווינדלער און רמאים. איך מוז זייער פאַרזיכטיק זיין און ערשט רעכט זיך דערוויסן אויב דער שליח איז טאַקע אַ שליח נאמן, אַ באַגלייבטער שליח.

3-טער אויף טריט

ר' ליפמן, ר' יאקש, נאכהער ליפקע יענטש

ר' יאקש :

(קומט אריין) דאברע נאָטץ; א ליבען הארציגען שיינען גוטן נאבענד. ברוך השם אז עח די זכי' האב צי זעהן אַאך גע- זינד (זעצט זיך) עח לעבין, א אשכנזשער קצין און א פיי- נע ברי' און לעילא מנהון תאקיש א גוט יידייל אוכיד, דאס האט שוינט לגמרי גאר קיין שאטץ, ובפרט מיינט איהר עח האב אַך לעבין שוין פון אַאך אין פוילין געהערט, שם האחד אליעזר ליפמן, אחד המיוחד שבעדרו, איז זיך פרהאנדין אין ווארצא (...), מע זאל גאר ניצל ווערין וואס דאס פר איין זיידן זיידן יידלכע, אין פאנטאוועסקע איז גאר א סענאטור, ונתתי שמחה בלבי דאָס השם יתברך ברוך הוא וברוך שמו תאקיש נאך פיינע קינדלעך האט, און האבשע מיר פאהר- גנומן תיכף אי"ה ווען איכשע גיין ווער להיות נע ונד בארץ לקבל תשובה, און עח אין אייער שטאט קומן ווער, בלי שום עיכוב בייא אאך צי גין, מיט אאך צי שמוזען ולראות את פניו, ואלקי אבי הי' בעזרי אז עח בין ברוך' השם בסקע אלהער קימן, און עח דע כבוד האב אין א כשר הייזל. פרובט! שענקט מיר חאדשי, וויא פיהל ווילט איהר? א פאהר הונ- דרט האללענדר רענטליך, א כפרה זאללין שונאי ישראל ווערין, אז עח העטשע אזויא א הנאה דרפון אז וויא אאך ב"ה געזונד זעה. וואס טוהט מע מיט געלד א דאס איז רק טינוף זייטשע מוחל פר אייער כבוד, מעלה עשו ביוחסין 2), ייחוס דאס איז די רעכטע מעלה, מעלה שאין למעלה ממנו, ר' ליפמן קרויניש הארציש, גלייבטשע מיר אויף מיי נאמ- נות עח האב אאך זייר ליהב, אהבה שאין תלויה בדבר.

ר' ליפמן :

וואס טוהט מאן מיט דיא חנופה, דאס גילט היר ניקס, איך וויל נור'הערין וואס אייער פרלאנגן איזט.

דרימער אויפטריט

(ר' ליפמאן, ר' יאקש, דערנאך ליפקע יענטעס)

ר' יאקש:

(קומט אריין) דאָברע־נאַץ! אַ ליבן, שיינעם, האַרציקן גוטן
נאַונט. ברוך השם אַז עך האָב די זכיה אײך צו זען אַ גע־
זונטן (זעצט זיך). עך לעבן, אַן אשכנזישער קצין און אַ
פיינע בריה און צו דעם אַלעם טאַקיש נאָך אַ גוט יידל
אויכעט. אַזוינס האָט שוין גאַרנישט זײנס גלייכן. בפרט אַז
עך האָב שוין פון אײך אַפילו געהערט, שם האחד אליעזר
ליפמאַן, אַז אײנער מיטן נאָמען אליעזר ליפמאַן, גאַר אַן
אויסנאַם פון זײן גאַנצער סטאַדע, איז זיך דאָ פאַרהאַן אין...
מע זאַל גאַר ניצול ווערן וואַסאַרע זײדן, זײדן יידעלע דאַס
איז. אין פאַנטעווסקע וואַלט ער גאַר געוואָרן אַ סענאַטאָר.
מײן האַרץ לויפט איבער פון פרייד אַז השם־יתברך, ברוך
הוא וברוך שמו, פאַרמאַגט נאָך טאַקיש אַזעלכע פיינע קינד־
דערלעך. דערפאַר האָב איך מיר פאַרגענומען תיכף מירצע־
שעם נאָך יום־טוב ווען איך וועל נע ונד זײן צוליב תשובה
און קומען אין אײער שטאַט, וועל איך אַן אַפלייגעניש זיך
אַרײנכאַפן צו אײך, מיט אײך אַ שמועס טון. און גאַט האָט
מיר געהאַלפן, אַז עך בין געקומען ביזקל אַהער און עך
האָב דעם כבוד צו זײן אין אַ כשר הייזל... פרוווט, שענקט
מיר כאַטש... וויפיל ווילט איר? עטלעכע האַלענדער רענד־
לעך, אַ כפרה אַלע שונאי ישראל צי עך וואַלט געהאַט אַזאַ
הנאה פון זײ ווי ווען כ׳זע אײך ברוך־השם אַ געזונטן. וואַס
איז געלט? רק טינאָף, זײט־זשע מוחל פאַר אײער כבוד.
מעלה עשו ביוחסין, יחוס איז די רעכטע מעלה, וואַס עפעס
העכערס איז גאַרנישט פאַרהאַן. ר' ליפמאַן קרויניש, האַר־
ציש, גלייבטזשע מיר אויף מײן נאַמנות, אַז עך האָב אײך
זײער ליב און מיט אַ ליבשאַפט, וואַס איז אַן גאַרנישט באַ־
לאַנגט.

ר' ליפמאַן:

וואַס טוט מען מיט דער חניפה? דאָ טוט מע דערמיט גאַר־
נישט אויף. איך וויל נאָר הערן וואַס איז אײער פאַרלאַנגען.

ר' יאָקש :

חנופה, ח"ו דאס גפינד זיך גאר נישט בייא מיר, הערטשע
נור ערשט ווער עח בין, איהר ווערט עח לעבין חרטה הא-
בין, אז איהר צי מיר זאלכע דברים אשר לא כדת גזאגט
האט, איהר מוסט וויססען, עח הייס ר' יאקש בעל שם פין
טאַרניפּאַל, בוודאי אזויא וויא עח פין אאך גיהערט האב,
אזויא העט איהר פון מעח גיהערט, ממילא מוזט איהר פר-
שטין, אז עח גאר קיין קטאָוועס בין, עח קען זאכן מאכן
אשר מעולם לא נשמע ולא נראה, אַ איהר ווערט פראַגין
עס שטייט יהללוך זר ולא פיד 3) וויא טאר עח מעח אזויא מת-
פאר זיין, נשמער ניין, עס שטייט יהללוך זר דאס מיינט מע
אַ פרעמדער דער גאַר איינם נישט קאַן דער מעג לויבן. גיט
דער דיוק אַבר דער איינם יוא קאַן, דהיינו וויא איהר, ווא-
רום איהר האט בוודאי שוין פון מיר גיהערט פּרציילן טאַר
נישט לויבן, דארום האט אירשע מקיים גווען דען פטוק און
האט מער נישט גלויבט, בין עח אויך מקיים און לויב מעח
תאקיש אלליין.

ר' ליפמן :

מכות לי בית (?), ניכר וואס פר איין מאן איהר זייט, איך
גלויב אייך דאס איהר קענט זאכן מאכן אשר מעולם לא
נשמע ולא נראה, ווארום אזויא איין פשט האב איך אין מיינ
לעבין נאך ניט גיהערט.

ר' יאָקש :

איי זאטשע מוחל דאס איז נור א מילתא דבדיחותא, איהר
ווערטשע ערשט גוואר פין מיר ווערן מעשה נורא. מעשים
אשר לא יעשה מעולם.

ר' ליפמן :

איך בין נייאגיהריג צי הערין, אין וואס אייער קונסט בע-
שטעהט ?

ר' יאָקש :

עח וויל אאך א ביסלע פּרציילן נור ערשט זאטשע טויזענד
מאהל מוחל באלף מחילות אונד דערלאנגט מעח א לולקע

ר' יאָקש :

חנופה? ! חס־שלום ! אַזעלכעס קער זיך מיט מיר גאַרנישט אָן. ערשט הערט־זשע אויס ווער עך בין און איר וועט כ'לעבן חרטה האָבן, וואָס איר האָט צו מיר גערעדט אַזוינע דיבורים. איר מוזט וויסן, אַז עך בין רב יאָקש בעל־מופת פון טאַרניפּאַל. אַודאי אַזוי ווי עך האָב געהערט פון אייך, האָט איר געהערט פון מיר. ממילא מוזט איר דאָך פאַר־שטיין, אַז עך בין נישט קיין קאַטאַוועס. עך קען מאַכן זאַכן, וואָס אַזעלכעס האָט מע נאָך נישט געהערט און געזען. איי, וועט איר דאָך פרעגן : עס שטייט געשריבן יהללך זר ולא פיך, זאָל דיך לויבן אַ פרעמדער און דו זיך אַליין נישט, טאָ ווי טאָר עך מעך אַזוי רימען ? נישט מער, ניין; עס שטייט געשריבן יהללך זר, דאָס מיינט מען אַ פרעמדן, וואָס קען איינעם נישט, דער מעג לויבן. דערפון איז אַבער געדונגען, אַז אויב מע קען איינעם יאָ, דהיינו ווי איר, וואָס האָט שוין זיכער פון מיר געהערט דערציילן, דער טאָר נישט לויבן. דערפאַר האָט איר מקיים געווען דעם פסוק און האָט מעך נישט געלויבט. בין עך אויך מקיים דעם פסוק און לויב מעך טאַקעש אַליין.

ר' ליפּמאַן :

איצט איר מיר קלאָר וואָסאַרע פאַרשוין איר זייט. איך גלייב אייך, אַז איר קענט מאַכן זאַכן, וואָס מע האָט נאָך נישט געזען און נישט געהערט. וואָרום אַזאַ פשט האָב איך אויך נאָך זינט איך לעב נישט געהערט.

ר' יאָקש :

איי, זייטשע מוחל ! דאָס איז נאָר אַ שטיפּעריי אַזאַ. איר וועט ערשט אויף אַ רעכטן אמת געווייר ווערן פון מיר אַ מעשה בורא. וואָס איז זינט די וועלט איז וועלט נאָך נישט געשען.

ר' ליפּמאַן :

איך בין נייגעריק צו הערן אין וואָס באַשטייט אייער קונץ.

ר' יאָקש :

עך וויל אייך אַ ביסעלע פאַרציילן. נאָר ערשט זייטזשע טויזנט מאָל מוחל באלף מחילות און דערלאַנגט מיר אַ לילוקע

מיט טוטוהן, עח וויל אַ ביסעל רייכרען, (ר' ליפמן גיט איהם, ר' יאקש שטאפט זיך דיא פייף שנויפט טאבאק, שפוקט אין דיא שטוב, הוסט אונד זאגט) בראשון מוזט איהר וויסן ר' ליבלי לעבן אז בייא אונס אין טארניפאל זענין גווען אן גוזד מא בודאי צוואנציג ווייבר וואס זענין גווען עקרות זיא האר בין זייר לעבן טאהג נאך קיין קינדער גהאט, בקיצור האט מע מעח רופין גלאזט, האב עח זייא פלד א שם איין גרוימט, אונד עפיס תאקיש דרבייא אוכיד גטאהן, זענין זיא מחילה תיכף מעוברת גווארן, והי' יולדת ששה בכרס אחד. דיא קינדרליך זענין לעת עתה שוין גרויס, און דיא מוטר פון זיא פר שמחה אז עח זייא גהאלפין האב האבין זייא די קינדער אן גלערנט אז זייא מעח אויכיד רופין זאלן טאטע טאטע, וגדול המעשה יותר מן העושה.

ר' ליפמן :

דאס איז נאך אזויא קיין גרויס וואונדר, דאס קען מאן היר אויך טאהן, דא דער צו ברויך מאן קיין בעל שם צו זיין, נור היר טוהט דאס קיין אַרדענטליכר מאן.

ר' יאקש :

לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול (4), נישט יעדער איינער קען דאס טוהן, רק עח בין ב"ה איין גרויסר ברי' דאריין, הא חדא, נוא ווייטר הערטשע צו, איהר ווייסט דאך א וודאי אז בייא אונדז אין פולין קיין משוגעים זיין, דאס איז דאך מפורסם וידוע לכל, איז מע בייא מעח גקומין און האט מעח גבעטין בזה הלשון, ר' יאקש פאטר ווארום זאלן בייא אונדז נישט אוכיד זיין משוגעים ולמה נגרע ווארום זאלין מיר אַגר זיין משאר מדינות, ולמה נהי' חסר משוגעים? האב עח צו זייא גזאגט ברידרליך עח חעל אאך העלפין, ברענגט טשע נאר לייטן בייא מעך, ויבאו אלי נגידים, סארנאטאס-קוס, פיינע בריות עד אין מספר, וואס האב עח גטאהן בין עח גגאנגין און האב איינעם מיט שמות זיין געלט אוועקט גנומן, דען אנדערן האב עח זיין ווייב אוועקט גפיהרט, ביז זיא זענין פר גזירות תאקיש רעכט משוגע גווארן כדבעי למהווי, אבר איהר זאלט נישט מיינן אז עח

טויטן. עך וויל אַ ביסל רייכערן. (ר' ליפּמאַן גיט אים, ר' יאַקש שטאַפט אָן די ליוולקע, שניפט טאַבאַק, שפייט אויפן דיל, הוסט און זאַגט). ראשית מוזט איר וויסן ר' לייבעלע לעבן, אַז ביי אונדז אין טאַרניפּאַל זיינען אַוודאי אָן גוזמא געווען צוואַנציק ווייבער עקרות, וואָס האָבן זינט זיי לעבן נישט געהאַט קיין קינדער. בקיצור, האָט מע מעך געלאָזט רופן און עך האָב זיי באַלד איינגערוימט אַ שם און טאַקעש עפעס געטאַן אויך. זיינען זיי מחילה תיכף מעוברת געוואָרן און האָבן געטראָגן צו זעקס מיט אַ מאַל. איצט זיינען די קינדערלעך שוין גרויס און די מאַמעס האָבן פאַר גרויס שמחה, וואָס עך האָב זיי געהאַלפן, געלערנט די קינדער מעך אויך צו רופן „טאַטע־טאַטע“, אַזוי אַז די מעשה איז גרעסער ווי איר מיינט גאַר אַליין.

ר' ליפּמאַן :

דאָס איז גאַרנישט אַזאַ גרויס ווונדער. דאָס קען מע דאָ אויך. צו דעם דאַרף מע גאַרנישט זיין קיין בעל־שם. נאָר דאָ ביי אונדז טוט אַזעלכעס נישט אָן אַרנטלעכער מענטש.

ר' יאַקש :

נישט יעדער, וואָס וויל זיך מיט אַ שם באַנוצן קען דאָס טון. אַליין עך בין דערין אַ גרויסער בריה. דאָס איז איינס. און צווייטנס ווייסט איר דאָך אַוודאי, אַז ביי אונדז אין פּוילן זיינען נישט פאַרהאַן קיין משוגעים. דאָס איז דאָך איבעראַל באַקענט. איז מע געקומען צו מיר און מעך גע־בעטן בזה הלשון: ר' יאַקש פאַטער, פאַרוואָס זאַלן אויך ביי אונדז נישט זיין קיין משוגעים? פאַרוואָס זאַלן מיר זיין אַנדערש ווי אַלע מדינות און אויך נישט האָבן קיין משוגעים? האָב עך צו זיי געזאָגט: ברידערלעך, עך וועל אייך העלפן! ברענגטזשע נאָר לייטן צו מיר. און עס זיינען גע־קומען נגידיים, קצינים, פיינע בריות אָן אַ צאַל. וואָס האָב עך געטאַן? בין עך געגאַנגען און האָב ביי איינעם מיט שמות זיין געלט צוגענומען, ביים אַנדערן דאָס ווייב פאַר־פירט, ביז זיי זיינען טאַקיש פאַר צרות משוגע געוואָרן, רעכט ווי עס קער צו זיין. איר דאַרפט אָבער נישט מיינען,

האב מיר דאס געלט בהאלטן אדער די ווייבר. חלילה וחס.
הס מלהזכיר רחמנא ליצלן.

ר' ליפמן :

וואס האט איהר דען גטאהן מיט דאס געלד ?

ר' יאָקש :

פאַר דאס געלד האב עח גמאכט א דבר טוב, עח האב גלאזט אללע נאכט ליכט ברענין בייא דען בית המקוה, כדי מע זאָל קענין זעהן ווער א פרומע יידנע איז, אויב זיא האלט הילכות טבילה און גייט אריינעט, ווארום מע האט גזאגט אז זענין ווייברליך פרהאנדן דיא נישט מדקדק זענין דרויף.

ר' ליפמן :

וואס האָט איהר גטוהן מיט דיא ווייבר .

ר' יאָקש :

דיא ווייבר פארשטייט איהר זענין שוין תאקיש אלטי וויי בר, זיא זענין שוין נישט מעהר ראוי לאותו דבר, חדל מאתם אורח כנשים, ולא תהו בראה לשבת יצרה 5), וואס טוהט מע מיט דיא שלומעזאלנאצעס ? האב עח גמאכט א גט צוויי שן זייא, און האב גלאזט בויאן א בית הנשים, דא קענין זיא זיטצן 'בין צים שווארצן יאָהר, נוא איז דאס נישט א דבר טוב ?

ר' ליפמן :

א שיינ דבר טוב, הערט אמאהל מיין פריינד, איהר זייט איי בעל שם, דאס איהר מעגט גיין לשם שדים און פאקט איין אויס מיין הויז, אדער איך ווער אייך לאָזען ארויס שמייסען דאס איהר האלז אונד לייב צו ברעכט, איהר שורק !

ר' יאָקש :

וואָס זאגט איהר, שורק? ווילט איהר מיט מעח א"ב לערני מיט אזויא א מושלם וויא עח בין, דייטשקראפ איינר !

אז עד האב דאָס געלט צי גאַר די ווייבער פאַר מיר גענו-
מען. חלילה וחס; באַהיט זאָל מען ווערן.

ר' ליפּמאַן :

וואָס האָט איר געטאַן מיטן געלט ?

ר' יאָקיש :

פאַרן געלט האָב עך פאַרריכט אַ דבר טוב. עך האָב אַלע
נאַכט פאַר דער מקווה געלאָזט ברענען אַ ליכטל, כדי מע
זאָל קענען זען ווער עס איז אַ פרומע יידענע, צי זי האָלט
הלכות טבילה און טוקט זיך אונטער, וואָרום מע האָט גע-
זאָגט, אַז עס זיינען פאַרהאַן ווייבערלעך, וואָס זיינען דע-
רויף נישט מדקדק.

ר' ליפּמאַן :

וואָס האָט איר געטאַן מיט די ווייבער ?

ר' יאָקיש :

די ווייבער זיינען שוין געווען אַלטע ווייבער און נישט
געטויגט פאַר זייער זאָך. עס שטייט דאָך אַבער געשריבן,
אַז גאָט האָט די וועלט באַשאַפן צום באַוווינען און נישט
אַז זי זאָל פוסטעווען. טאָ וואָס טוט מען מיט די שלימאַזאַלני-
צעס ? האָב איך זיי געלאָזט אָפּגטן און אויסגעבויט אַ בית-
הנשים, אַ הויז פאַר אַלטע ווייבער. נו, איז דאָס נישט אַ
דבר טוב ?

ר' ליפּמאַן :

אַ שיינער דבר טוב. הערט מיך אויס מיין פריינד : איר זייט
אַ בעל שם, אַז איר מעגט גיין לשם שמים, צו אַלדי טייוול
און פאַקט זיך אַרויס פון מיין הויז, אַנדערש לאָז איך אייך
פון דאָ אַרויסשמיסן, אַז איר וועט צעברעכן האַלדז און
נאַקן, איר שורק !

ר' יאָקיש :

וואָס זאָגט איר שורק ? איר ווילט אפשר מיט אַזאַ למדן און
מושלם ווי עך לערנען אלהי-בית ? איר דייטשקראַפּ איינער !

ר' ליפמן :

אפשר קענט איהר קיין א"ב אויך ניט, איהר עם הארץ,
מיינט איהר די אשכנזים אויך משוגע צו מאכין? איהר
לומפר הונד. שערט אייך פארט!

ר' יאקש :

וואָס? שעהרן זאל עח מעח מיינ באַהרט? עח בין קיין אשכנז
ממזר נישט, מיינ זקן שגדל בחכמה דעם אפעט שערין, נישט
דר לעבין זאללין דאָס מיינע שונאים.

ר' ליפמן :

איהר מוסט אייער באהרט האַלטיגן, דא מיט מאן זאגין זאל
אם חכמה אין בכאן, זקנה יש כאן 6), אבער איין אשכנז דער איז
קיין נאָר, דער לאַסט זיך ניט נאַרען, דער האַט אין אמת קיין
באַהרט ניטיג, גייט איהר עמלק, בחינם שטיט ניט בייא
עמלק יקש לץ לחרף (?), וואָרום אַזויא יאקש איז אויך איין
עמלק ימח שמו!

ר' יאקש :

איין עבירה וואָס מע איז דורש טוב אוף אַ דייטש, אַ רוח
אין אַללע דייטשע אריינעט, ממזרים, גנבים, פיעחצעס,
רובניקעס, קאטשלאפעס, וואַרטשע נור עח עח ווער אַקוק
אויף אַאך געביו אַ שוין אויז... (גייט אַוועק. וויא ער אין די
טיהר קומט טרעפט ער ליפקא יענטעס)

ליפקא יענטש :

(האַלט איהם אַן אונד שרייאט) האַ, ממזר איינר, האַב עח
דעח אַמאָהל גטראפין! אוי וויא איבר דיר געשריהגן, האַסט
דוא מעח גלאַזט זיטצן פרשוואַרצהייט אין פולין און ביסט
אין אשכנז אַריינעט גאַנגין, האַסט מעח גוועלט לאַזן זיטצן
פר איין עגונה, אַבר הש"י דער האַט מיינ צער פר זיך גנומן
און איז אין מיי הילף גווען אז עח דעח קיעפ גפונן האַב.

ר' יאקש :

(שטיט דער שוואַקן) אַח... איז דיא יידנע משוגעז וועלכר

ר' ליפמאן :

אפשר קענט איר קיין אלף־בית אויך נישט, איר עס־הארץ.
מיינט איר די אשכנזים אויך משוגע צו מאַכן? איר לומפער
הונט! שערט אייך פאַרט!

ר' יאַקש :

וואָס? שערן זאָל עך מיר מיין באַרד? עך בין נישט קיין
אשכנז ממזר. מיין באַרד, וואָס איז געוואַקסן אין חכמה זאָל
עך גאַר אַפּשערן? נישט דערלעבן זאָלן דאָס מיינע שונאים!

ר' ליפמאן :

איר באַהאַלט אייך אייער באַרד, אַזוי אַז מע זאָל קענען
זאָגן אויב עס איז נישטאַ קיין חכמה איז כאַטש דאָ אַ באַרד.
אַבער אַן אשכנז איז נישט קיין נאַר און לאַזט זיך נישט
אַפּנאַרן. דערפאַר האָט ער קיין באַרד נישט נייטיק. גייט
איר עמלק! נישט בחינם שטייט געשריבן ביי עמלק: יקש לך
לחרף, וואָרום אַזאַ יאַקש ווי איר איז אויך אַן עמלק ימח
שמו!

ר' יאַקש :

אַן עברה, וואָס מע רעדט נאָך אַ גוט וואָרט אויף אַ דייטש.
אַ רוח אין אַלע דייטשן אַריין. ממזרים, גנבים, פיעצכעס,
רובניקעס, קאַטשלאַפעס. וואָרט־זשע נאַר... עך... עך וועל
נאַר אַ קוק טון אויף אייך... און שוין אויס... (גייט אַוועק און
ווי ער קומט צו דער טיר טרעפט ער ליפקע יענטש).

ליפקע יענטש :

(האַלט אים אָן און שרייט) הא, ממזר איינער, דאָס מאַל
האַב עך דעך געטראָפן. אוי וויי דיר געשריגן. האַסט מעך
געלאַזט זיצן אין פּוילן פאַרשוואַרצטערהייט און ביסט אַנט־
קומען קיין אשכנז. האַסט מעך געוואַלט לאַזן זיצן אַן עגונה.
השם יתברך האָט זיך אַבער מיין צער אַנגענומען און איז
אין מיין הילף געווען, אַז עך זאָל דעך צוריקגעפינען, קיעפ
איינער!

ר' יאַקש :

(שטייט אַ דערשראַקענער) אַך... די יידענע איז משוגע!

שווארטצי יאהר איז דאס? עח האב אאך מיי לעבין טאהג
נישט גזעהן, און לאזט מעח גמאכט, אדער עח חעל אאך א
יאהק אין די קישקיש אריינעט געבין (וויל פארט געהן)

ליפקא יענטש :

(שלעפט איהם צו ו' ליפמן וועלכר דיא גאנצע טעהנע גנויא
בעאבאכטעט האט אונד זאגט צו ר' ליפמן) הארשע לעבין,
פאטר לעבין, העלפטשע מיר פון דען רע טמא, דאס הייסט
א פושע ישראל, ער לייקענט נאך (צו ר' יאקש) וואס?
ביסט דוא ניט יאקש גנב, אחברוש איינר, הא דוא מיינסט
אפשר מעח אוכיד מרמה צו זיין וויא דוא דען גאנצין עולם
טוהסט? א דא זייא תיכף מודה פר דען ליבען ייד דא א עח
בין דיין ווייב ליפקא יענטש, אדער עח חעל דיר אן אהג
אויסגראהבלען און אללע צייאן אויס דיין מויל אויס-
ברעכען.

ר' ליפמן :

נור מיושב ליבע פרויא, מאן ברויך אזויא קיין לערים צו
מאכין. ערצעהל זיא מיר אללעס דייטליך וואס אייגענטליך
איהר פראלאנגין איזט, זא ווערדע איך איהר זיכר בהילפליך
זיין וואס מעגליך איז.

ליפקא יענטש :

עח האב מורא דער ממזר בן הנדה ווערט אנטלויפן, וואהרום
איהר ווייסט גאר נישט ווא דאס פר א נבילה סרוחה איז.

ר' ליפמן :

איך בין שאהן פרהער איברצייגט גווארדן וואס דאס פר
איין בטריגר איזט (צו ר' יאקש) איהר ווערט אייך ניט
אונטר שטין אוועק צו גיין ביז איהר מיט אייער ווייב פטור
זייט.

ר' יאקש :

וואס ווייב? א רוח אין איהר לייב! עח קען איהר פאק נישט
און גנוג ונוסף על זה וואס גייט דאס אאך אן? איהר האט
מעח פארטיג גהייסן גיין, נוא וויל עח תאקיש גיין. גוט

וועלכער שוואַרץ-יאַר איז דאָס? עך האָב אייך זינט מיין
לעבנס-טאָג נישט געזען און לאַזט מעך געמאַך... אָדער עך
וועל אייך אַ יאָג טאָן אין די קישקעס אַריין... (וויל אַוועק
גיין)

ליפקע יענטעם:

(שלעפט אים צו ר' ליפמאַנען, וואָס באַטראַכט גענוי די
גאַנצע טצענע און זאָגט צו אים) האַרשי לעבן! פאַטער לעבן!
העלפּט-זשע מיר פון דעם רע-טמא! דאָס הייסט פון דעם פּושע-
ישראל! ער וויל נאָך לייקענען. (צו ר' יאַקש) ביסטו אפשר
נישט יאַקש גנב, אכבעראש איינער? וואָס? האָ, דו מיינסט
אפשר מעך אויך צו גענאַרן ווי דעם גאַנצן עולם? א דאָ,
זיי תיכף מודה פאַר דעם ליבן ייד דאָ, אַז עך בין דיין ווייב
ליפקא יענטעש אָדער עך וועל דיר אַן אויג אויסגראַבלען
און אויסהאַקן אַלע ציין פון מויל.

ר' ליפמאַן:

נור געלאַסן, מיושב, ליבע פרוי, אָן טומל. זאָגט מיר נאָר
קלאַר און דייטלעך, וואָס איר פאַרלאַנגט און איך וועל אייך
זיכער מיט אַלעם מעגלעכן בייהילפיק זיין.

ליפקע יענטעם:

עך האָב מורא, אַז דער ממזר בן הנידה וועט אַנטלויפן,
וואַרום איר ווייסט גאַרנישט וואָסאַרע נבלה סרוחה דאָס איז.

ר' ליפמאַן:

איך האָב שוין פריער איינגעזען וואָסאַרע שווינדלער דאָס
איז (צו ר' יאַקש) איר וועט זיך נישט אונטערשטיין פון
דאַנען אַוועק צו גיין ביז איר וועט גטן אייער ווייב.

ר' יאַקש:

וואָס ווייב?! אַ רוח אין איר לייב. עך קען איר פאַרט נישט
און גענוג. אַחוץ דעם, וואָס גייט דאָס אייך אָן? איר האָט
מעך אַקערשט געהייסן גיין, נו, וועל עך טאַקיש גיין. אַ

נאַבענד ר' ליבלי, גוט נאַבענד איהר יידנע (וויל פאַרט גיין)

ר' ליפמן :

(נעמט איהם ביידע דען אַרם אונד פיהרט איהם צוריק) איהר זעלט דאָ בלייבן זאַהג איך אייך.

ר' יאַקש :

אַללע בייזע חלומות זאללין צי מיין שונאים קעפּ אויסגיין. עח מעכט גערן וויסען וואָס איהר וועלט? דאָ קאָן מע זעהן וואָס אַ דייטש איז, אַז ער נור קוקט אַ נקבה האַדשי אַ פּוּלישע תּיכּף איז ער זיך מוסר נפש איהרנט וועגן.

ר' ליפמן :

האַלט עס מויל איהר גראַבער קערל, ווילט איהר אַנטוואַרט געבין הרי טוב ואם לאו ווער איך אייך מוסר זיין ביד גוים, וואָרום היר איז אשכנז מוזט איהר וויסטען.

ר' יאַקש :

דאָס ווייס איך, מר 7) די קשה איז וואָס ברויכט איהר מעח מוסר צו זיין ביד גוים, עח בין דאָך שוינט דאָ אויכיד ביידע איין גוי, וואָרום סתם אשכנז איז אַ גוי, ואע"פּ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, וואָרום אשכנז מאַכט, אַנשים, שפּילים, כלבים, נואפים, זוללים. און שתי' איז בכלל אכילה במילא האַט איהר אַללע מעלות, נוא וויא קען איך שוין ארגער זיין אַז ביידע אַאך.

ר' ליפמן :

זאָגט וואָס איהר וועלט אויף דיא אשכנזים, אשכנז בלייבט אשכנז אונד איהר בלייבט איין נבילה (צו ליפּקא יענטש) נון קענט איהר זאָגין אייער פּרלאַנגן.

ר' יאַקש :

און עח חעל זאָגין מ יי ן פּרלאַנגין.

יענטש :

אין וואָס חלאַבאַנק בשטייט דיין פּרלאַנגן?

7. נאַר.

גוטן אָונט ר' לייבעלע, אַ גוטן אָונט איר יידענע. (וויל
אָוועק גיין).

ר' ליפּמאַן :

(נעמט אים אָן ביים אַרעם און פירט אים צוריק) איר זאָלט
דאָ בלייבן, זאָג איך אייך.

ר' יאַקש :

אַלע בייזע חלומות זאָלן אויסגיין צו מיינע שונאימס קעפּ!
כ'וואָלט גערן וועלן וויסן, וואָס איר ווילט אָזוינס? איצט
קען מע זען וואָס אַ דייטש איז. ווי באַלד ער דערזעט נאָר
אַ נקבה, כאַטש אַ פּוילישע, איז ער זיך תיכף מוסר נפש
צוליב איר.

ר' ליפּמאַן :

האַלט ס'מויל, גראַבער יונג. ווילט איר ענטפּערן איז הרי
טוב, אויב נישט, וועל איך אייך איבערענטפּערן אין גויישע
הענט. וואָרום איר מוזט וויסן, אַז דאָ איז אשכנז.

ר' יאַקש :

דאָס ווייס איך. די קשיא איז נאָר צו וואָס דאַרפט איר מעך
איבערענטפּערן אין גויישע הענט, אַז עך בין דאָך שוין
סייווי ביי אַ גוי. וואָרום סתם אשכנז איז אַ גוי. און כאַטש
עס איז דערויף נישט פאַרהאַן קיין ראיה, איז אַבער אַ סימן
יאַ דאָ. וואָרום אשכנז מאַכט: אנשים, שפּלים, כלבים,
נואפים, זוללים. און זויפן איז דאָך בכלל אכילה במילא האַט
איר אַלע מעלות. נה, ווי קען שוין זיין ערגער ווי ביי אייך?

ר' ליפּמאַן :

זאָגט אויף די אשכנזים וואָס איר ווילט. אשכנז בלייבט
אשכנז און איר בלייבט אַ נבלה. (צו ליפקע יענטעש) איצט
קענט איר זאָגן אייער פאַרלאַנגען.

ר' יאַקש :

און עך וועל זאָגן מיין פאַרלאַנגען.

ליפקע יענטעם :

אין וואָס, כלאַבאַנק, באַשטייט דאָס דיין פאַרלאַנגען?

ר' יאָקש :

עס איז מיין פרלאַנג, אַז איהר זאָלט האַדשי ווערן אויף דעם גאלגין גיהאנגין, אַ נייאע גזירה, וואו ווערט מען ענקר פטור?

יענטש :

דוא האָסט דעח פּר אַ טריפה בעל שם אויזגעבין, מאַך מיט שמות אַז אַ רוח זאָל אין דיר אַריינעט פליגען. וויאז דוא מיינסט אפשר עח ווייס דיין מעשים נישט? עח האָב שוין געהיירט אַללער וועגין וואו דוא ביסט גווען וואָס פּר אַ זאָכין דוא גטאַהן האָסט. אַז דוא האָסט גזאַגט דוא ביסט אַ בעל שם, (צי ר' ליפּמן) פאַטירלעבין איהר וויסט גאַרנישט ווא דאָס פּר אַ משומד איז, און עח בעהט זייר אייער כבוד אַז אירשע זאָלט מאַכן אַז ער מיהר גט גיבט און ווייטר לאַז ער גיין האַדשי אין דיא שאול תּחתיו, דער רשע וואָס דען גאַנצן עולם נאַרט, איהר קויפט אַאך חלק לעולם הבא, וואַרומ קיין גרעסרי מצוה איז שוין נישט פּרהאַנדין אויף דען עולם אַ וויא דאָ אַ פּירד צו מאַכן, אוי וויי! ווערט עח נור איין אלמנה גבליבן און העט דעח נישט דערקאַנט.

ר' ליפּמן :

הערט אַמאַהל קארץ אונדז שאַרף מאַכט קיין לאַנגי פּאקסין אונד זייט מודה, וואָרום ווען ניט? שוועהר איך אייך על הימנותי שלי דאָז איהר ווערט איין בייזען סוף האַבען, אונד איך ווער עס מפרסם זיין בפני רבים אונד מאַן ווערט אייך מחרים זיין.

ליפּקא יענטש :

האַרשע לעבין! אה זעהט, דאָ האַב עח נאָך די כתובה בייא מיר פון איהם (נעמט דיא כתובה אַרויט) לייאנט.

ר' ליפּמן :

(לייאנט דיא כתובה) נון, וואו ברויך מאַן גרעסרי בוויזען?

ר' יאָקש :

פּוואַליע, פּוואַליע! יענטשקי הערשי צו, את חטאי אַני מזכיר, עח האַב דעח נעבעך מצער גווען און האַב זייר

ר' יאקש :

מיין פארלאנגען איז, אז מע זאל אייך כאַטש אויף דער תלייה הענגען. אַ נייע גזרה. ווי ווערט מען ענקער פטור?

ליפקע יענטעם :

דו האַסט דעך אויסגעגעבן פאַר אַ טרפהנעם בעל-שם, טאָ מאַך איצט מיט דיינע הייליקע שמות, אַז אַ רוח זאל אין דיר אַרײַן. ווי? דו מיינסט אפשר, אַז עך ווייס נישט פון דיינע מעשים? איבעראַל, וווּ דו ביסט נאָר געווען האָב עך שוין געהערט, וואָס דו האַסט אויפגעטאַן. אַ בעל-שם ביסטו? (צו ר' ליפּמאַנען) איר ווייסט גאַרנישט סאַראַ משומד דאַס איז. כ'בעט זייער אייער כבוד איר זאַלט זען, אַז ער זאל מיר געבן אַ גט און פאַר די רעשט לאַז ער כאַטש גיין אין שאולת-חתייה, דער רשע, וואָס נאַרט אָפּ אַ גאַנצע וועלט. איר וועט אייך איינקויפן אַ חלק לעולם הבא. ווייל קיין גרעסערע מצווה איז דאָך זיכער נישטאַ ווי ברענגען צו אַ גט. אוי וויי! הלוואי וואַלט עך פאַרבליבן אַן אלמנה און דעך נישט דערקענט.

ר' ליפּמאַן :

הערט אויס, אָבער קורץ און שאַרף און מאַכט נישט קיין לאַנגע פאַקסן. זייט זיך מודה, וואָרום אויב נישט, שווער איך אייך ביי מיין נאמנות, אַז איר וועט האָבן אַ ביזן סוף, איך וועל עס מפרסם זיין עפנטלעך און מע וועט אייך אַרײַנלייגן אין חרם.

ליפקע יענטעם :

האַרשי לעבן, זעט, אַ דאָ האָב עך נאָך ביי מיר די כתובה פון אים (נעמט אַרויס די כתובה) ליענט!

ר' ליפּמאַן :

(ליענט די כתובה) נו, ברויכט מען נאָך בעסערע באַווייזן?

ר' יאקש :

פאַוואַליע, פאַוואַליע, הערזשע צו יענטעשקע. את חטאי אני מזכיר. היינט דערמאָן עך אַלע מיינע זינד. עך האָב דעך נעבעך מצער געווען און אַ סך שלעכטס געטאַן. נו, הייסט עס אַז דו ווילסט גט? אַט ר' לייבעלע, עך וועל איר גט

שלעכט אָן דיר גטאַהן. נוא דוא ווילסט גט? אד ר' ליבלי עח ווער גט געבין. רק קיין כתובה קאָן עח דעח נישט געבין מפני כמה טעמים. בראשון, האָב עח קיין געלד, בשנית, מוז עח זאָרגין אַז עח זאָל האָבין צו געבין אַ כתובה אָן איין אַנדר ווייב, בשלישית, טאַהר עח נישט עובר זיין אויף מיין טאַטעס צוואה, וואָרום מיין טאַטע האָט גהאַט זעקס וויי-בער גט גגעבן און האָט זיא קיין מאָהל קיין כתובה געבין, אַזויא האָט ער מעח מצווה גווען לפני מותו און האָט גזאַגט: בני, מיין זוהן, טוא וויא עח גטאַהן האָב, ווען עח־דיין מאמא און דיא אַנדרי ווייבר דיא עח גהאַט האָב גט האָב געבין, האָבן זייא גאַט גזאַנקט אַז זיא זענין מיין פטור גוואָרן און האָב זיא קיין כתובה געבין אַז הש״י דעה מזכה וועט זיין אַז דוא אוכיד אייִה דראַן האַלטן וועסט, טוא אוכיד אַזויא. נוא מצווה לקיים דברי המת. במילא אד זאָג, ביסט דוא צו פרידן, הרי טוב, ואם לאו, האָב עח קיין ברירה, און מוז דעה, גאַט זאָל עס זיין גקלאַגט האַלטן, ביז זיך הש״י וועט איבר דיר מרחם זיין און וועט דיך פון דען עולם אַוועקט נעמין, דען איז זייר גוט פרשפאָהרסט דוא גט צו נעמן און עח אַ כתובה צו געבין.

יענטש :

גנב איינער! שילטען טוהסט דוא אוכיד נאָך?

ר' יאָקש :

איי דאָס איז קיין שילטן, אַז איך זאָהג דוא זאָלט אַ כפרה ווערין, עס שטייט דאָך אין שלטון ביום המות (8), במילא וויא קאָן דאָס זיין גשאַלטין, עח זאָג דאָס דיר לטובה.

יענטש :

און ווען ווערסט מיין כפרה, פערשפאָהר איך אויך אַ גט צו נעמען און דוא אַ כתובה, נור דוא פייגערסט נאָך אַזויא גשווינד נישט, מע זאָגט אין אשכנז וואָס אָן גאלגין גהערט, פרזויפטשע נישט, במילא וויל עח טאַהן וויא דיין מאַמע גטאַהן האָט און וויל קיין כתובה האָבן רק מאַך מיר פטור.

געבן. רק אַ כתובה נישט און דאָס צוליב כמה טעמים. ערשטנס, האָב עך קיין געלט נישט. צווייטנס, מוז עך זאָרגן, אַז עך זאָל האָבן צו געבן אַ כתובה אַן אַנדער ווייב. דריטנס, טאָר עך נישט עובר זיין אויף מיין טאַטנס צוואה, וואָרום מיין טאַטע האָט אָפּגעגט זעקס ווייבער און זיי קיינמאַל קיין כתובה נישט געגעבן. פאַר זיין טויט האָט ער געלאָזט אַ צוואה און מיר געזאָגט אַזוי: בני, מיין זון! טו ווי עך האָב געטאָן. ווען עך האָב אָפּגעגט דיין מאַמען און די אַנ-דערע ווייבער, האָבן זיי גאָט געדאַנקט, אַז זיי זיינען מיינע פטור געוואָרן און עך האָב זיי קיין כתובה נישט געגעבן. און אַז השם־יתברך וועט דעך מזכה זיין און דו וועסט אויך אַזוי ווייט האַלטן, זאָלסטו אויך אַזוי טון. נו, איז דאָך אַ מצווה מקיים צו זיין דברי המת. במילא זאָג, ביסטו צופרידן — הרי טוב, אויב נישט, בלייבט ביי מיר נישט קיין אַנדערע ברירה, ווי ביטער און טרויעריק עס זאָל נישט זיין, די נאָך אַזוי צו לאָזן ביז השם־יתברך וועט זיך איבער דיר דערבאַר־רימען און וועט דיך פון דער וועלט אַוועקנעמען. דאָס וואָלט גוט געווען, ווייל דו וואָלסט פאַרשפּאַרט צו נעמען אַ גט און עך אַ כתובה צו געבן.

ליפקע יענטעם :

גנב איינער, שילטן טוסטו נאָך אויכעט ?

ר' ליפּמאַן :

איי, דאָס הייסט נישט שילטן ווען עך זאָג, אַז דו זאָלסט ווערן די כפרה, ווייל עס שטייט געשריבן אין שלטון ביום המות. ממילא ווי קאָן דאָס זיין געשאַלטן ? עך זאָג דאָס נאָר דיר לטובה.

ליפקע יענטעם :

און ווען דו ווערסט אַזוי מיין כפרה, פאַרשפּאַר עך אויך אַ גט צו נעמען און דו מיר אַ כתובה געבן. נאָר דו פייגערסט נאָך נישט אַזוי געשוויגט. ווי זאָגט מען אין אשכּנז ? וואָס עס געהער צו דער תלייה, פאַרזויפט נישט. במילא וועל עך טון ווי דיין מאַמע האָט געטאָן און וויל קיין כתובה נישט. רק גט מיך אָפּ.

ר' יאקש :

זייר גערן. אַך לעבין זייר גוהט (צו ר' ליפמן) ר' ליבלי זייטשע מיר מוחל וואָס עז האָב אַאך פאַרטיג גרעט? וואָרום היינט איז ערב יום כיפור מוז מע איינעם מחילה בעטיין.

ר' ליפמן :

וויא אַזויא איז היינט ערב יום כיפור?

ר' יאקש :

וואשע טוהט מע אָן עי"כ? שלאָגט מע כפרות. און עז שלאק מיין ווייב היינט אוכיד פר אַ כפרה און ווער איהר זייר בכבוד פטור. נוא ר' ליבלי עז בעהט אַאך זעהטשע אונדז צו פטרן און לאַזט דען סופר רופן רק אַ סוף.

ר' ליפמן :

גייטס יעצט אַוועק, איך ווער דערווייל אַללעס אין אַרדנונג מאַכן.

ר' יאקש :

נוא, קומשי, קומשי, מיין שטיקעלע ווייב נאָך לפי שעה.

יענמיש :

נוא, גיא דוא נור ערהשט, עז וועל דעז גערן נאָך גיין.

ר' יאקש :

עז גייא שוין, אַ גוטען אבענד.

יענמיש :

האַט אַאך אַ גוטען אבענד.

ר' יאקש אונד יענטש געהן אַפּ

4-טער אויף טריט

ר' ליפמן אַלליין

ר' ליפמן :

ב"ה דאָס איין ביסכע מנוחה האָב, מיין קאַפּף טוהט מיר וועה פון דאָס לערם. איך האָב מיר דאָ מיין צייט פול-בראַכט, איך מוז גיין מיין גשעפטע פּרריכטן (געהט אב).

ענדע דעם עהרסמיצן אויף צוג.

ר' יאָקש :

זייער גערן. כ'לעבן, זייער גוט (צו ר' ליפמאַנען) ר' לייבעלע, זייטזשע מוחל, וואָס עך האָב אייך געדולט אַ מוח. וואָרום היינט איז ערב יום־כיפור, מוז מע מחילה בעטן.

ר' ליפמאַן :

ווי אַזוי איז היינט ערב יום־כיפור ?

ר' יאָקש :

וואָס־זשע טוט מען ערב יום־כיפור ? מע שלאָגט כפרות. און עך שלאָג היינט מיין ווייב אויכעט פאַר אַ כפרה און ווער מיט גרויס כבוד אירע פטור. נו, ר' לייבעלע, כ'בעט אייך, זעט אונדז צו גטן און לאַזט רופן דעם סופר. אַבי אַ סוף.

ר' ליפמאַן :

גייט איצט אַוועק און אין צווישן וועל איך אַלעס גרייט מאַכן.

ר' יאָקש :

נו, קום־זשע, קום־זשע, מיין שטיקעלע ווייב נאָך לעת־עתה.

ליפקע יענטעס :

נו, גיי דו נאָר ערשט. עך וויל דיר גערן נאָכגיין.

ר' יאָקש :

עך גיי שוין, גוטן אַוונט.

ליפקע יענטעס :

האַט אייך אַ גוטן אַוונט.

(ר' יאָקש און ליפקע יענטעס גייען אַוועק).

פערטער אויפטריט.

ר' ליפמאַן :

(אַליין). ברוך־השם אַ ביסל מנוחה. דער קאַפ טוט מיר שוין וויי פון דעם ליאַרעם. איך האָב דאָ מיין צייט געפטרט און מוז גיין זיך אַרומקוקן אויף מיינע געשעפטן. (גייט אַוועק).

סוף פון ערשטן אַקט.

צווייטער אויף צוג

עהרסטער אויף טריט

ירושלמי, קרני פרה, נאכהער ר' ליפמאן

ירושלמי :

אין איש בביתו, קאן איך מיט דיר דייטש רידן, עז הערט
אונז קיינר דאך ניכט? וואָס זאָל מאַן טוהן, מאַן מוז זיך
פר דען עולם פרשטעללין, זונשט קען מאַן קיין געלד מאַכן,
טיימערל מיין ליבעס קינד! וואָרום ביסט דואַ אזויא טרוי־
ריג? האָב איך דיך עטוואַס בעליידעגט זאָגע מיר עס.

קרני פרה :

איך פיל אייך די וואָהרהייט סאַכין, איך האָבע קרויסע קומ־
מער טאַס איך האָבע מאַיי פּאַדערס הויז פּרלאַססע אונד
מוס מיך מיט אייך אַרום דרייבע אונד וואָר איי משורת אויז־
געבין, פעהר פייס פיאַ סיך מאַיי עדי קרעמין פערט אום זיין
איינציקע טאַכטער, אויף טער ער סיינע אפּנונג קעסעצט האָט
אונד איך האָבע סוואַ שלעכט קעהאַנטעלט און איהם פער־
לאַססע, פּאַלטע כאַט סיאַ פערע ניט פייא אונס קאממען, סא
האַבען סיאַ מיך, און מייא אַרמען פּאַדער אום קליקליך
קעמאַכט.

ירושלמי :

ביסט דואַ משוגע טיימערעל? וואָס פעלט דיר איין? זאָג
מיר וואָס גייט דיר אב? דואַ האַסט עס בייא מיר פיל בע־
סיר אַלס בייא דיין ארמר פּאַטער דער אין איין קליין
שטעהדכי חזן איז אונד גנוג פר זיך אַלליין צו זאָרגן האַט,
גלויבע מיר ער וועט גאַט דאַנקע דאַס ער דיינר פטור איזט.

קרני פרה :

פּיאַ? טענקען סיאַ טאַס אַללע מענשין סאַלכי שלעכטי קאַ־
ראַקטערס פעסיטצען אַלס פּיאַ איהר? איהר פּעדריהגט

צווייטער אַקט

ערשטער אויפטריט

ירושלמי, קרני-פרה, דערנאָך ר' ליפּמאַן

ירושלמי :

אין איש בביתו, איז קיינער נישטאָ אין שטוב? קען איך מיט דיר טייטש רעדן. עס הערט דאָך אונדז קיינער נישט? וואָס זאָל מע טון, מע מוז זיך פאַרן עולם פארשטעלן. אַנדערש, טעמערל מיין ליב קינד, קען מען קיין געלט נישט מאַכן! פאַרוואָס ביסטו אַזוי טרויעריק? זאָג מיר, האָב איך דיך מיט עפעס באַליידיקט?

קרני-פרה :

איך וויל אייך זאָגן דעם אמת. איך האָב גרויס ערגערניש, וואָס כ'האָב פאַרלאָזט מיין פאַטערס הויז און מוז זיך מיט אייך אַרומשלעפּן און אויסגעבן פאַר אַ משרת. ווער ווייסט ווי דער טאַטע איז זיך מצער צוליב זיין איינציקער טאַכטער, אויף וועמען ער האָט געלייגט זיין האַפּנונג; און איך האָב אַזוי שלעכט געטאָן און אים פאַרלאָזט. הלוואי וואָלט איר צו אונדז נישט געקומען. איצט האָב איך מיך און מיין אַרעמען פאַטער אומגליקלעך געמאַכט.

ירושלמי :

ביסטו משוגע טעמערל? וואָס פאַלט דיר גאַר איין? זאָג מיר, וואָס גייט דיך אָפּ? ביי מיר איז דיר אַ סך בעסער ווי ביי דיין אַרעמען טאַטן דעם קליינשטעטלדיקן חזן, וואָס האָט גענוג זאַרגן זיך אַליין אויסצוהאַלטן. גלייב מיר, ער דאַנקט גאָט וואָס ער איז דיינע פטור.

קרני-פרה :

וואָס?! איר מיינט, אַז אַלע מענטשן האָבן אַזאַ שלעכטן כאָר-ראַקטער ווי איר? איר גענאַרט אָפּ דעם עולם און גיט זיך

דען עולם אונד סאָהגט איהר סייט אַ ירושלמי אונד איך
ארמעס מעדכי מוז פייא אייך דיא ראללע שפיהלן אַלס
משורת, אָבער איך פין עס שוינט מיהדע, מייא אנטשלוס
איס אַללעס צו ענטדעקקין, פארום מייא קעפיסע טריקט
מיר סעהר און איך פיל ניט לענגר פייא טראַקע דען עולם
צו פעטריהגע.

ירושלמי :

אום גאַטטעס וויללע, בעדענקע דאָך וויא אונגליקליך דוא
מיך אונד דיך מאַכסט, ווען דוא דען בעטרוג אפען באהרסט.
האַב איך דאָס אן דיר פרדיהנט? דא דוא דאָך אַללעס
וואָס דוא פּרלאַנגסט בייא מיר האַסט אונד ווען דוא דיך
בלאס נור אייניגע וואַכען נאָך געדולדעסט, זא זיין מיר
אויף איממער גליקליך, דאן געהן מיר נאָך שלעסיען אין
מיין געליהבטעס פאטערלאַנד צוריק אונד דוא ווירסט מיין
פרויא אונד דאן ווערפען מיר איין שלייער אויף דען יעציר
גען לעבינס־אַרט אונד לעבין אין הייזליכער גליקזעליקייט.

קרני פרה :

מייא ענדשלוס איז קעמאַכט, עס ליגט מיר סענדר שוועהר
אויף דאָס הערץ אונד נימאהלס סאַלט איהר מייא האַנד גריגע,
טאס שוועהר איך אייך אונד נאָך יעטצט סאַל אַללע פעטרוג
אַפענבאהרט ווערין.

ירושלמי :

דוא קאַנאַליע האַלט עס מויל זאָג איך דיר, אָדער בין דיר
ממית אויף דען שטעל.

קרני פרה :

(שרייאט) העלפט מיר אַטער איך פין פערלאַרע.

ר' ליפמן :

(קומט געשווינד אַרײַן) וואָס איז דאָ פּר איין שפּעקטאַקעל,

ירושלמי :

יש לי סכסוך קטן ביני ובין המשרת שלי (וויןקט דען משרת
צו שווייגען).

אויס פאר א ירושלמי און איך ארעם מיידל מוז ביי אייך שפילן די ראל פון א משרת. אבער איך בין שוין דערפון מיד און האב באשלאסן אלעס אויף צו דעקן, ווארום מיין געוויסן פלאגט מיך שטארק און איך וויל נישט לענגער העלפן דעם עולם באשווינדלען.

ירושלמי :

אין גאטס ווילן! פארטראכט זיך דאך ווי אומגליקלעך דו מאכסט דיך און מיך, אויב דו וועסט אויפדעקן דעם שווינדל. האב איך מיר דאס ביי דיר פארדינט? דו האסט דאך ביי מיר אלעס, וואס דו פארלאנגסט נאר; און אויב דו וועסט נאך האבן עטלעכע וואכן געדולד, וועלן מיר אויף שטענדיק גליקלעך זיין. מיר וועלן צוריק גיין קיין שלעזיע, אין מיין געליבטן פאטערלאנד, דו וועסט ווערן מיין פרוי, מיר'ן צו דעקן מיט א שלייער אונדזער היינטיקן לעבנס־שטייגער און פארברענגען אין היימישער גליקזעליקייט.

קרני-פרה :

איך האב גענומען מיין באשלוס. אלעס דריקט מיר שווער אויפן הארצן. מיין האנט וועט איר קיינמאל נישט קריגן, דאס שווער איך אייך און איצט נאך וועט דער גאנצער שווינדל אנטפלעקט ווערן!

ירושלמי :

האלט ס'מויל, דו קאנצאליע! אדער כ'בין דיך ממית אויפן ארט.

קרני-פרה :

(שרייט) ראטעוועט! אנדערש בין איך פארלארן.

ר' ליפמאן :

(קומט געשווינד אריין) וואס איז דא פאר א ספעקטאקל?

ירושלמי :

איך האב זיך נאר א ביסל צעווערטלט מיט מיין משרת (ווינקט דעם משרת צו שווייגן).

קרני פרה :

איך פיל אייך סאכין פאס טא טערמעהר איז.

ירושלמי :

(פעלט איין) שתוק אם אני מדבר.

קרני פרה :

איך פיל ניט לענגר שפייגען, איך האב לאנג גענוג געשפייגען, איך פיל אלעס פרצילען. (ר' ליפמן זעטצט זיך).

ירושלמי :

אני אספר לאדוני.

קרני פרה :

אלעס פאס ער פרסיילט ר' ליפמן איז שקר, ער איז א פאלשער ירושלמי, ער האט לאנג דען עולם געאוטצט אונד מיך האט ער אונגליקליך געמאכט.

ירושלמי :

מה אומר הכובן הזה?

קרני פרה :

ער קען סויה קוהט דייטש רידן פיא איך. ער איס אויס שלעסיע קעפערטיג און גיפט זיך אויז פר א ירושלמי (ירושלמי וויל דען משרת שלאגין).

ר' ליפמן :

(שטעלט זיך צווישן ביידען) ימחול אני רוצה לשמוע הכל בנחת (צו דען משרת) ווען ער איין פאלשער ירושלמי איז, ווארום העט איהר דאס ניט גלייך מגלה געוועזין?

קרני פרה :

איך פיל אייך סאכין, נור הערט מיר אויס. איהר מוסט פיססען טאס איך א נקפה פין (מאכט דען ראק אויז אונד שטייט אין ווייבר קליידר דא) היר האבן סיא טען פעווייס! מאיי עדי טער איז חסן אין דיא גהילה פינגרלאך הייסט ר' הענריל, נון איסט פר איינגי פאכען באסיהרט טאס איך עטפאס מיט מאיי עדי האב פארגעהאבט.

קרני-פרה :

איך וועל אייך זאגן וואָס דאָ איז דערמער.

ירושלמי :

(רייסט איבער) שווייג בעת איך רעד !

קרני-פרה :

לענגער וויל איך מער נישט שווייגן. שוין לאַנג גענוג האָב איך געשוויגן. אַלעס וועל איך פאַרציילן. (ר' ליפּמאַן זעצט זי).

ירושלמי :

איך וועל אייך דערציילן, מין הער.

קרני-פרה :

אַלעס וואָס ער זאָגט, ר' ליפּמאַן, איז שקר. ער איז אַ פּאַל-שער ירושלמי. לאַנג האָט ער דעם עולם אָפּגענאַרט און מיך אומגליקלעך געמאַכט.

ירושלמי :

וואָס רעדט דער אַ ליגנער ?

קרני-פרה :

ער קען אַזוי גוט דייטש רעדן ווי איך. ער איז אַ געביר-טיקער פון שלעזיע און גיט זיך אויס פאַר אַ ירושלמי. (ירושלמי וויל דעם משרת שלאָגן).

ר' ליפּמאַן :

(שטעלט זיך צווישן ביידע) זייט מוחל, כּוּויל אַלעס געלאָסן אויסהערן (צום משרת) אויב ער איז אַ פּאַלשער ירושלמי טאָ פאַרוואָס האָט איר דאָס נישט גלייך מגלה געווען ?

קרני-פרה :

איך וועל אייך זאָגן, נאָר הערט מיך אויס. זייט וויסן, אַז איך בין אַ נבכה. (טוט אויס דעם מאַנטל און בלייבט שטיין אין ווייבערשע קליידער) דאָ האָט איר אַ באַווייז ! מין טאַטע איז חזן אין דער קהלה פינגערלאַך און הייסט ר' הענערל. אַזוי איז פאַר עטלעכע וואָכן גראַד געשען, אַז איך האָב עפעס פאַר געהאַט מיט מין טאַטן...

ירושלמי :

כולו שוא ושקר.

טיימערל :

אונד יוסט האָט טיזער פּעדריגער פּייא אונז לאַשיהרט אונד האָד סיך פּר אַ ירושלמי אויסגעבי אונד האָד מיך איברעט איך סאָל מיט איהם אַרום רייסע אַלס משורת נור איך מוז אַללע פּעדריקערייא פּרשווייגען טיא ער טוהט אונד איך פּער בייא איהם אַללע נחת האָבען, גוא א יונג מעדכע פּין איך אונד דען עטי גייט עס ניט צו בעסטין, אונד יוסט האָב איין געצענק מיט איהם קעהאַט, האָב איך מיך לאַסע איפּער ריידע אונד בין מיט איהם אַוועק.

ירושלמי :

אל יאמן אדוני בחיי ראשי שוא ושקר.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) לויטר בטרונג אין דיא וועלט, מאן קאן עס אן דיא שטים הערין דאס זיא איין ווייבספּערסאהן אי, דיא זאכע קומט מיר זעהר פּרווירט פּאהר (לויט צו טיימערל) גון מוז איך שאהן מיט איהר שפּרעכן וויא מאַן געגין איין פּרויאן ציממער שפּריכט. ווארום אפּענבאהרט זיא ער גראדע יעצינד?

טיימערל :

איך פּיל אייך סאכין, איך פּין עס שאהן איפּרטריסיג טען פּעטרוג פּארט צו שפּיהלן אונד איך פּעטענקע מאיי ארמע עטי פּאס טער יעצינד פּר אַ צער פּערברענגן פּערט איבער מיר. פּארום איך פּין סיין איינציגע טאַכט, גיין פּרויא האד ער ניכט מעהר, גון סאָל איך איהם אויך נאָך פּערלאַססע, עס איז פּאהר איך האָב שלעכט געדאַהן, איך פּיל אָבער פּידער גוט פּערע אונד פּייא מאיי עטי צוריק געהן, איך פּיטטע אייך טאַהערא ליפּער ר' ליפּמן מיר בהילפּליך צו סיין, מיך פּון טיסען שלעכטען מענש לאַס צו מאַכען. פּארום זונשט איז ער מיך ממת ער האד עס שוין פּארהער קעפּעלט דאַהן.

ירושלמי :

אלעס איז שוא ושקר !

טעמערל :

און גראָד איז דעמאָלט דער שווינדלער ביי אונדז איינגע-
שטאַנען, וואָס האָט זיך אויסגעגעבן פאַר אַ ירושלמי. ער האָט
מיך איבעררעדט אַרומצופאַרן מיט אים אַלס משרת. נאָר מוז
פאַרשווייגן זיינע שווינדלערייען, וואָס ער טוט אָפּ און איך
וועל ביי אים גוט האַבן. אַ יונג מיידל בין איך און דעם טאַטן
גייט עס נישט ווי אַם בעסטן און גראָד האָב איך זיך מיט
אים צעקריגט — האָב איך זיך געלאָזט איבעררעדן און בין
מיט אים אַוועק.

ירושלמי :

איר זאָלט דאָס נישט גלייבן, מיין הער, איך שווער אייך אַלעס
איז שוא ושקר !

ר' ליפּמאַן :

(אויף אַ זייט) לויטער שווינדל אין דער וועלט ! מען קאָן אין
איר קול דערקענען, אַז דאָס איז אַ פרויענצימער. די זאָך
קומט מיר פאַרפלאַנטערט פאַר. (הויך צו טעמערלען) איצט
מוז איך שוין מיט איר רעדן ווי מע רעדט מיט אַ פרויענ-
צימער. פאַרוואָס אַנטפלעקט זי דאָס גראָד איצט ?

טעמערל :

איך וועל אייך זאָגן, אַז עס איז איבערדריסיק ווייטער דעם
שווינדל צו שפּילן. איך טראַכט וועגן צער, וואָס מיין אַרע-
מער טאַטע האָט צוליב מיר, וואָרום איך בין זיין איינציקע
טאַכטער, אַ פרוי האָט ער נישט מער, נו, זאָל איך אים נאָך
אויך פאַרלאָזן ? אמת, איך האָב שלעכט קעגן אים געהאַנדלט.
איך וויל אָבער בעסער ווערן און צו מיין טאַטן צוריקקערן.
איך בעט אייך, ליבער ר' ליפּמאַן, העלפט מיר לויז צו ווערן
פון דעם שלעכטן מענטשן, וואָרום אַנדערש וועט ער מיך
ממית זיין. ער האָט דאָס שוין פריער געוואָלט טון.

ר' ליפמן :

(צו דען ירושלמי) נון וואָס זאָגט איהר דרצו? פערשטעלט
אייך ניכט מעהר אונד שפרעכט מיט מיר אויף דייטש. דען
דאָס קאָן אייך דאָך שאהן ניכטס מעהר העלפין, דאָ דאָך
שאהן אַללעס אָפענבאהרט איז.

ירושלמי :

כבר אמרתי שאני מבין לשון אשכנז, אבל לא אוכל לדבר
רק לשון הקודש ואני אומר שכל היוצא מפיו שקר.

ר' ליפמן :

אבל הלא המשרת שלו נקבה היא. מימי לא ראיתי משרת יש
הירושלמי נקבה.

ירושלמי :

היא בקשה ממני שאקח אותה לפ"פ דמיין מפני שם יש
לה קרובים ובכתה לפני בדמעות שלישי ואמרה שלא יכלה
לישיב עוד בבית אביה מפני קטטות ומריבות, ונכמרו רחמי
עליה ואמרתי לה שתוכל ליסע עמי עד פ"פ, אבל היא צריכה
לילך בשמלת גבר בתורת משרת מפני העולם שיאמרו
שהירושלמי נוסע עם נקיבה, זה הוא אינו מן המדה, אבל אין
כאן לא ערמה ולא מרמה רק בוודאי כך נגזר עלי מן השמים,
מפני שלא היה לי לרחם עליה ומדת הרחמנות שלי גרמה
לי עכשיו את כל זאת שתבאיש את ריחי בפני כל ואמרת
עלי דברים אשר לא שמען אדם מעולם. כך הוא הדבר ולא
יותר.

טוימערל :

קלויבן סיא איהם ניכטס, טען ער איסט איין ערדץ פערדריגר,
סום פעפייו סעהן סיא טא אַ פרייהף טען איך אונדר סיין
באביהרן קעוואנדן האָב, טען ער האד געשריבן מיט אַ
וואלשע האַנד אַלס פיא עס פון איין אנטרן גומט אן סייענע

ר' ליפמאן :

(צום ירושלמי) נו, וואָס זאָגט איר דערצו? פאַרשטעלט
אייד נישט לאַנגער און רעדט מיט מיר אויף טייטש. גאַרנישט
וועט אייד איצט נאָך העלפן, ווייל אַלעס איז שוין סיווי
אויפגעדעקט.

ירושלמי :

איך האָב דאָך אייד שוין געזאָגט, אַז איך פאַרשטיי נישט
קיין טייטש און קען נאָר רעדן לשון־קודש. און איך זאָג אייד,
אַז אַלעס וואָס קומט אַרויס פון זיין מויל איז ליגן.

ר' ליפמאן :

אייער משרת איז דאָך אַבער אַ נקבה און איך האָב נאָך זינט
מיין לעבנסטאָג נישט געזען, אַז אַ ירושלמי זאָל האָבן אַ
נקבה פאַר אַ משרת.

ירושלמי :

זי האָט מיך געבעטן איך זאָל זי מיטנעמען צו אירע קרובים
קיין פראַנקפורט אַם מיין און געוויינט פאַר מיר בדמעות־
שליש און דערציילט, אַז זי קאָן נישט לאַנגער אויסהאַלטן
אין פאַטערס הויז צוליב די שטענדיקע קריגענישן און רייסע־
נישן מיט אים. איך האָב אויף איר רחמנות געקריגן און גע־
זאָגט, אַז זי קען מיט מיר מיטפאַרן ביז פראַנקפורט, אַבער
ווי מיין משרת וועט זי מוזן אַנטון מאַנען־קליידער, כדי מע
זאָל נישט זאָגן, אַז אַ ירושלמי פאַרט אַרום מיט אַ נקבה,
ווייל אַזוינס געשיקט זיך נישט. דאָס אַלעס האָט אַבער גאַר־
נישט צו טון נישט מיט כיטרעקייט און נישט מיט פאַלשקייט.
נאָר ווייזט אויס, אַז דאָס איז געווען אַ גזר פון הימל, ווייל
איך האָב נישט באַדאַרפט רחמנות האָבן מיט איר און איצט
האָט מיין גוטסקייט גורם געווען, אַז זי זאָל מיך פאַרשוואַרצן
אין אַלעמענס אויגן און אויף מיר אויסטראַכטן נישט גע־
שטויגענע זאַכן. אַזוי איז דאָס און נישט אַנדערש.

מעמערל :

גלייבט אים נישט. ער איז אַ רמאי. אַט דאָ איז אַלס באַווייז
זיינס אַ בריוו, וואָס איך האָב געפונען צווישן זיינע פאַפירן.
ער האָט דעם בריוו געשריבן צו זיין פרוי מיט אַ פאַלשער

פרויא, לעסען זיא אונד איבערסייגען סיא סיד (גיבט
איהם איין בריף איבר).

ר' ליפמן :

(לעזט) שלום להאשה מרת ליפקא יענטש; (בייא זייטע) ליפקא
יענטש? זעלטי דאָס די נעמליכה זיין? דען בעטרוג ווערע
שרעקליך! (לעזט ווייטער לויט) איך מוז איהר צו וויסען
טוהן, דאָס בשבוע העבר איהר מן בשמו ר' גץ היר אין
פרוסניץ איין מיתה משונה האָט אינגנומן עס טוהט מיר לייד
איהר דאָס צו מעלדן, אלליין אָבער איך האָב קיין ברירה, דען
וויסען מוז זיא עס דאָך, זייא זיא זיך ניט איבריג מצער,
דען ער וואהר דאָך איין שלעכטר מענש, דאָס ער איהר האָט
זיטצן גלאָזט, דאסזעלבע האָט ער פיר זיין טאהד בעקענד
אונד איך ווינשע איהר דאָס זיא איין בעסרין מאָן בקומין
זאָל, פרבלייבה איהר אומבקענט פריינד, פה פרוסניץ יום
ד" כ"ז אלול תקנ"ח לפ"ק. הק' פרץ ש"ץ ושו"ב דק"ק הנ"ל.

טיימערל :

נו, פאס סאכען סיא טערצו טיזוס האד ער סעלבסט קעשריבען
אונד פעהר פייס אב סיין פרויא ניכט שאהן איין אנטרר
מאָן קענוממין האד.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) איך וויס מיר גאר ניכט צו העלפין, דען דיא
זאָכע קומט מיר זעהר פרדעכטיג פאהר אונד איך ווייס
ניכט וועהר רעכט האט (צו ירושלמי לויט) נו ווילט איהר
נאָך ניכט בעקעננין? איך ראָטע אייך ליבר אַללעס מודה
צו זיין אדער איך ווערדע דיא זאָכע בעקענט מאַכן.

ירושלמי :

איני חוזר מדיבורי ואני אומר שכולו שוא ושקר, האגרת
הזה לא כתבתי ולא יש לי אשה במדינה זו רק בארץ ישראל
שם יש לי אשה ובנים, ומי יודע מי כתב האגרת הזה, ושמי
הוא ר' יעקב גומפל אבל לא ר' גץ ואל יאמין אדוני.

האנט גלייך ער וואלט זיין פון אן אנדערן. לעזט און איבער־
צייגט אייך אליין. (גיט אים דעם בריוו).

ר' ליפמאן :

(לעזט) שלום להאשה מרת ליפקע יענטעש! (אויף א זייט)
ליפקע יענטעש? זאל דאס זיין די זעלביקע? דער שוויגדל
וואלט געווען א שרעקלעכער! (לעזט ווייטער אויף א קול)
איך מוז אייך צו וויסן טון, און פאָריקע וואָך האָט אייער מאָן,
בשמו ר' געץ, דאָ אין פּראָסניץ איינגענומען אַ מיתה משונה.
איך באַדויער אייך דאָס צו מעלדן, איך האָב אָבער קיין אַג
דער ברירה נישט, ווייל וויסן מוזט איר עס סייווי. זייט אייך
אָבער נישט איבעריק מצער. לאַזנדיק אייך זיצן, איז ער דאָך
געווען אַ שלעכטער מענטש. ער האָט זיך דערין מודה געווען
פאַר זיין טויט. איך ווינטשט אייך דעריבער, אַז איר זאָלט באַ־
קומען אַ בעסערן מאָן ווי ער איז געווען און פאַרבלייב אייער
אומבאַקאַנטער פּרייגד. פּה פּראָסניץ יום ד', כ"ז אלול תקנ"ח
לפ"ק. הקטן פּרץ ש"ץ ושו"ב דק"ק הנ"ל.

טעמערל :

נו, וואָס זאָגט איר דערצו? דאָס האָט ער געשריבן מיט איי־
געבע הענט. ווער ווייסט צי זיין פּרוי האָט שוין נישט גענומען
אן אנדערן מאָן.

ר' ליפמאן :

(אויף אַ זייט) איך קען מיר נישט העלפן, נאָר די זאך קומט
מיר פאַרדעכטיק פאַר. איך ווייסט נישט ווער איז דאָ גערעכט.
(הויך צום ירושלמי) און איצט ווילט איר זיך נאָך נישט
מודה זיין? מיין עצה איז, אַז איר זאָלט זיך ליבערשט אין
אַלעמען מודה זיין אויב נישט וועל איך די זאך באַקאַנט מאַכן.

ירושלמי :

איך נעם גאַרנישט צוריק און בלייב ביי דאָס מייניקע, אַז
אַלעס איז שוואַ ושוקר. דעם בריוו האָב איך נישט געשריבן
און אין דער מדינה האָב איך נישט קיין פּרוי נאָר גאָר אין
ארץ ישראל. דאָרט האָב איך אַ פּרוי מיט קינדער. ווער ווייסט
ווער עס האָט געשריבן דעם אַ בריוו. איברינקס, איז מיין
נאָמען נישט געץ נאָר ר' יעקב גומפעל און איר מיין הער,
גלייבט נישט דאָס אַלעס.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) איך מוז ווארהאפטליג איין נביא זיין ווען איך וויסן זאל ווער רעכט האט, דאך דא פעלט מיר איין, דא דאך איין פרויא יעטצא, דיא ליפקא יענטש היסט, היר איז, פיללייכט איז עז דיא נעמליכה, איך ווערדע זיא רופען לאססען פיללייכט דערקענט זיא איהם (שרייבט איין ביללעט אונד זאגט צו טיימערדל) גייא דוא מיט דאס בריפכען בייא דען היזיגען חזן דא לאשיהרט איין פאלק מיט זיין פרויא גיב זיא דאס בריפכע אן דיא פרויא איבר, דאן קאן זיא צוריק קומען.

טוימערל :

איך פערדע עס פעשדעללין (געהט אב).

ירושלמי :

מה זה שכתב אדוני? ואל מי שלח האיגרת הזאת?

ר' ליפמן :

וואס גייט דאס אייך אן? איהר ווערט שוין געוואר ווערדען.

ירושלמי :

אני רוצה עכשיו לליך לביתי.

ר' ליפמן :

ניין! ניין! איהר מעסט דא בלייבן, דאס קאן ניכטס העלפין.

2 מער אויף טריט

ר' יאקש :

(טרעט אויף זאגט צו ר' ליפמאן) א דא בין עה! נוא איז שוין אללעס פארטיג צום גט? (ער זעהט דען ירושלמי בעטראכט איהם זעהר גענויא) אהע מיר, גץ ברודער! וויא קומסט דוא דא אהער? אח לעבין שני גנבים בשורש אחד. וואשע מאכסט דוא דא? דוא פאהרסט ארום פר א ירושלמי, גץ ממזר, הערשע

ר' ליפמאן :

(אויף אַ זייט) איך מוז באמת זיין אַ נביא צו וויסן ווער דאָ איז גערעכט. דאָך קומט מיר אויפן רעיון, אַז איצט געפינט זיך דאָ אַ פרוי, וואָס הייסט ליפקע יענטעש. אפשר איז זי גאָר די זעלביקע. איך וועל זי לאַזן רופן, אפשר דערקענט זי אים. (שרייבט אַ בריוול און זאָגט צו טעמערלען) גיי דו מיט דעם בריוול צום היגן חזן. ביי אים שטייט איין אַ פאָל לעק*) מיט זיין פרוי. גיב דער פרוי דאָס בריוול און קום דערנאָך צוריק.

טעמערל :

איך וועל עס אָפגעבן (גייט אַוועק).

ירושלמי :

וואָס אַזוינס, מיין הער, האָט איר דאָרט געשריבן? און צו וועמען האָט איר געשיקט דעם בריוו?

ר' ליפמאן :

וואָס גייט דאָס אייך אָן? איר וועט שוין געוויר ווערן.

ירושלמי :

איצט וויל איך אַהיים גיין.

ר' ליפמאן :

ניין, ניין! דאָ מוזט איר בלייבן, עס וועט אייך גאַרנישט העלפן.

צווייטער אויפטריט

ר' יאָקש :

(טרעט אויף, זאָגט צו ר' ליפמאן) אַ דאָ בין עך! נו, איז שוין אַלעס פאַרטיק צום גט? (ער דערזעט דעם ירושלמי, באַטראַכט אים גענוי) אַכע מיר, געץ ברודער! ווי קומסטו דאָ אַהער? כ'לעבן שני גנבים בשורש אחד, צוויי גנבים אין איין זאַק. האַ, וואָסזשע מאַכסטו דאָ? דו פאַרסט אַרום פאַר אַ ירושלמי,

(* צונאָמען ביי די האַלענדישע יידן פאַר אַ פוילישן.

צו, פרשטעל דעח נישט, ווארום דיא חכמות גילטן דאהיא
נישט, אזויא וויא עח א בעל שם בין, אזויא ביסט דוא א
ירושלמי, במילא וואשע טוהסט דוא דאמיט, מיר קאננין זיך
דאך שוינט פון ברעסלויא.

ירושלמי :

מה רוצה מאתי ? מימי לא ראיתי אותו ובוודאי טעות אצלו.

ר' יאקש :

וואס ? גנב איינר ! עח קאן דעח עח לעבין, והא ראיח האסט
דוא פר א פאָהר יאהר א גניבה אין ברעסלויא גטאהן, האב
עח דיר נאך גהאלפן אז דוא ביסט בשלום אוועקט גקומן (צו
ר' ליפמן) הערטשי צו ר' ליבלי, עז איז בוודאי אזויא נגזור
גווארן מן השמים אז איהר זאלטשע געשטראפט ווערן מיט
נבילות, ווארום וואס מיט מיר דער מעהר איזט ווייסט איהר
שוין, נור עח זאג אאך א דער דא (ווייזט אויף דעם ירושלמי)
איז דער רבי לכל הגנבים והרמאים. עח בין ערשט א אפס קצה
קצת פון איהם. הצעיר שבתלמידיו. נוא מאהלט אאך ווא דאס
פר א בחור מוז זיין. אבר ר' ליבלי לעבין געט שבת זהודי
אן השי' דאס אללעס נגלה ווערט, עח לעבין איהר זענט א גרוי
סער בעל מזל (צו ירושלמי) נוא אחי ורעי, עח בין מעח טועה
מיין ליכר הארציגר רבי לעב, ווארום הלומד מחבירו פרק
אחד או הלכה אחת צריך לנהוג בו כבוד 9), און ווען דוא נישט
ווערסט געווען וואו העט עח עפיס גקאנט. פאלגשע מיר, ר'
ליבלי איז אח לעבין זייר א פיין יידל, ער ווערט דעח נישט
טאהן און זאיישע תאקיש מודה.

ירושלמי :

מה אומר האיש המשוגע חזה ? אני איני מבין מה שאמר (צו
ר' יאקש) לך מאתי.

ר' יאקש :

אחשע מיר וואו האסט דוא גלערנט אזויא גוט לה"ק שמוהזען ?
עח לעבין רוא האסט ממש קיין א"ב גקאנט און מיט איין
מאהל אזויא א בריה אין לשון קודש. עח מוז זאגין ברודר

גין ממזר! הערזשע צו, פארשטעל דעך נישט, ווארום דא גילטן
נישט די חכמות. אזוי ווי עך בין א בעל-שם אזוי ביסט דו
א ירושלמי. במילא וואסזשע טוסטו אויף? מיר קענען זיך
דאך שוין פון ברעסלע.

ירושלמי :

וואס וויל ער פון מיר? זינט כ'לעב האב איך אים נאך נישט
געזען. ער איז זיך זיכער טועה.

ר' יאקש :

וואס? גנב איינער! עך קען דעך, כ'לעבן. והא ראייה האסטו
פאר עטלעכע יאר אויסגעפירט אין ברעסלע א גנבה האב
עך דיר געהאלפן, אז דו זאלסט אוועקקומען בשלום. (צו ר'
ליפמאנטן) הערטזשע צו ר' לייבעלע, עס איז בוודאי א גזר
פון זיין ליבן נאמען, אז איר זאלט געשטראפט ווערן מיט
נבלות, ווארום וואס מיט מיר דערמער איז, ווייסט איר שוין.
נאר עך זאג אייך, אז דער א (ווייזט אויפן ירושלמי) איז דער
רבי פון אלע גנבים און רמאים. אקעגן אים בין עך א גאר-
נישט מיט א גארנישט. דער קלענסטער פון אלע זיינע תלמי-
דים. איצט מאלט אייך וואסארע בחור ער אליין מוז זיין.
אבער ר' לייבעלע, גיט א דאנק און לויב צום רבוננו של עולם,
אז אלעס איז ארויסגעקומען. כ'לעבן, איר זענט א גרויסער
בר-מזל. (צום ירושלמי) נו, אחי ורעי, עך בין מעך טועה
מיין ליבער, הארציקער רבי-לעב, ווארום ווער עס לערנט
פון אן אנדערן איין פרק צי איין הלכה, שטייט געשריבן, אז
ער דארף אים אפגעבן כבוד. און אויב כ'וואלט פון דיר נישט
געלערנט ווי וואלט עך טאקע עפעס געקענט? טא פאלגזשע
מעך, ר' לייבעלע איז כ'לעבן א זייער פיין יידל, ער וועט
דיר גארנישט טון און זיי זיך מודה.

ירושלמי :

וואס רעדט דער משוגענער? איך פארשטיי גארנישט, וואס
ער האט געזאגט. (צו ר' יאקש) טרעט פון מיר אפ!

ר' יאקש :

אז אך איז מיר! ווו האסטו דאס געלערנט אזוי גוט לשון-
קודש שמועסן? כ'לעבן, דו האסט ממש קיין אלף-בית נישט
געקענט און מיט א מאל אזא בריה אין לשון-קודש?! כ'מוז

האַרציגער שאין דוגמתך בכל העולם, דוא ביסט פאק קיין פאטיש כאדשי אין די משנה שטיט גץ שיצא מתחת הפטיש (10), נור בייא דיר גץ מיינט מע מה פטיש מפוצץ סלע מתחלק לכמה נצוצות, אַזויא דוא ברודר האַרציגער קאנסט דעה מתחלק ומתלבש זיין פר וואס דוא ווילסט, ר' ליבלי קרויניש הארציש דער גאַנצער עולם איז פול מיט רמאות און רמאים מוזן פארט זיין.

ירושלמי :

בעקבות משיחא חוצפה יסגי (11), ועכשיו בוודאי הוא זמן משיח, וגדולה חוצפה עד מאד לאמור עלי דברים כאלה על איש כמוני, אתה תחשוב כי המום שבך יש בחברך, אבל לא כן הדבר וה' בוודאי ישלם לך.

ר' יאָקבש :

הא דיר אכטציג שווארטצע יאהרע, דוא גנב, דוא צבוע איינער, לאנגר גץ איינר. מיינסט דוא וויא גץ מאַכט ? גנב צבוע.

3 מער אויף טריט.

ליפקע יענטש :

(טרעט אויף, זאגט צו ר' ליפמן) הארשע לעבין איר האט נאך מיר גשיקט, אַ דאָ בין עת, וואס ווילטשע איהר ? (זיא בליקט דען ירושלמי, בעטראַכט איהן גענויא, פאסט זיך אין דיא האר און שרייאנט) וואשע זעה איך דא ? אוי ווייא איבר מיר (שרייאנט זעהר).

ירושלמי :

(וויל פארט לויפן).

יענטש :

למען השם האלטס איהם, עח בלייב אַקערשט ניט, וואַס שטייא איך אויס ?

כא

זאגן, ברודער האַרציקער, אַז דו האַסט נישט דיינס גלייכן אין דער גאַנצער וועלט. דו ביסט שוין גאַרנישט קיין פעטיש כאַטש אין דער משנה שטייט: גין שיצא מתחת הפטיש, אַ גין. אַ פונק, וואָס איז אַרויס פון אונטערן האַמער. נאָר ביי דיר, גען, מיינט דאָס, אַז אַזוי ווי דער האַמער צעשפרענגט דעם פעלדזין און גיט פון זיך אַרויס פונקען, אַזוי אויך דו ברודער, האַרציקער, קענסט דו זיך צעטיילן און פאַרשטעלן פאַר וואָס דו ווילסט. ר' לייבעלע קרויניש, האַרציש, דער גאַנצער עולם איז פול מיט שווינדל; און רמאים מוזן פאַרט זיין.

ירושלמי :

בעקבות משיחא יסגי חוצפא, מיטן דערנענטערן זיך פון משיח טריט, וואַקסט די חוצפה און איצט זיינען, ווייזט אויס משיח צייטן. ווייל די חוצפה מוז דאָך באמת גרויס זיין, אויב מען רעדט אויס אויף אַזאַ מאַן ווי איך אַזעלכע זאָכן. אָבער עס איז נישט ריכטיק און גאָט וועט עס דיר אַפּפּאַלן.

ר' יאָקש :

טאָ האָב דיר שוין אַכציק שוואַרציאַר דו גנב, צבועק, לאַנב גער גען איינער. ווייסטו ווי גיין מאַכט ? גנב, צבועק !

דריטער אויפטריוט

ליפקע יענטעש :

(טרעט אויף, זאָגט צו ר' ליפּמאַן) האַרשי־לעבן, איר האָט נאָך מיר געשיקט, אַ דאָ בין עך. וואַסזשע ווילט איר ? (זי קוקט אויפן ירושלמי, באַטראַכט אים גענוי, כאַפט זיך פאַר די האַר און שרייט) וואַסזשע זע עך דאָ ? אוי וויי איז מיר ! (שרייט שטאַרק).

ירושלמי :

(וויל אַנטלויפן).

ליפקע יענטעש :

למען השם, האַלט אים. עך בלייב אַקערשט נישט. וואָס שטיי עך אַלץ אויס ?

ר' ליפמן :

צו גלייך וואס איז דען דאָס ?

ר' יאָקש :

ווייא גברעכט דיר ? רייד נבלתח.

יענטש :

(לויפט צו דען ירושלמי פאסט איהם אונד שלעפט איהם) אוי וויי איבר דיר גץ גנב. וואס האסט דוא גטאהן אן מיר ? וועלכר שווארטצע יאהרע האָבען דעח דאהער גבראָכט ? עח האב גמיינט דוא ביסט שוין פרפוילט. און דוא לעהבסט נאָך ? וויא וועסט דוא קענין דיא עבירות פר גאט פרענפרן ?

ר' ליפמן :

רעד זיא דייטליך (בייא זייטע) דיא זאכע ערקלעהרט זיך.

ר' יאָקש :

(בייא זייטע) אפשר האָט ער אוכיד חלק אין מיין ווייב (צו יענטש) הא נוא זעה עח וואס מיט דיר דרמעהר איז. האסט אַ משא ומתן מיט מעננר עס איז אן דירשע אוכיד קיין ברכה (צו ר' ליפמן) נוא זעהט איהר, אליין האט זעח אַ מאָן און גייט און נעמטשע נאָך איינר, האב עח ניט רעכט גהאָט, אַן איך האב איהר אין שווארטצען יאהר זיצן גלאזט ? הא ?

יענטש :

הערטשע צו פוקיר(?), עס איז אַ וודאי שוין זיבן יאהר קריהג עח אַ כריב. שרייבט מיר דער שוחט פון פראסניץ בזה הלשון. יענטש ! דיין מאָן בשמו גץ איז אַ כפרה גוואָרן פר כל ישראל (צו ירושלמי) הלוואי עס ווער אמת גווען. (צו ר' ליפמן) און שרייבט מיר ווייטר בוודאי וועט איהר אאך נישט מצער זיין, ווארום איהר האט דאך קיין מאָן אן איהם גהאָט און האט אאך דאָך זיטצן גלאזט. עח ווינש אאך אַן איהר אַ בעסרין זאָלט קריגן (צו ר' ליפמן) נוא וואס קאן עח דאפאהר, עח האב גמיינט עס איז שוין קיין ביינדיל פון איהם דא און נוא טרעף

ר' ליפמאן :

צוזאמען וואס איז דען דאס ?

ר' יאקש :

וואס פעלט דיר ? רעד נבלהטע !

ליפקע יענטעש :

(לויפט צום ירושלמי, פאקט אים און שלעפט אים צוריק) אוי וויי איבער דיר, געץ גנב ! וואס האסטו מיר אנגעטאן ? וועל-כער שווארציאך האט דיר דא אהער געבראכט ? און עך האב געמיינט, אז דו ביסט שוין פארפוילט און דא גאר לעבסטו נאך ? וויאזוי וועסטו קענען פאר גאט די עברות פארענט-פערן ? ...

ר' ליפמאן :

רעדט דייטלעך (אויף א זייט) די זאך ווערט קלאר.

ר' יאקש :

(אויף א זייט) אפשר האט ער אויך א חלק אין מיין ווייב (צו ליפקע יענטעש) הא, איצט זע איך ערשט וואס מיט דיר איז דערמער. האסט א משא-ומתן מיט מענער און עס איז אן דיר אויך נישט קיין ברכה. (צו ר' ליפמאן) נו, זעט איר, אליין האט זי א מאן און גייט און נעמט נאך איינעם. האב עך נישט רעכט געהאט, וואס כ'האב זי געלאזט זיצן אין שווארצן יאר ? הא ?

ליפקע יענטעש :

הערטושע צו. עס איז אוודאי שוין זיבן יאר ווי עך קריג א בריוו. שרייבט מיר דער שוחט פון פראסניץ בזה הלשון: יענטעש ! דיין מאן בשמו געץ איז געווארן א כפרה פאר כל ישראל, (צום ירושלמי) הלוואי וואלט דאס אמת געווען. (צו ר' ליפמאן) און ער שרייבט מיר ווייטער: איר וועט זיך זי-כער נישט מצער זיין, ווארום קיין מאן האט איר סייווי אן אים נישט געהאט, ווייל ער האט אייך געלאזט זיצן. עך ווינטשט אייך, אז איר זאלט א בעסערן קריגן (צו ר' יאקש) עך האב אבער בעוונותינו הרבים ווידער אַזאַ שטיק טמא גע-קריגן (צו ר' ליפמאן) נו, וואס בין עך שולדיק, עך האב גע-מיינט, אז עס איז שוין קיין ביינדל פון אים נישט געבליבן

עח איהם, נוא האב עח צווייא כלבים איבר מיר אוי מיר, אַחע
מיר (ירושלמי שטעהט ערשראקין).

ר' ליפמן :

אבר ווער זעלט דען בריב אן איהר גשריבן האבען?

יענמיש :

אַ וודאי ער זעלבשט (צום ירושלמי) עח רייס דיר אַ פאאלקע
אויס, עח טוא אַ מעשה אן דיר.

ר' ליפמן :

(צום ירושלמי) הערט אמאהל, איהר זעהט דאך אַלס איך
אַללעס ווייס און דיא רייד פון אייר גמאכטן משרת טרעפין
מיט דעם איבר איין, בכך זייט תיכף ומיד מודה אַדער איך
ווער איין עקסעמפל אין אייך בווייזן אשר לא נשמע ולא
נראה עד עתה איהר שיביאַק 12), איהר וועלטס בטריגער!

ירושלמי :

(קען פר שרעק קיין ווארט שפרעכן).

ר' יאַקש :

חרפון דיך גיך דוא זאלסט דעח דערשרעקען ? אַזויא אַ פיינער
יונג וואס דיא תלי' שוין אַ פאַהר מאהל אַנטלאַפין איז, וואַס
איז דען דאָס גאהר ? דוא האסט גשריבן דוא ביסט גשטארבן,
נוא דוא האסט זייר רעכט, ווארום רשעים בחייהם קרויים
מתים 13), ועל כולם בייא אַזויא אַ ווייב שמושלת על בעליהן
איז גאַר חיייהם אינם חיים, דאָס ווייס עח אן מיר, טוא
וויא עח, מיר זענין דאָך שוין לאַנג שותפין אַד לאזין מיר
אן גט אוכיד שותפות האבין, מיר ווערן תאקיש בחברותא
גט געבין און פטור.

ירושלמי :

וואס זאל איך טוהן ? מאן זאגט אונטר פיהל הינד איז דער
האַס טאהר.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) ווארהאפטיג איין שעהן קומפלימענט.

און איצט טרעף עך אים דא. איצט האב עך צוויי כלבים
איבער מיר. אוי איז מיר, אכע מיר ! (ירושלמי שטייט א דער
שראקענער).

ר' ליפמאן :

אבער ווער האט אייך דעם בריוו געשריבן ?

ליפקע יענטעש :

זיכער ער אליין. (צום ירושלמי) עך רייס דיר א פאלקע אויס.
כ'טו דיר אן א מעשה !

ר' ליפמאן :

(צום ירושלמי) הערט מיך אויס. איר זעט דאך, אן איך ווייס
אלעס און די רייד פון אייער געמאכטן משרת טרעפן צוזאמען
מיט די פון דער פרוי. בכן זייט זיך תיכף ומיד מודה אנדערש
וועל איך אייך אנלערנען ווי מען האט דאס נאך ביז איצט
נישט געהערט און נישט געזען, איר אויסוורף ! איר וועלט
שווינדלער !

ירושלמי :

(קען פאר שרעק קיין ווארט נישט ארויסברענגען).

ר' יאקש :

שעם זיך גען, אן דו זאלסט זיך דערשרעקן! אזא פיינער יונג
ווי דו, וואס איז שוין עטלעכע מאל פון דער תלייה אנטקור
מען — וואס איז דאס ? דו האסט געשריבן, אן דו ביסט גע-
שטארבן. נו, דו ביסט טאקע גערעכט, ווייל ווי שטייט דארט
געשריבן? די רשעים ביי זייער לעבן ווערן אויך אנגערופן
טויטע. ועל כולם, אן מע האט א ווייב, וואס געוועלטיקט
איבער אירע מענער, איז דאך זיכער זייער לעבן קיין לעבן
נישט. דאס זע עך אן מיר אליין. טו דעריבער ווי עך. מיר
זיינען דאך שוין לאנג שותפים און לאזן מיר שותפות מאכן
און צוזאמען איר געבן א גט און פטור.

ירושלמי :

וואס קען איך טון ? ווי זאגט מען דאס : צווישן א סך הינט
איז דער האז א טויטער.

ר' ליפמאן :

(אויף א זייט) באמת, א שיינער קאמפלימענט...

ירושלמי :

איך זעהע איד קען מיך דאך שוין ניט לענגר פרשטעללין, איך בקען דאס איך קיין ירושלמי בין, נור איך האב גוועלט געלט מאַכין. דאס איז מיין איינציגה דעה גוועזין.

ר' יאָקש :

שניהם לדבר אחד נתכוונו, אַח לעבין! דאס איז תאקיש מיין כוונה אויך גווען! נור דער הערר דייטש דא (ווייזט אויף ר' ליפמן) איז פארט נאָך קליגר וויא מיר. ברוהר האַרציגר נוא וואשע זאל מע טוהן? (צו ר' ליפמן) אעפ"כ פטור בלא כלום אי אפשר. אַזויא וואהר זאלט איהר און עח גזונד זיין אַז וויא איהר וועט מוזן בצאהלן נזק, צער, ריפוי, שבת, ובושת ווארום דורך אאך איז אַללעס פאק רויס קומן.

ר' ליפמן :

דאַנקט גאַט דאָס איהר ווערט מיט גראדע גלידר דרפון קומן. געלד ווערט איהר ניט קריגען (צו דען ירושלמי) אונד איהר בקענט דאס דיזע אייער פרויא איז?

ירושלמי :

וואס האָב איך פר איין ברירה? הער צו מיין ווייב זייא ניט ברוגו אב מיר, דאס איך דיר האב מרמה גוועזן, ווארום איך האב דיר דאך איין גרויסע טובה גטאהן, ווארום זונשט וואו העסט דוא אן דעם (ווייזט אויף ר' יאָקש) פר איין מאן גקענט קריגן, זויא האסט דוא בעסר גהאַט וויא אן מיר.

ר' יאָקש :

איי מקצת שבחו בפניו מאַהג מע זאגין, אבער נישט אַזויא פיהל, ובפרט אַזויא יאהרן זאַלסט דוא האַבין, וויא דיא אַ מאַן אן מיר האט גהאט. אח לעבין יענטש דוא ביסט אַזויא פרשוואַרצט וויא תשעה באב, מפני שהוכפלו הצרות בייא דיר, אַז דוא האסט זאַלכע צווייא שמאַטעס גקריגען פר מעננער. נור אַ גולנתה ביסט דוא פארט, ווארום דוא האסט אונס שוין גהאט מייאש גווען און סתם גזילה איז ייאוש בעלים 14), ווארום האסט דוא דיין מעננער אַזויא געשווינד מייאש גווען? האדיר אַ רוח.

ירושלמי :

איך זע, אַז לענגער קען איך מיך נישט מער פאַרשטעלן. איך בין זיך מודה, אַז איך בין נישט קיין ירושלמי נאָר געוואָלט אַליין געלט מאַכן. נאָר דאָס אַליין בין איך אויסן געווען.

ר' יאַקש :

ביידע האָבן מיר דאָס זעלבע געוואָלט. כ'לעבן, דאָס איז גע-
ווען אויך מיין כוונה. דער הער דייטש דאָ (ווייזט אויף ר'
ליפּמאַנען) איז פאַרט קלוגער פאַר אונדז. ברודער האַרציקער,
וואָסזשע זאָל מע טון? (צו ר' ליפּמאַן) דאָך פטור בלאַ כלום
קען נישט. אַזוי זאָלט איר און עך געזונט זיין ווי איר וועט
מוזן באַצאָלן פאַר פינפערליי שאַדן, וואָרום צוליב אייך איז
אַלעס אַרויסגעקומען.

ר' ליפּמאַן :

דאַנקט גאָט, וואָס איר קומט פון דאַנען אַרויס מיט גאַנצע
גלידער, געלט וועט איר נישט קריגן (צום ירושלמי) און איר
זייט זיך מודה, אַז דאָס איז אייער פרוי.

ירושלמי :

אַ ברירה האָב איך? הער צו מיין ווייב: זיי נישט ביזו אויף
מיר, וואָס כ'האָב דיך אָפגענאַרט. איך האָב דיר דערביי נאָך אַ
טובה געטאָן, וואָרום אַנדערש וווּ וואָלסטו באַקומען אַט אַ
דעם (ווייזט אויף ר' יאַקשן) פאַר אַ מאָן? אַזוי איז דיר בע-
סער געווען ווי ביי מיר...

ר' יאַקש :

אַ שטיקעלע שבח מעג מען מענטשן זאָגן, אָבער נישט צו
פיל, כפרט אַזאַ יאָר אויף דיר וואָסאַרע מאָן זי האָט אָן מיר
געהאַט. כ'לעבן יענטעש, דו ביסט ביי מיר פאַרשוואַרצט גע-
וואָרן ווי תשעה באב און געהאַט טאַפלטע צרות מיט אַזעלכע
צוויי שמאַטעס פאַר מענער. נאָר אַ גזלנטע ביסטו פאַרט!
וואָרום דו האָסט דיך שוין געהאַט פון אונדז מיאש געווען און
סתם גולה גיט מען אויף. פאַרוואָס האָסטו זיך אַזוי גיך מיאש
געווען פון די מענער? האַ-דיר אַ רוח!

יענטש :

א רוח אין ענקר טאטעס און מאמעס אריינעט וואס האט זאלכע ממזרים בן הנדות אויף דיא וועלט גבראכט, א וודאי איז עס גווען מן השמים אז עח זאל מוזן מיר א טאפלטע קריעה שניידן, אן זאלכע צווייא מעננער האבין.

ר' יאקש :

זייר רעכט, א וודאי מן השמים, ווארום עס איז גלוי וידוע גווען בשעת וויא דוא ביסט גבארן גווארן, אז דוא א גרויסע הולטאיקע זיין ווערסט, נוא האט מע גהאט מכריז גווען בת פלוני לפלוני יענטשקע זאל נעמען אן דעם שעטנו גן דא, האט דער מלאך גזאגט, איי וויי עס איז צו ווייניג פר איהר מיט איין נבילה, פר אזויא א יידענע וויא יענטש מוזן שני דייני גזרות זיין, האט מע צום מלאך גזאגט, נוא וויסט דוא וואס? יאקש פון טארניפאל זאל זיין א תנא דמסייעא, דער זאל איהר מאן אוכיד זיין, א דא ווערט זיא שוין אין ליידן לעבין בייא זאלכע צווייא בחורים, זייא מאג זעח לעבעדיגער הייט אין קבר ליגן, ממילא איז דאס אזויא מן השמים גווען, וואס קענין מיר דרפיר, אז דוא דווקא תשלומי כפל האבין מוז.

ר' ליפמן :

אלזויא וועלט איהר ביידע גט געבין ?

ר' יאקש :

עח א וודאי, גאר בלי ספק (צו ירושלמי) אבר דוא גייסט מעח נישט אן, געשמאט(?) דעח פיהל טוא וואס דוא ווילסט.

ירושלמי :

אונד איך וויל איהר אויך ניכט האבין.

ר' יאקש :

וואס זאללין מיר אבער טאהן? עח לעבין פארט א רחמנות איבר דאס ווייבלע.

יענטש :

נישט גדאכט זאל דיין רחמנות ווערן, פושעי ישראל, שטן המשחית דיא מלאכי חבלות ווערין דעח בוודאי צורייסן און

ליפקע יענטעש :

א רוח אין ענקער טאטעס און מאמעס אריין, וואס האבן אזעלכע ממזרים בן־הנידות אויף דער וועלט געבראכט ווי איר. אוודאי איז עס געווען מן השמים, אז עך זאל מיר צוליב אזעלכע צוויי מענער א טאפלטע קריעה רייסן.

ר' יאקש :

זייער רעכט. אוודאי מן השמים, ווארום עס איז געווען גלוי וידוע בשעת דיין געבוירן ווערן, אז דו וועסט זיין א גרויסע הולטאיקע. נו, האט מע מכריז געווען בת פלוני לפלוני, יענטעשקע זאל מוזן נעמען דעם א שעטנו־גץ. האט דער מלאך געזאגט: איי־וויי, איין נבלה איז צו וויניק פאר איר. אזא יידענע ווי יענטעש מוה האבן צוויי שטיקער אומ־גליק. האט מע געזאגט צום מלאך: נו, ווייסטו וואס? זאל יאקש פון טארנאפאל זיין א תנא־דמסייע, זאל ער ווערן דער אונטערהעלפער און צוגלייך א מאן. ביי אזעלכע צוויי בחורים וועט זי שוין לעבן אין יסורים און אין לייד און ליגן אין קבר לעבעדיקערהייט. ממילא איז דאך אלעס טאקע מן השמים געווען און וואס זיינען מיר שולדיק, אז דו האסט געמוזט האבן א טאפלטע פארציע...

ר' ליפמאן :

אלזא, וועט איר ביידע געבן גט?

ר' יאקש :

עך אוודאי, אן שום ספק (צום ירושלמי) דו גייסט מעך אבער נישט אן. טו וואס דו ווילסט.

ירושלמי :

און איך וויל זי אויך נישט האבן.

ר' יאקש :

וואס זאלן מיר אבער טון? כ'לעבן, פארט א רחמנות אויפן ווייבל.

ליפקע יענטעש :

נישט געדאכט זאל דיין רחמנות ווערן, דו פושע־ישראל, שטן המשחית דו איינער. די מלאכי־חבלה וועלן דעך זיכער

ווערן דעח אין כף הקלע ווארפין, האָב דוא קיין רחמנות.
און מאך מעח רק פטור.

ר' יאָקש :

עח האָב מורא, אין כף הקלע לויפסט דוא אונז אוכיד נאך,
ווארום אַ וודאי קומסט דוא דא אוכיד הין, במילא ביסט דוא
אונז פארט נישט פטור.

ירושלמי :

דא דערפאָהר האָב קיין מורא יאָקש ברודר, ווארום זיא קומט
ניט בייא אונז, זיא קומט אין דיא ווייבר כף הקלע בייא איהר
מוטר.

יענטש :

(צו ר' ליפמן) וויא קאנט אירשע דאָס אַללע אַזויא צוהערן?
הארשע לעבין! עח לעבין נישט שאַן פון אַאך, עח בעהט
אַאך זייר מאַכט אַ סוף.

ר' יאָקש :

מאַכשע דוא אַ סוף.

יענטש :

אוי ווען עח קאַנט אַ סוף מאַכן וויא גערן מעכט עח עס
טאהן! גולן איינר!

ר' יאָקש :

וואָס זאָגט דוא, דוא קאַנסט אה לעבין אַ סוף מאַכין, ווארום
סוף האדם למות, נוא ווען דוא ווילסט, ווער כאַדשי תיכף
אַ כפרה!

ר' ליפמן :

שווייגט שטיל! גנוג, גנוג! וואס קומט דוא דרפון אַרויס מיט
דיא מחלוקת? דאס לייד איך ניט לענגר אין מיין הויס אונד
בפרט פון זאַלכע שלעכטע מענשן וויא איהר זייט און גנוג!
איהר לייט קומט דרנאך ווידרום גט צו געבין אונד יעטצט
גייטס דרווייל פאַרט, אבער גלויבט ניכט אַוועק צו ליפן,

צערייסן און אין כּף־הקלע וואַרפּן. האָב דו מיט מיר נישט
קײן רחמנות און גט מעך אָפּ.

ר' יאַקש :

כ'האָב מורא, אַז אין כּף־הקלע וועסטו אונדז אויך נאָכ־
לויפּן, ווארום זיכער קומסטו דאָרט אויך אַהין. ממילא
ביסטו אונדז סײַזוי נישט פּטור.

ירושלמי :

פאַר דעם האָב נישט קײן מורא, יאַקש ברודער. זי קומט נישט
בײַ אונדז, ווארום זי קומט אין ווייבערשן כּף־הקלע, בײַ
איר מוטער.

ליפקע יענטעש :

(צו ר' ליפּמאַנען) ווי קענט איר הארשי־לעבן דאָס אַלעס
צוהערן? כ'לעבן, נישט שײן פון אייך. כ'בעט אייך זײער
און מאַכט אַ סוף.

ר' יאַקש :

מאַכזשע דו אַ סוף.

ליפקע יענטעש :

אוי, ווען עך קען מאַכן אַ סוף, ווי גערן וואַלט עך דאָס גע־
טאָן, גולן איינער!

ר' יאַקש :

וואָס זאַגסטו? דו קענסט, כ'לעבן אַ סוף מאַכן, ווארום ווי
שטייט געשריבן, סוף האדם למות, דעם מענטשנס סוף איז
דאָך צו שטאַרבן. נו, אויב דו ווילסט, ווער כאַטש תיכף אַ
כּפּרה!

ר' ליפּמאַן :

שווייגט שטיל! גענוג, גענוג! וואָס קומט אַרויס פון דער
מחלוקת? דאָס וויל איך לאַנגער אין מיין הויז נישט פאַר־
טראַגן, בפרט פון אַזעלכע שלעכטע מענטשן ווי איר זײט,
און גענוג! איר לײט קומט דערנאָך צוריק געבן דעם גט
און איצט גײט אַוועק. מײנט אַבער נישט, אַז איר וועט פון

ווארום צוא פאהר איז שוינט גזארגט דאס איהר ניט אויז
דיא שטאט קענט אונד איהר פרויא גייט אויך צוא הויז ווען
איך אייך ווער ניטיג האַבין, ווער איך אייך לאַזין רופין.

ר' יאַקש :

עח גייא שוין, גוט נאבענד יענטשקע לעב (ער נעמט איהר
בייא דיא האַנד אונד שלעפט איהר מיט גוואַלט פאַרט).

יענמיש :

(שרייאט) ער איז מעח ממית.

ר' יאַקש :

האַב קיין מורא, עח לעבין עח חעל דעח נישט מאנס זיין
און שטאַרבין וועסט דוא אוכיז נישט, ווארום דער מלאך
המות האַט אוכיז מורא פר דיר (געהט אב מיט יענטש).

ירושלמי :

(רופט צו ר' יאַקש) וואַרט אויף מיר, איך האַב דאָך אויכיז
חלק אן איהר.

ר' יאַקש :

(רופט פון בויסן) נוא, קומשי שוין שלומזאלניג (ירושלמי
געהט אב).

ר' ליפמן :

(אַלליין) איך בין דאָס לערם שוינט מידע, איך מוז געהן דיא
זאַכע איין ענד צו מאַכן (אב).

ענדע דעם צווייטען אויף צוג.

דאַנען אַנטלויפן. עס איז שוין געזאָרגט, אַז איר זאָלט
נישט פון שטאַט אַרויסקומען. און איר, פרוי, גייט אויך אַ
היים. אַז איר וועל אייך נייטיק האָבן, וועל איר אייך לאָזן
רופן.

ר' יאַקש :

עך גיי שוין. גוט נאַונט. יענטעשקע לעב (ער נעמט זי ביי
דער האַנט און שלעפט זי מיט געוואָלט).

ליפקע יענטעש :

(שרייט) ער איז מעך ממית!

ר' יאַקש :

האַב נישט קיין מורא, כ'וועל דעך נישט מאַנס זיין און
שטאַרבן וועסטו אויך נישט, וואָרום אַפילו דער מלאך המות
האַט פאַר דיר מורא (גייט אַוועק מיט יענטעש).

ירושלמי :

(רופט צו ר' יאַקש) וואָרט אויף מיר, איר האָב דאָך אויך
אין איר אַ חלק!

ר' יאַקש :

(רופט פון דרויסן) נו, קומזשע שוין שלימזלניק! (ירושלמי
גייט אַוועק).

ר' ליפּמאַן :

(אַליין) איר בין שוין מיד פון דעם גאַנצן גערודער און
מוז זען דערצו אַ סוף צו מאַכן.

סוף פון צווייטן אַקט.

דריטער אויף צוג

עהרסטער אויף טריט

ר' ליפמן, נאכהער דער חזן

ר' ליפמן :

(קומט אריין זעטצט זיך אנידער, עס ווירט געקלאפט, זאגט)
וואס שוועהרינאהט ווירט שאהן דאס ווידער זיין? מאן
מוז ניכט צו גוט זיין (רופט) אריין.

חזן :

(קומט אריין) השם עמוכם, נעמן סיא ניכט איין איפעל
טאן מיר טיא וורייהייד נעמע איהנען סו פערסוכע, נור איך
האב גיין פריירה אונד איך פייס טאס סיא איין לודער
מאן סינט אונד טאריבער ניכט פרוגז סין פעררען.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) אויך עפעס איין חנפה, ווער ווייס וואס דאס
אויך עטוואס פיר איין בעטריגער איזט (לויט) שלום עליכם

חזן :

עליכם שלום. מייא פריינד.

ר' ליפמן :

זעצט אייך.

חזן :

טאנק איהנען (ער זעצט זיך).

ר' ליפמן :

מאג איך פראהגען וואס אייער ביגעהר איזט.

חזן :

איך פין אייקענטליך אַ האסן און הייס ר' הענריל חאסן
מגהילה הגודש פינקרלאך, קעפיס האַבע סיא וואון מיר
קעהערט, פארום פרוך השם מווארסם וואַר אַ קרויסע חאסן.

כח

דריטער אַקט

ערשטער אויפטריט

ר' ליפמאַן, דערנאָך דער חזן

ר' ליפמאַן :

(קומט אַרײַן, זעצט זיך. מען קלאַפּט, זאַגט) וואָסערע נייע צרה
איז דאָס שוין ווידער? מע טאר נישט צו גוט זיין (רופט)
אַרײַן!

חזן :

(קומט אַרײַן) השם עמכם, גאָט איז מיט אייך. נעמט מיר
נישט פאַראיבל, וואָס איך בין אייך מטריח. נאָר איך האָב
קײַן ברירה נישט. איך ווייס, איר זײַט אַ גוטער מענטש און
וועט נישט ברוגז ווערן.

ר' ליפמאַן :

(אויף אַ זײַט) אויך עפעס אַ חניפהניק. ווער ווייסט וואָסאַרע
שווינדלער דאָס איז ווידער. (אויף אַ קול) שלום עליכם!

חזן :

עליכם שלום, מיין פריינד.

ר' ליפמאַן :

זעצט אייך.

חזן :

אַ דאַנק אייך. (זעצט זיך).

ר' ליפמאַן :

מעג איך פרעגן וואָס איז אייער בקשה.

חזן :

איך בין אייגנטלעך אַ חזן און הייס ר' הענערל חזן פון דער
קהלה קדושה פינגערלאַך. געוויס האָט איר פון מיר געהערט,
וואָרום איך בין ברוך השם מפורסם ווי אַ גרויסער חזן.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) ר' הענריל חזן געוויס דער פאטער פון דען
ירושלמי זיין משרת, נור איך מוז ערשט רעכט הערן (לויט)
איך האב נאך ניכט דען כבוד גהאט פון אייך צו הערן.

חזן :

פאהט סאָהכט איהר ? סייד מוחל, איהר סייד אייך דועה, פון
ר' הענריל חאסן ניקס קעהערט צו האפע, איס אַסויא וויהל,
אס פען אַ ייד ניט סעלט פיססע טאס המן איס געהאנקע
פאררע פעסיגט אייך נור רעכט.

ר' ליפמן :

וואס טוט מאן דא מיט ? זאגט מיר נור אייער בעגעהר.

חזן :

גוטס גל טאָפער, פעהט מיר אויז אַ חסנים שטיקע צו
דערפין מאַכע, טאן פעררע סיא שאהן אַלס קעפאָהר
פעררע.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) מיין קאפף שטעהט מיר צוואהר ניכט דרצו,
נור אַלליין פיללייכט קאן איך עטוואס דאָדורך געוואָהר
ווערדען (לויט) נון ווען איך דען כבוד האבען קען, זינגט
עטוואס.

חזן :

בויליש אדער דייטש ?

ר' ליפמן :

פּוילש, טייטש, וואס איהר ווילט.

חזן :

(שטעלט זיך אויף מיט ביידע הענד אַן דיא באַקקע, הוטט,
זאגט) איך האָפּ טיא קסירה אויף קעשריפע (זינגט)

1.

הערע סיא סוה, פאס מיך האד באַסיהרט
עס איס אונפעהר אייניקע פאכע האד פייא מיר אַ ירושלמי
לאשיהרט

כט

ר' ליפמאן :

(אויף אַ זייט) ר' הענערל חזן, זיכער דער פאָטער פונעם
ירושלמיס משרת. נאָר ערשט מוז איך רעכט הערן. (הויד)
איך האָב נאָך נישט געהאַט דעם כבוד פון אייך צו הערן.

חזן :

וואָס זאָגט איר ! איר זייט זיך במחילה טועה. נישט געהערט
צו האָבן גאַרנישט פון ר' הענערל חזן, איז גלייך ווי אַ ייד
זאל נישט וויסן, אַז מען האָט המנען אויפגעהאנגען אויף דער
תלייה. פאַרטראַכט זיך נאָר גוט !

ר' ליפמאן :

וואָס טוט מע דערמיט ? זאָגט מיר ליבער וואָס איר פאַרלאַנגט.

חזן :

קודם כל דבר בעט ביי מיר אייך צו דערלאַנגען אַ שטיקל
חזנישע נגינה. שפעטער וועט איר שוין אַלעס געווויר ווערן.

ר' ליפמאן :

(אויף אַ זייט) וואָס אַן אמת שטייט מיר נישט דער קאַפּ דערצו.
נאָר אפשר קען איך זיך עפעס דערפון דערוויסן (אויף אַ קול)
נו, אויב איר ווילט מיר אנטאָן דעם כבוד, זינגט עפעס.

חזן :

פויליש צי דייטש ?

ר' ליפמאן :

פויליש, דייטש — וואָס איר ווילט.

חזן :

(לענט זיך אונטער די באַרן מיט ביידע הענט, הוסט, זאָגט)
איך האָב די גזירה אויפגעשריבן (זינגט).

1.

הערט צו וואָס מיט מיר האָט פאַסירט.

פאַר בערך עטלעכע וואַכן האָט ביי מיר אַ ירושלמי לאַזשירט

און האט קעטאהכט ער פעהר אַ משולח אויס סאַלנעג
אַפער סייא פונים האד אויזקעסעהע פיא א רעג(?)
נור איך הארמער מאַן האפ ניכטס פעהסעס אויף איהם קעטאכט
און האַפ איהם גל הכבוד אן קעטאהע און אויס אים אַ
קרויס פעסע קעמאַכט.

איך מוס מיד אַ פיסכע אַפרוהע, עס קרייפט מיר סוא שטאַרק
אן.

ר' ליפמן :

ווילט איהר עטוואס טרינקען ?

חזן :

אס איהר פעלד מוחל סייא (ר' ליפמן גיבט איהם, ער טרינקט
אונד זאָגט) נון הערען סיא פאייטר סוא.

2.

ער האד פייא מיר אללעס קוהטס קענאסע
איך האַפ איהם קעבע אַללעס פאַס איך האפ פעסאַסע
איך האב איהם טוהן מיט אללעם קוטען פערסעהע
העטטע איך אַפער ווארהעהר קעפוסט פאס נוא אים קעשעהע
אונד ער מיר קעבין פערט סויא א שלעכטי לאהן
העטטע איהם קעפיס סאלכעס קוטעס ניכט קעטאהן.

ר' ליפמן :

געוויס האַט ער אייך בעטראַגען, דאס קאן איך שאהן הערין.

חזן :

נור קעטולט, סיא סאללען אַללעס הערן (ער זינגט ווייטער)

3.

נון איסט אונקפעהר אייניקע פאככע
האד ער וואון מייא מוקם אויף קעפראככע
אונד איס פייא מיר געקוממע
אונד האד מיר אבשייד קענוממע
איך האב איהם אויף איין הארדענדליכע פייס
קעפונשע אַ קליקליכה רייס.
?

אַ פיא פין איך מרומה קעפאררע (ער וויינט)

און האָט געזאָגט, ער איז אַ משולח פון סאלניק,
אַבער זיין פנים האָט אויסגעזען ווי פון אַ הורג.
נאָר איך אַרעמער האָב קיין ביזו פון אים נישט געטראַכט,
האָב אים כל הכבוד אַנגעטאָן און פון אים אַ גרויס וועזן געמאַכט.

איך מוז אַ ביסל אַפרוען. איך נעם מיך צו שטאַרק איבער.

ר' ליפּמאַן :

וויילט איר עפעס טרינקען ?

חזן :

אויב איר ווילט זיך מטריח זיין (ר' ליפּמאַן גיט אים, ער
טרינקט און זאָגט) איצט הערט זיך ווייטער צו.

2.

ער האָט ביי מיר אַלדאָס גוטס גענאָסן,
אים געגעבן אַלעס, וואָס האָב באַזעסן,
איך האָב אים געטאָן מיט אַלעם גוטן פאַרזען,
וואָלט איך אַבער פאַרויס געוואָסט, וואָס וועט געשען,
אַז ער וועט מיר געבן אַזאַ שלעכטן לויך,
וואָלט איך אָן אים קיין גוטס נישט געטאָן.

ר' ליפּמאַן :

איך הער שוין, ער האָט אייך זיכער באַשווינדלעט.

חזן :

נאָר געדולד. איר וועט שוין אַלעס הערן (ער זינגט ווייטער)

3.

איצט זיינען שוין עטלעכע וואָכן אַריבער,
ווי ער איז פון מיין מקום אַנטרונען, דער גיבור.
ער איז ביי מיר געקומען
און האָט פון מיר אַפשייד גענומען.
איך האָב אים אויף אַן אַרנטלעכער ווייז,
געוואונטשן אַ גליקלעכע רייז.

אַ, ווי בין איך באַשווינדלעט געוואָרן. (ער וויינט)

ר' ליפמן :

נור ווייטער.

4.

[חזן:]

אפער גוים פאהר ער וואָרט
ווינד איך אויף איין אָרט
ליקן אַ בריהף טער אן מיך קעהערט
איך פרעך איהם אויף, און עס האד מיר מיא שמחה ווארשדעהרט
פארום טוא טרין איס קעשטאנגע, דאס מיין איינציגה דאכדר
מיט איהם איס אוועק קאנגע
פייל עס פאהר איהר און סייא פערלאנגע.

ר' ליפמן :

אבער וויסט איהר דען ניט וואו זיא זיין הין גאַנגע?

חזן :

לאסע סיא מיר נור אויס סינגע (ער זינגט ווייטער)

5.

נון שטעללין סיא סיד וואהר מיא שמערטץ
פאס טער פריהף וואר א אין דרוק האד קימאכט אויף מיא הערץ
איך פין הין אונט הער קילאפפע
קלייך אַ מענש דער טאָ איס פעסאָפפע
פייל איך מיא איינציקעס קינד
אן קעפאררע פין סיא קעשווינד.

אַ פענה! מיא טיימערעל, פער פאָהס פואַ סיא איס?
(ער וויינט)

ר' ליפמן :

איך בעט אייך זאָגט מיר נור שאהן אייער ביגעהר.

חזן :

פאַלט! פאַלט (ווישט זיך דיא אויגען אונד זינגט ווייטער)

6.

אונד סייך סיא צייך האפ איך טערפאָהם גיין רוה
פארום פאס מיר איפערגומט, טאָס גומט בוישט גיינעס סוה.

לא

ר' ליפמאן :

נור ווייטער.

חזן :

4.

אבער קוים איז ער געהאט אַוועק געפאַרן,
געפֿין איך ערגעץ אויף אַן אַרט
ליגן אַ בריוו, צו מיר געשריבן,
וואָס האָט מיר די שמחה פאַרשטערט, באַלד דאָרט;
ווארום דרין איז געשטאַנען, אַז מײן איינציקע טאַכטער
מיט אים אַוועק איז געגאַנגען,
ווייל אַזוי איז געווען זײן און איר פאַרלאַנגען.

ר' ליפמאן :

און וויסט איר נישט ווהיין זיי זיינען געגאַנגען ?

חזן :

לאַזט מיך נאָר אויסזינגען (זינגט ווייטער)

5.

נו, שטעלט אייך איצט פאַר מײן שמאַרץ,
וואָס אַרע איינדרוק דער בריוו האָט געמאַכט אויף מײן האַרץ,
איך בין אַהיין און אַחער געלאָפֿן,
גלייך אַ מענטש, וואָס איז באַזאַפֿן;
ווייל איך מײן איינציק קינד,
אַנגעוויירן האָב אַזוי געשווינד.

אַ וויי, מײן טעמערל! ווער וויסט וווּ זי איז... (ער וויינט)

ר' ליפמאן :

איך בעט אייך זאָגט מיר שוין איצט אייער באַגער!

חזן :

באַלד, באַלד! (ווישט זיך אויס די אויגן און זינגט ווייטער)

6.

און זינט דער צײט האָב איך אין דער היים קײן רו,
ווארום וואָס מיר איז איבערקומען, קומט געוויס קײנעם צו.

איך האָפע מיינע אָפּנונג אויף מייא איינציק גינד קעסעצט
אפער סיא האד איהרע וועדערליכע קהאסאמקייט ווערלעצט
און האד סיך וואון סויא א שויפל קעלאסט ווערוויהרע
אָך טאס האפ איך מיך ניט וואהרקעשדעלט אס טאס פירט
דוהן געפיהרע.

(זייפצט אונד זאגט) אָך מייא דיימערעל.

ר' ליפמן :

נור ווייטר געשווינד, וואס איז נון אייער פּרלאנגען ?

.7

[חזן:]

סיא האד מיך אין אללעס מייא פירטשאווט ווערריכט
טען לייטער גיין פרויא האב איך יעצט ניכט
סיא האד אללעס קעטאָהע נאך מייא פיללע
טיסעס האד א פעניג מאייא סארג געטאהע שדיללע
איך האפ נימאלס עטפאס שלעכדס אן איהר קעשביהרט
אפער לייטער יעצט איס סיא טורך טען שופט פארדען ווערוויהרט.

ר' ליפמן :

נון נור צום שלום, איך בין עס שאהן מידע.

.8

[חזן:]

נון וואון קרויס סער טען איך האב טורך איהר
האפ איך מיך וואהרקענוממע סוה קיין ממנום למגום פון
דיהר סוא דיהר
ווייהליכט גאן איך עדפאהס וואון איהר קפאהר פעררע
און וואון איהר אייניקע נאכריכד הערע
אונד טארום גום איך פייא איהנען היר אניין
ווייהליכט פיססען סיא וואו סיא יעצט דוהד סייין.

ר' ליפמן :

(בייא זייטע) איך קאן עס ניכט מיר פעהרעעלין, דער מאן
דוירט זיך אויסר אורנטליך (לויט) מיין פריינד! זעצט
איין אונד זייט איין ניט אַזויא מצער, דען איהר זייט נאך
ניט אַזויא אונגליקליך וויא איהר מיינט, שרעק איין ניט,
אייער טאכטר איז היר.

לב

איך האָב מיין האַפּנונג אויף מיין איינציק קינד געזעצט
 זי האָט די פּאַטערלעכע געהאַרזאַמקייט פאַרלעצט
 און האָט זיך פון אַזאַ אויסזוּרף געלאָזט פאַרפירן.
 אַך, כ'האַב מיר נישט פאַרגעשטעלט, אַז דאָס וועט טון געבירן. (1)
 (זיפּצט און זאָגט) אַך, מיין טעמערל...

ר' ליפּמאַן :

נור ווייטער, שנעלער, וואָס איז אייער פאַרלאַנגען ? !

חזן :

7.

זי האָט מיר מיין גאַנצע ווירטשאַפט פאַרריכט.
 ווייל ליידער קיין פרוי האָב איך איצט נישט.
 זי האָט אַלעס געטאַן לויט מיין ווילן.
 דאָס האָט מיין זאַרג אַ ביסל געטאַן שטילן.
 איך האָב קיינמאַל עפעס שלעכטס ביי איר דערשפּירט.
 אָבער ליידער איצט איז זי דורך דעם שופּט פאַרפּויט.

ר' ליפּמאַן :

מאַכט שוין אַ סוף, איך בין שוין דערפון מיד.

חזן :

8.

איצט פון גרויס צער, וואָס כ'האַב צוליב איר,
 האָב איך מיר פאַרגענומען צו גיין ממקום למקום און פון
 טיר צו טיר,

אפשר קען איך עפעס פון איר געוויר ווערן
 און פון איר עפעס אַ נאַכריכט הערן;
 און דאַרום קום איך ביי אייך דאָ אַריין,
 אפשר ווייסט איר וווּ זי איצט טוט זיין.

ר' ליפּמאַן :

(אויף אַ זייט) לענגער קען איך דאָס מער נישט פאַרהוילן. דער
 מאַן איז זיך גאַר שטאַרק מצער (הויך) מיין פריינד ! זעצט
 אייך און זייט אייך נישט אַזוי מצער, ווייל איר זייט נאָך נישט
 אַזוי אומגליקלעך ווי איר מיינט. שרעקט אייך נישט, אייער
 טאַכטער איז דאָ.

(1) געשען.

חזן :

(לויפט מיט פוללד פריידע אויף ר' ליפמן צו) פֿאַהס? מייא
דיימערעל איס היר? פיא פיססען סיא טאס? אך ליפער ר'
ליפמן! סיא פיססען ניכט פיא סיא מיך משמח סין, מיך
קעשלאקנע מאן, טער ניכטס מעהר אויף טיא פעלד האד
אַלס טאס איינציקה שדיגכה קינד און אבשאהן סיא
שלעכט אן מיר קעטאהע האד, גען איך איהר טאך ניכד
ווארקעססע, ווארום מי יוטע פאס איהר טער וואלשער
ירושלמי, האד אין קרעד, פארום ער איס פפדאי א וואלשער
ירושלמי, גיין ארטענדליכער מאן דוהט סאלכע שורגרייא.

ר' ליפמן :

זעצט אייך נור אונד רוהט אייך אב, איהר זעלט באלד גענויא
אַללעס געוואהר ווערדען, נור ערשט פרשפרעכט מיר דאס
איהר מיט אייער טאַכטער ניכט ווערט צענקין, דען איך
ווייס אַללעס אונד זיא איזט אום שולדיג. גלויבט מיר אויף
מיין וואַרט.

חזן :

איך קלויב אייך. איין גליין פערפייס מוז מייא דיימערל
טאך גריקע אונד טאן איס אַללעס ווערקעססע.

ר' ליפמן :

(געהט אן דיא טיר אונד ברענגט טיימערל אַלס משרת
גקלייד הריין, ער רוימט עטווס אין עס אהר)

2-טער אויף מריט

דיא פאריגע טיימערעל

חזן :

פער איס טאס?

ר' ליפמן :

ווערט איהר האלטן וואס איהר מיר פרשפראכען העט? אונד
ווערט אייך ניט מרגז זיין?

חזן :

נוא. לאס איך סיא נור ערשט סעהע

חזן :

(לויפט פון לויטער שמחה אויף ר' ליפמאנען צו) וואָס? מיין טעמערל איז דאָ? ווי אַזוי ווייסט איר דאָס? אַך, ליבער ר' ליפמאָן! איר ווייסט גאָר נישט ווי איר זייט מיך דערמיט משמח, מיך אַ דערשלאָגענעם מאָן, וואָס האָט אויף דער וועלט נישט מער ווי דאָס איינציקע שטיקל קינד. און הגם זי האָט קעגן מיר שלעכט געהאַנדלט, קען איך זי דאָך נישט פאַר-געסן, ווארום מי יודע וואָס דער פאַלשער ירושלמי האָט איר איינגערעדט. זיכער איז ער אַ פאַלשער ירושלמי. אַן אַרנט-לעכער מענטש טוט נישט אַזאָ נידערטרעכטיקייט.

ר' ליפמאָן :

זעצט אייך און רוט אייך אָפּ. איר וועט באַלד אַלעס גענוי גע-וויר ווערן. נאָר ערשט מוזט איר מיר צוזאָגן, אַז איר וועט זיך מיט אייער טאַכטער נישט אַרומקריגן. איך ווייס, אַז זי איז אומשולדיק. גלויבט מיר אויף מיין וואָרט.

חזן :

איך גלויב אייך, אָבער עטלעכע שטראַפּרייד מוז מיין טע-מערל דאָך פון מיר הערן און דאָן איז אַלעס פאַרגעסן.

ר' ליפמאָן :

(גייט צו דער טיר און ברענגט אַריין טעמערלען איבערגעטאָן פאַר אַ משרת. ער רוימט איר עפעס אין אַן אויער).

צווייטער אויפטריוט

די פאַריקע און טעמערל

חזן :

ווער איז דאָס?

ר' ליפמאָן :

וועט איר האַלטן וואָרט אַזוי ווי איר האָט מיר צוגעזאָגט און זיך נישט דערצערנען?

חזן :

נח, יא. לאַז איך זי בור ערשט זען.

ר' ליפמן :

נון דען (ציהט איהר יאָט אונד הוט אויס, טיימערעל שטעהט
אַלט ווייבספערטאהן דאָ) נון ר' הענרלי דא איס אייער
טאַכטר.

טיימערייל :

(פעלט דען פאטער אום דען האלז) עדע לעב! סייא מיר
מוחל! איך פעהט טיהר סייא מיר מוחל.

חזן :

(ווענד זיך אב פון איהר) קייא ווארד וואון מיר, טוא קאָ-
נאַליע!

ר' ליפמן :

פרגעסט איהר וואס איהר מיר העט פרשפראכען? איך שווער
אייד זיא איז אום שולדיג.

טיימערייל :

עדי לעב! סייא מיר מוחל.

ר' ליפמן :

נוא ר' הענריל, זייט ניט אזויא איין קשה עורף, איך שווער
אייד צו זיא איז אום שולדיג, דאס האבע איך אייד שאהן
אייביגע מאהל גיזאגט.

חזן :

נוא איך פין טיהר מוחל, נור וואָלג מיך היבש פיטער און
סייא מיך ניכט מעהר מסער.

טיימערייל :

טוא פערסט עס סעהע, נור פרקעס מאר טאס, פארום עס
איס מייא שולד ניכט קעפעסע, פיא ר' ליפמן פאהל פייס.

ר' ליפמן :

זיא האָט מיר שאהן פרהער, עהנדיר איהר זייט גקומן
אללעס אפענבאהרט אונד האט מיך גבעטין איך זאָל איהר
בעהילפליך זיין אונד איהר זעהן לאס צו מאַכן פון דען
שפיצבווב דען פאלשר ירושלמי וועלכר איהר פרפיהרט האט
אונד יעצט איז דיא שפיצבוברייא אויזקומן דאס ער קיין
ירושלמי איזט זונדרן איין מאן אויז שלעזיע איז בשמו

ר' ליפמאן :

אַט אַזוי. טוט איר אויס דעם מאַנטל און הוט און טעמערל
בלייבט שטיין אַ ווייבספּערזאָן) אַט ר' הענערל, דאָ איז אייער
טאַכטער !

טעמערל :

(פּאַלט דעם פּאַטער אויפן האַלדז) טאַטע־לעבן ! זיי מיר מוחל !
איך בעט דיך, זיי מיר מוחל !

חזן :

(ווענדט זיך פון איר אַפ) קיין וואַרט פון מיר, דו קאַנאַליע !

ר' ליפמאן :

פאַרגעסט איר, וואָס איר האָט מיר צוגעזאַגט ? איך שווער
איך, אַז זי איז אומשולדיק.

טעמערל :

טאַטע־לעב ! זיי מיר מוחל.

ר' ליפמאן :

נו ר' הענערל, זייט נישט אַזאַ עקשן. איך שווער איך, זי
איז אומשולדיק. איך האָב דאָס איך שוין עטלעכע מאל גע-
זאָגט.

חזן :

נו, איך בין איר מוחל, נאָר פאַלג מיך אַבער אויף ווייטער
און זיי מיך מער נישט מצער.

טעמערל :

דו וועסט עס זען, נאָר פאַרגעס אַלעס. עס איז נישט מיין שולד
געווען. ר' ליפמאן ווייסט עס.

ר' ליפמאן :

זי האָט מיר שוין פריער אַלעס אַנטפלעקט, נאָך איידער איר
זייט געקומען, און מיך געבעטן איך זאָל איר העלפן פטור
צו ווערן פון דעם שווינדלער, דעם פאַלשן ירושלמי, וואָס האָט
זי פאַרפירט. איצט איז דער שווינדל אַרויסגעקומען, אַז דאָס
איז נישט קיין ירושלמי, נאָר אַ מאַן פון שלעזיע בשמו געץ
און אַז ער האָט אַ פרוי, וואָס געפינט זיך איצט אויך דאָ. ער

גץ אונד ער האָט נאָך איין פרויא וועלכע יעטצא היר איז
דיא ער אויך בטראגן האט אונד האט אן איהר איין בריהף
גלאזט שרייבן אַלס ווען ער טאהט ווער אונד דיא פרויא
האט דא אויף איין אנדרן מאן גנומן. אייער טאכטר האָט
מיר שאהן אַללעס ערצעהלט, אלז דאן לויבט גאט אלז איהר
אייער טאכטר ב"ה ווידר העט אונד פרגעסט שאהן אַללעס
אויך ווען דער ירושלמי זעלט היר קומן, זא ביטטע איך אייך
מיט איהם ניכט דאפון צו שפרעכין.

ח'זן:

פאס טאך וואר א פדריגערייא אין טער פעלד איס.

3-טער אויף טריט

דיא פאריגע, ר' יאַקש, ליפקא יענטש.

ר' יאַקש:

אד דא בין עת, אח לעבין, עס מוז אהך שוין זייר מיאוס און
מאוס פר אונז זיין, נור עח קום אהך צו זאגין א בשורה
טובה, עח האב מיין יענטשקי ב"ה שוין גפטרות, אַד דאַרטן
אין מיין הארבארג זענין א פאהר באנקוועשערס גווען,
בקיזור זייא האבין מסדר גט גווען כדת משה וישראל,
במילא קום עח אאך צו זאגין און איצונד תאקיש האב עח
יענטשקי זייר ליהב, סוף דבר הכל נשמע, איז וואהר
יענטשקי?

יענטש:

לאז מעח שוין גמאכט דראב איינר (זעצט זיך)

ר' יאַקש:

(זעהט דעם חזן גיבט איהם דיא האַנד) שלום עליכם ר' קרוב!
פון וואנע זייט איהר?

ח'זן:

איך הייס ר' הענריל חאסן פון בינקרלאך, פוודאי האד איהר
וואון מיר קעהערט.

לה

האט זי אפגענארט און איר געלאזט שרייבן א בריוו, אז ער איז געשטארבן און דערויף האט זיין פרוי אן אנדערן מאן גענומען. אייער טאכטער האט מיר שוין דאס אלץ דערציילט. אזוי אז איר דארפט לויבן גאט, וואס איר האט ברוך השם צוריק אייער טאכטער און פארגעסט אן אלעמען, אויך ווען דער ירושלמי וועט דא זיין. איך בעט אייך מיט אים דער-וועגן נישט צו ריידן.

חזן :

וואסארע שווינדל איז דאך אויף דער וועלט.

דריטער אויפמאך

די פאריקע, ר' יאקש און ליפקעיינטעש.

ר' יאקש :

אט דא בין עך. כ'לעבן, עס מוז אייך שוין זייער מיאוס און מאוס זיין פאר אונדז. נאר עך קום אייך אנזאגן א בשורה טובה, אז עך האב ברוך השם מיין יענטעשקע שוין געפטרט; אט דארטן אין מיין הארבאריק זיינען געווען א פאר באנק קוועטשערס און זיי האבן מסדר געווען א גט כדת משה וישראל, במילא קום עך עס אייך צו זאגן. און איצט האב עך טאקיש יענטעשקען זייער ליב. סוף דבר הכל נשמע, אלעס לאזט זיך אויס צום גוטן, אמת יענטעשקע ?

ליפקע יענטעש :

לאז מעך שוין געמאך, דראב איינער. (זעצט זיך)

ר' יאקש :

(זעט דעם חזן, גיט אים די האנט) שלום עליכם ר' קרוב! פון וואנען זייט איר ?

חזן :

איך הייס ר' הענערל חזן פון פינגערלאך. אודאי האט איר שוין פון מיר געהערט.

ר' יאָקש :

אחע מיר, בוודאי קאנט איר קרייאן וויא א הענריל, נוא לאסטשע עפיס הערין, א שיינר ונתנה תוקף, ווארום איהר מוסטשע וויסען עח בין עפיס אוכיד אזויא א קצת שוואנץ, א שטיקלע בעל תפילה, נוא חאפט אייך ארויף, עח ווער אאך צו האלטן אבער על תנאי זה עפיס פוילישעס, וואס אן דיא קישקיס אן חאפט.

ר' ליפמן :

דאָס האט נאך צייט, לאזען מיר ערשט מיט אללעם פערטיג זיין, וואו בלייבט דען דער גץ דער ירושלמי?

ר' יאָקש :

עח חעל אאך זאגין, עח חעל גערן מסיים בדבר טוב זיין אונד וואו איז שוין א בעסרי דבר טוב וויא איין אשה, ווארום מצא אשה מצא טוב (15), במילא האב עח מיין ליבר ר' גץ צו גרעט אז ער זאל פאק אן יענטש בהלט, ווארום עח האב געזעהן זיא זענין ביידע א ביסלע מרוצה דרפון, איז וואהר יענטשקי? שעם דיך נישט עח חעל שדכן זיין, קיין מאן בין עח נישט פר דיר אבער א שדכן מעג עח דאך זיין און א שלומפער האב עח ב"ה אויכד, א פיינעם נוא זאגשע הולטייקע?

יענטש :

אד לאז ער ערשט קומען.

ר' יאָקש :

(רופט אן דיא טיהר) גץ קריהך שוין אריין.

4-מער אויף טריט

דיא פאריגען, ר' גץ.

ר' גץ :

(קומט אריין ארדינעהר גקלייד, ער זעהט דען חזן טרעט צוריק)

ר' יאָקש :

קומשי נור אהער, וואס האסט דוא פר א מורא.

ר' יאָקש :

אַכע מיר, קאַנט איר דאָך אודאי קרייען ווי אַ הענערל, נו
לאַזטשע עפעס הערן, אַ שיינעם ונתנה תוקף; ווארום איר
מוזט וויסן, אַז עך בין עפעס אויכעט אַזוי אַ שטיקל נאַר,
אַ שטיקעלע בעל-תפלה. נו כאַפט אייך אַרויף און עך וועל
אייך צוהאַלטן אַבער בתנאי, אַז עס זאַל זיין עפעס פּוילישס,
וואָס כאַפט אַן ביי די קישקעס.

ר' ליפּמאַן :

צו דעם איז נאָך צייט. לאַמיר ערשט מיט אַלעם פאַרטיק זיין.
ווי בלייבט דען דער געץ, דער ירושלמי ?

ר' יאָקש :

עך וועל אייך זאַגן, כּוועל מסיים זיין בדבר טוב, אַלעס דער-
פירן צו אַ גוטן סוף און וואָס איז נאָך אַ בעסערער דבר טוב
ווי אַן אשה ? וואָרום מצא אשה, מצא טוב. במילא האַב עך
מיין ליבן געץ צוגערעדט, אַז ער זאַל פאַרט יענטעשן באַ-
האַלטן. עך האַב אויך געזען, אַז זיי זיינען ביידע אַ ביסעלע
מרוצה דערפון, איז וואָר יענטעשקע ? שעם דיך נישט, עך
וועל זיין שדכן. קיין מאַן פאַר דיר בין עך נישט, אַבער אַ
שדכן מעג עך דאָך זיין און אַ שלומפער ברוך השם האַב עך
אויך אַ פיינעם, נו זאַג שוין הולטייקע ?

ליפּקע יענטעש :

לאַז ער נאַר ערשט קומען.

ר' יאָקש :

(רופט אין די טיר) געץ, קריך שוין אַריין.

פּערמער אויפּטריט

די פאַריקע און ר' געץ.

ר' געץ :

(קומט אַריין שפּלדיק געקליידט, ער דערזעט דעם חזן און
שרעקט צוריק)

ר' יאָקש :

קומזשע נאַר אַהער, וואָס האַסטו זיך דערשראַקן ?

ר' גץ :

געהט צום חזן נעמט איהם בייא דיא האַנד) איך בעהט
איך אַללעס אונרעכט צו פרגעססין, איך האב זעהר שלעכט
אן אייער טאכטער גטאהן, דאס בקען איך זעלבסט, אבער
איך בעהט איך דא דראן צו פרגעססין אונד איך זאג פֿר
כל העולם דאס איך מהיום והלאה קיין בטריגרייא מעהר
מאכען ווער אונד ווער איין גוטער מענש ווערין, עס ווארן
נאך לויטר יוגענד פעהלר (צו ר' ליפמן) איך בעהט איך
מיר אַללעס צו פערגעבין אונד מיר בהילפליך צו זיין, דאָס
איך שלום קריגען זאל מיט מיין פרויא, וועלכי איך וויל
פון יעצט אן אין עהרע האלטען אונד אויך דאס איהר
צווישן מיר אונד דען חזן שלום מאַכט.

ר' יאָקש :

עח חעל פשרן זיין און א טאפלטער שדכן (ער נעמט יענטש
אונד פיהרט ער בייא ר' גץ) אד דא בין עח גוזר אוף דיר,
גיבשע תיכף דיין האַנד אן דיין מאן ואם לאו נעם עח דעה
ווידר פֿר אַ ווייב און דוא וויסט דאך דאס אן מיר קיין ברכה
אי, במילא האסט דוא אַ במה נפשה, אדער גץ אדער יאָקש,
אַז דוא וועסט מעח אום איין עצה פראגין זאג עח דעח
גזונט יאהר, דוא טוהסט בעסיר אן איהם.

יענטש :

אייער עס זאל נור אַ הוה אמינא זיין דעח צו נעמין, בלייב
עח שוין ליבער בייא דען אַלטען.

ר' יאָקש :

(לייגט דיא הענד צו אזאמין אונד זאגט) מזל טוב! נוא
ווייטר עח זאל דא גאהר אלליין בלייבען, דאס איז גאָר
קיין מלאכה נישט. לא טוב היות האדם לבדו 16), במילא מיין
עח (זאָגט צום חזן) גיבטשע מיר אייער טאכטער פֿר אַ ווייב,
ווארום וויא עח פרשטייא קאנט איהר קיין נדן פון תֿר
אלופים אדומים געבין און אן מיר טוהט איהר זייר גוט.
איהר זייט א חזן און עח בין אוכיד א שטיקלע משורה,
זינגען קאנין מיר ביידע נישט, רק שרייאן, נוא איהר ווערט
איבר מיר שרייאן און עח איבר אייער קאפ, בקיצור עח

ר' געין :

(גייט צו צום חזן און נעמט אים אן ביי דער האנט) איך בעט
אייך פארגעסן אלע עוולות. איך האב זייער שלעכט קעגן
אייער טאכטער געהאנדלט. כ'בין זיך אין דעם מודה. אבער
איך בעט אייך אן דעם צו פארגעסן און זאג צו דא פארן
גאנצן עולם, אז פון היינט אן און ווייטער וועל איך נישט
מער אפגענארן און וועל ווערן א גוטער מענטש. דאס זיינען
געווען נאר לויטער יוגנט־פעלער... (צו ר' ליפמאן) איך בעט
אייך מיר אלץ מוחל צו זיין און מיר העלפן, אז איך זאל
שלום שליטן מיט מיין פרוי. פון איצט אן וועל איך זי האלטן
בכבוד און מאכט אויך שלום צווישן מיר און דעם חזן.

ר' יאקש :

עך וועל צווישן אייך פארמיטלען און זיין א טאפלטער שדכן
(ער נעמט אן יענטשקען פאר דער האנט און פירט זי צו ר'
געץ) אט דא בין עך אויף דיר גוור און גיבזשע תיכה דין מאן
א האנט ואס לאו, אויב נישט... נעם עך דעך ווידער פאר א
ווייב. און דו ווייסט דאך, אז אן מיר איז אויך נישט קיין
ברכה; במילא האסטו א ממה־נפשך : אדער געץ אדער יאקש.
און אז דו פרעגסט מעך, זאג עך דיר, אזא געזונט יאר אויף
דיר, אז דו טוסט בעסער אן אים.

ליפקע יענטעש :

איידער עס זאל נאך א הוה־אמינא זיין דעך צו נעמען, בלייב
עך שוין ליבער ביים אלטן.

ר' יאקש :

(לייגט די הענט צוזאמען און זאגט) מזל־טוב! נו, און אז עך
זאל איצט בלייבן גאר אליין, איז עפעס נישט קיין מלאכה.
לא טוב היות האדם לבדו, נישט גוט, אז דער מענטש זאל זיין
אליין, במילא מיין עך (זאגט צום חזן) אז איר זאלט מיר
געבן אייער טאכטער פאר א ווייב; ווארום עך פארשטיי, איר
קענט מיר נישט געבן קיין ת"ר אלופים רענדלעך אין נדן,
דעריבער טוט איר אן מיר א גוטן שידוך. איר זייט א חזן
און עך בין אויך א שטיקעלע משורר. זינגען קענען מיר
ביידע נישט, נאר שרייען. נו, איר וועט שרייען איבער מיר

קום אאך זייר צו נוטץ, ווען איהר וועט קראנק זיין ווער
עח דערווייל דאבנין און אַז איהר וועט זיין געשטארבן,
ווער עח ממלא מקומו זיין, במילא קאנט איהר זייר גרוהט
לעבין אונד פאק שטארבן אוכיד און עח ווייס איהר וועט
אאך נאָך אין קבר ארום דרייאן אז איהר וועט הערין אייער
איידעם דען גרויסען אל מלא רחמים איבר אאך מאכין,
נמצא איז דאָס אַ מלתא דשוויא לתרווייהו (צו ר' ליפמן)
נוא וואָשע זאגט איהרשע דרצו? שטופט אַ ביסעלע צו.

ר' ליפמן :

דיא זאכע איזט ניכט איבעל (צו דען חזן אונד טיימעריל)
איך מיין זיא שטיממען איין.

חזן :

נון דיימערל, פאָס מאהנסט טוא?

טיימעריל :

פאָס טוא דוהסט, עדי לעב, פין איך סוא וורידען.

ר' ליפמן :

(נעמט ר' יאָקש בייא דיא האַנד) איך וויל דען בעשלוס
מאכען, אלס דער סוף איז גוט, איז אללעס גוט, נור איהר
מוסט מיר פערשפרעכין אייערע מעשים שוין צו לאָזען.

ר' יאָקש :

עח חעל גוט זיין טאַטע לעב.

ר' ליפמן :

(נעמט ר' יאָקש אונד טיימעריל ליגט דיא הענד בייא
אזאמען)

ר' יאָקש :

(ציהט זיין האַנד צוריק) וואָרטשע אַ ביסעלע עח מוז ערשט
אקוק געבין, ווארום אסור לאדם לקדש את אשה עד שיראנה 17),
און עח האב מורא תאמר זעהט זיא וויא דער טאַטע אויס
(בעטראַכט איהר גענויא) נוא, נוא, אַ לעבין פארט גוט,
על כל פנים בעסיר פאק וויא יענטש (גיבט איהר דיא
האַנד) נוא ווידר מזל טוב (גייט צום חזן נעמט איהם בייא
דיא האַנד) מזל טוב מחותן! ברוך אתה ה' המכין מצעדי

און עך איבער אייער קאָפּ. בקיצור, עך קום אייך זייער צו
נוץ. אויב איר וועט קראַנק זיין, וועל עך דערווייל דאַוונען און
אַז איר וועט שטאַרבן, וועל עך זיין אייער ממלא־מקום. במילא
קענט איר זייער רואיק לעבן און דאָך אויך שטאַרבן און עך
ווייס, אַז איר וועט אייך אין קבר אומדרייען, הערנדיק אייער
איידעם איבער אייך מאַכן דעם גרויסן אל מלא רחמים. במצא,
באַקומט זיך, אַז די זאך לוינט פאַר ביידן (צו ר' ליפּמאַן)
נו, וואָסזשע זאָגט איר דערצו? שטופּט אַ ביסעלע אונטער...

ר' ליפּמאַן :

די זאך איז נישט קרום (צום חזן און צו טעמערלען) איך
גלויב, איר זייט מסכים.

חזן :

נו, טעמערל וואָס מיינסטו?

טעמערל :

וואָס דו טוסט, טאַטע־לעב, בין איך צופּרידן.

ר' ליפּמאַן :

(נעמט ר' יאַקשן ביי דער האַנט) איך וועל נעמען דעם באַר
שלוס, ווייל אַלס דער סוף איז גוט, איז אַללעס גוט. נאָר איר
מוזט מיר צוזאָגן צו לאָזן אייערע קרומע טועכצן.

ר' יאַקש :

עך וועל גוט זיין, טאַטע־לעב.

ר' ליפּמאַן :

(נעמט די הענט ביי ר' יאַקש און ביי טעמערלען און לייגט
זיי צוזאַמען)

ר' יאַקש :

(ציט זיין האַנט צוריק) וואָרטזשע אַ ביסעלע! עך מוז נאָך
ערשט אַ קוק געבן, ווארום עס שטייט געשריבן, אַז מען טאָר
נישט פּריער מקדש זיין אַ פּרוי ביז מען האָט זי געזען און
עך האָב מורא טאַמער זעט זי אויס ווי איר טאַטע. (באַר
טראַכט זי עננוי) נו, נו אַ כ'לעבן פאַרט גוט, על כל פּנים
זיכער בעסער ווי יענטשעש (גייט איר די האַנט) נו, ווידער
מזל־טוב (גייט צו צום חזן און נעמט אים ביי דער האַנט)
מזל־טוב מחותן! ברוך אתה ה' המכין מצעדי גבר, דאָס איז

גבר, דאס איז טייטש, גלויבט ביסט דוא גאט וואס האט אנגברייט דען טריט פון עס הענריל, ווארום ווען איהר נישט ווערט אהער גקומין וואו העט איהר אַזויא אַ פיינעם איידעם גקריגן (צו ר' ליפמן) מזל טוב אוכיד מחותן, עה האב אאך זייר צו דאנקין און פראייער שדכנות געלד זאָלט איהר דיא חתנה מאכין תיכף אי"ה אחר פורים, ווארום היינט קען דיא חתנה נישט זיין, מפני שאין מערבין שמחה בשמחה (ער געהט בייא יענטש אונד גן) מזל טוב יענטש, דוא מיט דיין מאן זייט גבעטין בייא מיר אויף דיא חתנה, נוא רבותי לעבין זעצט ענק אַללע כסדר אנידר, ר' ליפמן איהר אוכיד, טיימעריל לעבין דוא אוכיד (זיא זעטצן אייך (?)) אַללע אויסר ר' יאָקש אונד דער חזן) (ער זאָגט ווייטר צום חזן) מחותן לעבן אד איהר מוסט דאך הערין אויב עה בין ראוי לאחר מותו אי"ה ממלא מקומו צו זיין, ממילא זינגט אַ שטיקלע לכבוד החתן והכלה ולכבוד הקצין המפורסם כ"ה ליפמן נר"י אשר הי' בעזרתנו בכל מילי דמוטב און עה חעל אאך תאקיש צו האלטין עד סוף האשמורה השני' אז כלבים צועקים איז שוין פרייט, ואחר כך ווער עה אַ שטיקלע זאגין לכבוד שמחת פורים אַז מיר עס דערלעבט האבין ב"ה לשמחה ולאכול ולשתות ולכבוד הרב הגאון המפורסם מהו' יעקב משה נרו אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם יע"א, און איהר וועט מעך אוכיד תאקיש צו האלטין, דהיינו אייער מויל וועט איהר צו האלטין לקיים מה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו 18). נוא מחותן לעב הרחב פיך ואמלאהו (פאנגטשט אן).

חזן :

פאס האפ איך וואר אַ פריירה ? (נעמט דיא האנד אן דיא באק אונד זינגט)

נון פיל איהנען נאך פאס סינקע סום פעשלוס
אפ שאהן איד ווארהער קעהאט האפ וויהל ווערטרוס
אפער איך פיל טא טראן ניכט מעהר טענקען
אונט טאנגע קאט טער טא האד קעטאהע אללעס
סוא קוטע לענקען

לט

טייטש, געלויבט ביסט דו גאט, וואָס האָסט אָנגעברייט דעם טריט פונעם הענערל; וואָרום אויב איר וואַלט נישט אַהער געקומען, וווּ וואַלט איר געקריגן אַזאַ פיינעם איידעם ווי עך (צו ר' ליפּמאַן) מזל־טוב אויכעט־מחותן! כ'לעבן עך האָב אייך זייער אַ סך צו פאַרדאַנקען און פאַר אייער שדכנות־געלט זאָלט איר חתונה מאַכן תיכף מירצעשעם נאָך פורים, וואָרום היינט קען די חתונה נישט זיין, ווייל אין מערבין שמחה בשמחה, מע פאַרמישט נישט איין שמחה מיט דער אַנדערער (ער גייט צו צו יענטעש און געצן) מזל־טוב יענטעש, דו מיט דיין מאַן זיינען געבעטן צו מיר אויף דער חתונה! נו, רבותי־לעב ועצט ענק אַלע כסדר אַנידער, ר' ליפּמאַן איר אויכעט, טעמערל־לעבן דו אויכעט (זיי זעצן זיך אַלע אַחוץ ר' יאַקשן און דעם חזן. ר' יאַקש זאָגט צום חזן) מחותן־לעבן, אַט מוזט איר דאָך הערן אויב עך בין ראוי מירצעשעם לאַחר מותו צו זיין אייער ממלא־מקום. ממילא זינגט אַ שטיקעלע לכבוד החתן והכלה און לכבוד הקצין המפורסם ר' ליפּמאַן נ"י, וואָס האָט אונדז צוגעהאַלפן מיט אַלעם גוטן און עך וועל אייך טאַקיש אויך צוהאַלטן ביזן סוף פון דער צווייטער אשמורה, דאָס הייסט, ביז אַלע הינט האָבן שוין אויפגעהערט מיט בילן. דערנאָך וועל עך זאָגן אַ שטיקעלע לכבוד פורים, אַז מיר האָבן ברוך־השם דערלעבט זיך משמח צו זיין, צו עסן און טרינקען און לכבוד הרב הגאון המפורסם מורינו יעקב משה נ"י, אב־בית־דין וריש־מתיבתא דקהלת־קודש אַמסטערדאַם; און איר וועט מיר טאַקיש אויך צוהאַלטן, כדי מקיים צו זיין וואָס עס שטייט געשריבן: לא יחרץ כלב לשונו, אַז אַ הונט זאָל נישט שאַרפן זיין צונג... נו, מחותן־לעב עפנט אויף דעם טויער און פאַנגטזשע אָן.

חזן :

וואָסאַרע ברירה האָב איך? (לייגט צו די האַנט צו זיין באַק און זינגט)

איצט וויל איך אייך נאָך עפעס זינגען צום שלום, הגם כ'חאָב פריער געהאַט פיל פאַרדרוס, כ'וויל אַבער אַן דעם נישט מער דענקען און דאַנקען גאט, וואָס ער האָט אַלעס צום גוטן געטאָן לענקען.

ר' יאָקיש :

עס איז בוודאי אזויא גווען מן השמים אז זיך האָט אַזויא
גטאהן פיגען
ווארום זונשט וואו האט אירשע אזויא איין איידעם גטאהן קריגען
איהר ווייסט גאהר נישט וויא עה בין א גוטער איידים
איהר קאנט חאדשי גיין לשם שדים.

חזן :

וולוכט ניט אסויא פארום סונשט קריג איך חרטה נאָך אללעפייל
פארום איהר האד מיר שוין קנוג קעבין מייא דייל
אָפער איך אלדער מאן לאס שאהן מיר אללעס מאַכען
און לאס מיר שאהן וואון אייך אויסשבאָדע און אויסלאַכען.

ר' יאָקיש :

אה לעבין מאכטשע מיר מיט דען שידוך אָפּעט גין אזוי קיין מורא
ווארום אייער טאכטר איז דאך נור אַ שאַפלע סחורה
און איהר מוזט גאט דאָנקען איהר אַלטער פאטער
אַז איהר אייער שוין טעמעריל אַזויא בזול זייט גווארן פטור.

חזן :

פאס סאללען מיר סיך גון סאנגען אונד וולאוכען
לאססע מיר ליפער לעפען פשלום און מנוחה
אונד לאססע מיר אין שטאט סאלכע טינקע
ליפער עטוואס שעהנעס סינקע.

ר' יאָקיש :

אַז איהרשע ווילט פון מיר שלום בעגעהרן
בעהט עה אאך אַז איהרשע זאלט למען השם מיט אייער
זינגען אויפּהערין
ווארום איהר האָט אַך לעבין אַ קול וויא אַ הונד
און ווען עה אאך העהר פרליהר עה אַ שטיק געזונד.

חזן :

איך העהר סויא קלייך אויף מיט מייא קעזאַנג
איך פיל מיר נור פעטאנגע פייא טען עולם אונד טאס טוירט
ניט לאַנג
פארום טאס סיא האפע מיך קעטאהע סוא הערע און האפע
מיך טען גבוט קעפען
אסויא פינשע איהנען טאס סיא נאך וויהל בורים אין קעסונד
און שמחות סאללע טערלעפען.

ר' יאָקש :

עס איז אוודאי מן השמים, אַז עס האָט זיך אַזוי געטאן פיגען. (2)
ווארום אַנדערש וווּ וואָלט איר אַזאַ איידעם געטאן קריגן,
איר ווייסט גאַרנישט וואסאָרע גוטער איך בין איידעם,
איר מעגט גיין כאַטש לשם-שדים.

חזן :

שילט נישט אַזוי, אַנדערש קריג איך נאָך חרטה אין אַ וויל,
ווארום איר האָט מיר שוין גענוג געגעבן מיין טייל,
אַבער איך אַלטער מאַן לאַז שוין אַלעס מיט מיר מאַכן,
און לאַז מיר פון אייך באַשפּאַטן און אויסלאַכן.

ר' יאָקש :

כ'לעבן, יאָגט מיר נישט מיט דעם שידוך אַן אַזאַ מורא,
ווארום אייער טאַכטער איז דאָך נאָר אַ שאַפּלע סחורה,
און איר מוזט גאָט דאַנקען, איר אַלטער פּאָטער,
אַז איר פון אייער טעמערלעך אַזוי בוזל זייט געוואָרן פּטור.

חזן :

צו וואָס זאָלן מיר זיך נאָך קריגן און פּלוּכן,
לאַזן מיר ליבערשט לעבן בשלום ומנוחה,
און לאַזן מיר אַנשטאַט אַזעלכע דינגען (3).
ליבער עפעס שיינעס זינגען.

ר' יאָקש :

אַז אירזשע ווילט פון מיר שלום באַגערן,
בעט עך אייך איר זאָלט מיט אייער זינגען אויפהערן,
ווארום איר האָט אַ קול פון אַ הונט,
און ווען עך הער אייך, פאַרליר עך אַ שטיק געזונט.

חזן :

איך הער גלייך אויף מיט מיין געזאַנג,
איך וויל נאָר דעם עולם דאַנקען און דאָס דויערט נישט לאַנג,
וואָרום איר האָט מיר געטאָן אויסהערן און מיר דעם כבוד געגעבן,
אַזוי ווינטשט איך אייך איר זאָלט נאָך אַ סך מאַל פּוּרעם
אין געזונט און שמחות דערלעבן.

(2) אַרויסגעקומען. (3) זאַכן.

ברוך השם, אַז איהרשע זייט פּרטיג מיט אייער שמועה
ווארום אייער קול איז אַז וויא איינר בלאזט איין צי
בראכינע תרועה
מיט מיין קול איז אין אמת אָבער אויכד נישט דרמעהר
ווארום סתם איידעם גיז איין האלבר שוועהר.

בכּן וויל עח נישט מעהר זינגן וויל עס איז פאָק נישט שיין
רק עח העל נור זאגין דיזה דברים גאהר אַלליין,
ואתן ברכתי לכל אחד לפי מעלתו את אשר ישׂים ה' בפי,
ובראשון לכבוד הרב הגאון המפורסם מהו' יעקב משה
נ"י אב"ד דק"ק אַמסטערדאַם כלילות יופי.

עח ווינש אאך רבי לעבן אַז איהר זאָלט אייר יאהרן אין
שמחות אויז לעבין
און הש"י זאָל אאך אַללעס וואס איהר פּרלאנגט געבין
און אן אייער קינדד זאָלט איהר פיהל שמחות זעהן אונד העריין
וישלה ה' ברכתו אליו ולכל הנלווים אתו ויצליחו וואו
זיא זיך ווערן קעהרין.

און איהר זאָלט נאָך זוכה זיין פיהל פורים צו מאַכין
אין נחת און שמחות און פּרגניגונג בייא אַללע זאכין
און אַללע יאהר זאָל קומין אַ ר' שמעריל אָדער אַ ר' יאקש
פון טארניפאל
דער אאך לכבוד פורים אַ ביסלע לושטיק מאַכען זאָל.

און ענק רבותי לעבין ווינש נאָך אויך אַללעס גוטס
מאַכטס ענק לושטיג און זייטס גוטס מוטס
אויב עח ענק געפאללין האָב, וויל ענק נישט פּרעגין
ווארום ווען עח ענק נישט גפאללין האָב, איז מעח אויכד
נישט גלעגין.

ברוך השם אז איר זייט שוין פארטיק מיט אייער שמועה,
ווארום אייער קול איז גלייך ווי איינער בלאזט אַ
צעבראָכענע תרועה,
מיט מיין קול איז אַן אמת אויך נישט דערמער,
ווארום סתם איידעם איז אַ האַלבער שווער.

בכן וויל עך מער נישט זינגען ווייל עס איז פאַרט נישט שייך,
רק עך וועל אייך נאַר זאַגן עטלעכע ווערטער גאַר אַליין,
ואתן ברכתי לכל אחד לפי מעלתו את אשר ישים ה' בפי,
ובראשון לכבוד הרב הגאון המפורסם מהו' יעקב משה נ"י אב"ד
דק"ק אַמסטערדאַם כלילות יופי.
(און וועל געבן מיין ברכה יעטועדן לויט זיין שטאַנד און וואָס
גאַט לייגט מיר אין מויל,
צו ערשט לכבוד הגאון יעקב משה, דעם רב פון אַמסטערדאַם,
וואָס איז אַ שטאַט גאר פיין און ווויל).

עך ווינטש אייך רבי-לעבן, אז איר זאָלט אייערע יאָרן אין
שמחות אויסלעבן,
און השמייחברך זאל אייך אַלעס וואָס איר פאַרלאַנגט געבן,
און ביי אייערע קינדער זאָלט איר פיל שמחות זען און הערן,
און גאַט זאל אייך און אַלע אייעריקע שיקן זיין ברכה ווו זיי
וועלן זיך ווענדן און קערן.

און איר זאָלט נאָך זוכה זיין פיל פורים צו מאַכן,
אין נחת, אין שמחות און פאַרגניגונגען ביי אַלע זאַכן,
און יעדעס יאָר זאל קומען אַ ר' שמעריל אָדער אַ ר' יאקש
פון טאַרניפּאָל,
וואָס לכבוד פורים אייך אַ ביסל לוסטיק מאַכן זאָל.

און ענק רבותי ווינטש נאָך אויך אַלעס גוטס,
מאַכטס ענק לוסטיק און זייט גוטס מוטס,
אויב עך האָב ענק געפעלן, וויל עך גאַר נישט פרעגן
ווארום אויב עך האָב ענק נישט געפעלן, איז מיר דריין
אויך נישט געלעגן.

[סוף]

ה ע ר י ת

- (1) שמות, ב: ג
- (2) קדושין, ע"ג, ו
- (3) משלי, כ"ז: ב
- (4) ברכות, ב, ח
- (5) ישעיה, מ"ה: י"ח
- (6) ברכות, ל"ט, א (א וואריאנט)
- (7) האלענדיש — maar
- (8) קהלה, ח: ח
- (9) אבות, ו, ג
- (10) בבא קמא, ו, א
- (11) סנהדרין, נ"א, ב
- (12) האלענדיש — schobbeiak
- (13) ירושלמי ברכות, ב, ג
- (14) בבא קמא ס"א, ב (א וואריאנט)
- (15) משלי, י"ח: כ"ב
- (16) בראשית, ב: י"ח
- (17) קידושין, מ"א: ו
- (18) שמות, י"א: ז

tion of Dutch Jewry, the comedy itself is not enough proof of its author's membership in the camp of the « Enlightened ». The performance of a comedy may point to a wordly inclination of a rabbi, but we know that Rabbi Jacob Moshe Loewenstamm belonged to the Orthodox party, which was strongly against the native Haskalah.

I realise only too well that I have not answered all the questions which can arise in connection with the comedy and its anonymous author. I tried only to tell something about the soil and climate of the society from which the comedy sprung to help the reader understand the play and to stimulate other investigators to continue the search I began.

(For a bibliography please see the end of the introduction in Yiddish.)

Amsterdam.

L. F U K S.

at Purim is the only similarity. Yet it is not improbable that our comedy could be played at other times after some stanzas had been changed. The author's goal was uncovering the ulcerated wound on the body of the Dutch Jewish society — poverty and the corresponding decline of morals.

His problem was not so exalted as that of Yitschak Euchel, whom one considers to be the author of the first Jewish comedy — who used the weapon of Haskalah in getting equal rights in Germany for the Jews, for instance abolition of the head tax and limitation of the number of marriages. This kind of stricture was unknown by Dutch Jewry. Also the problem of Haskalah, the bitter struggle between the old and the young generation as reflected in Euchel's « R'. Henoch or what can be done with it » took a different form in Holland. For many generations saw the Haskalah of their brothers the Sephardim, and they emulated them, infusing it with their own special character. Dutch Jews did not consider it a sin to cultivate wordly sciences and they had not to fight for its right. Nor was there any sort of battle of language between the « Enlightened » and the « Obscurants » as there was in Germany.

But there are some points of correspondence in both comedies. Both are realistic and the characters speak the language of their environment. Max Eric's critic of Euchel's comedy, that in language it is neither Yiddish nor German, does not apply to our comedy, because the latter is wholly Yiddish, even with the Hebrew of Jerushalmi it belongs to the domain of Jewish language.

Euchel had no real influence on our author, who must have known however, about the former's comedy which was written only four years previously.

We must remember that the Dutch Haskalah came from a different source. The aspiration to fight for equal rights, for suffrage, for chance at public office, etc., was principally inspired by the French revolution and not by Mendelsohnianism. From this perspective we can understand the tendencies of the Dutch-Yiddish comedy... For the principal goal of the Dutch enlightenment was to make the poor Jews productive, or as they used to call it « to socially elevate them ». Many documents of that era tell about efforts in this direction, and Dessauer once dedicated a poem to the subject of productivisation.

We cannot conclude from our scanty information that the Dutch playwright belonged to the enlightenment club « Felix Libertate » or that he was a member of the new community Adath Jeshurun, but in any case he was a child of his age and environment and he had an eye open to their problems. Seen in the light of the special situa-

and subjects like sorcerer, swindler, etc. H. van Halmael, for instance mentions at least nineteen comedies with a swindler or hypocrite as leading character, whose dirty tricks always come to light. The chief themes of many comedies are coarseness, meanness and exuberantness. Worp's characteristics of the Dutch comedy are to some extent applicable to the Yiddish theatre where there is no lack of coarseness. But the Yiddish comedies bear seal of a Jewish psyche and are the expression of characteristics found in peculiar circumstances, very different from those portrayed in Dutch theatre.

While Dessauer reaped glory with his « Don Juan » and many other works performed in German and Dutch, the populace preferred a Jiddish comedy enacted according to the rules of the European theatre of the day. Even though this comedy was not written for a theatre group and lacks decorative effects, its merit was not diminished. The author counts on the spectator's imagination and his speech does a good deal to compensate for the lack of decorative effects. The author, like Sholem Aleykhem, uses expressions from the daily prayers, the Talmud or the Bible, known by the public, but which get quite a different meaning in the mouths of the actors — and heighten the comical situation.

For instance, R'. Yoksh says to his father-in-law R'. Henerl (little cock) the phrase in the morning prayer: « Blessed art thou, oh Lord our God, who has made firm the steps of men », for if you had not come here, you would not have gotten such a fine son-in-law. (The Hebrew word « gever » means both man and cock).

Our anonymous author has been blessed with a sharp eye also, for his characters are clearly drawn. Opposed to the immoderate, bragging, impudent, so-called scholar R'. Yoksh, is the poised, calculating and businesslike citizen of Amsterdam, Parnas R'. Lipman. Beside the self-possessed, cunning Jerushalmi we see the awkward, naive and stupid minister R'. Henerl.

The two female characters in the play are also pictured very vividly. Lipke Yentes is an energetic, strong Jewess who does not bend easily before the pressure of events. She cannot suffer injustice and seeks justice even to Amsterdam. She has a ready and sharp tongue. She switches from her role of the wronged and weak woman very easily and is quite able to take on men like Jerushalmi and R'. Yoksh. In Teme! we recognise an honest, simple, inexperienced girl who easily becomes victim to her moods and circumstances.

The comedy biting pictures the strong antagonism between German and Polish Jews in Amsterdam.

We already mentioned that this play and other famous Purim-plays of the era have nothing in common. That they were all played

The comedy begins with a letter from the community of Solnek to the Amsterdam Parnas R'. Lipman. The bearer of the letter is a man from Jerusalem who wanted to collect money for the stricken community of Solnek in Poland. He pretends that he only speaks the « holy language » (Hebrew), which reminds us of Sholem Aleykhem's hero « The guest » who also speaks nothing but the holy language with « only patakhs ». In reality the « emissary » is a citizen of Breslau and a known swindler. When Breslau became too dangerous for him he tried his luck in Germany where he had no reputation. There he forges a letter to his wife Lipke Yentes, telling he is dead. From Germany he comes to Holland accompanied by a servant, a girl disguised as a boy, who was persuaded to leave her father's house to eventually marry the swindler.

In the meantime the « widow » Lipke Yentes married R'. Yoksh, a friend of the Jerushalmi, but R'. Yoksh deserts his wife and goes to Amsterdam. Lipke Yentes goes on search for her husband, and she finally lands in Holland. In R'. Lipman's house she finds not only her living husband, but also her « dead » one. The swindler has been discovered. Jerushalmi returns to his wife Lipke Yentes, and R'. Yoksh, bachelor again, gives his heart to Jerushalmi's servant. After a long search her father finds her also in R'. Lipman's house. Eventually everybody makes peace with « fate ».

The comedy ends with an improvised song, sung by R'. Yoksh and his father-in-law, minister of the community of Fingerlokh. The song is characteristic of the time and place of the performance and has the traditional turn to the public of the Purim plays. True to the custom of his father, the Amsterdam Rabbi Shaul Loewenstamm, the son also celebrated Purim with much pump and panoply. He performed a comedy in his large house about one of the most painful problems among Amsterdam Jewry in those days — poverty — and he brought it up to ridicule.

Our comedy resembles the then contemporary Dutch plays in both composition and structure. It is apparant, then, that our anonymous author had a general knowledge of the stage and theatre technique besides his familiarity with traditional Jewish literature. He has a fine feeling for languages too. His heroes speak the Yiddish of their country, save of course Jerushalmi, who speaks a very lively Hebrew, proving that the author was also an excellent Hebrew compositor.

« The number of published comedies in the Seven Provinces (Holland) in the 17th and 18th century is nearly as large as the very large number of performed comedies », concludes J. A. Worp, historian of the Dutch theatre. We find in the titles of many published works adjectives like : disguised, deceived, betrayed, unfaithful, etc.

in the ghetto). For 300 guilders the «smousen» artists had changed the shed into a comfortable Israelite theatre. The interior is modest and executed in good taste and did not correspond with the exterior. Gods, goddesses, and mermaids who float in thick clouds were not to be seen. Instead there was a little stage. On the right there was a buffet with everything — brandy, sweet cakes, tobacco, and worm-eaten oranges. Two «honourable» lamps, which perhaps once illuminated the demonic marriage of Proserpine, did shine with seven flames. The lamps had been lighted after waiting patiently one and one-half hour and sixteen minutes. The orchestra consisted of four musicians, the brothers Polak. They performed «Luck is round» by D. Heink (a non-Jewish Dutch playwright. L. F.). When the curtains had been opened one saw the king, Laibje the hatter, escorted by counts and the princess Porsia, acted by the wigmaker Nabarro. In jumping from the stairs did king Laib forget to take his coat with him... After the reciting of a couple of stanzas with some Hebrew grumble did Loser Klodder take over his part with the following verses :

«Thou prince, do thy will. We are listening with eagerness.»

Then Porsia made a squeaking sound with her scarlet-red painted nose as an answer.

«And we wait gladly to fulfill always thy commands.»

The dialogue lasted very long. The impatient writer left the shed where he — as he states — was nearly suffocated by «the hot air and the warm smouse maidens».

In the next decennia the Ashkenazic inclination to play and see Yiddish drama did not weaken, and it is a pity that so very little of the performed repertory has been saved. In the 1780's a German Jew, Jacob Herz Dessauer, succeeded in forming a Yiddish theatre group which played not only in Amsterdam, but in the provinces too. Dessauer was also founder of the first Jewish dramatic school. Under his direction the pupils played a prominent part in a half-century of Dutch theatre, and though his repertory first consisted of mostly translations into Yiddish-Dutch, Dessauer later expanded it to include original German and Dutch works.

This interest in drama could only flourish, however, in a soil already rich in theatre-traditions, that was fertilised not only by the Jewish group itself but by the society around it. Unfortunately the remnants of these plays we possess, do not probably give a real picture of the breadth of Dutch Jewish theatre, and even the find of our anonymous comedy : which we have called : «All is well that ends well», strengthens our supposition.

another solution. They held private performances for select circles (a Dutch custom which is still practised). We have further information about Sephardic theatre groups in 1750 and from 1760 to 1763.

The Dutch Ashkenazim had no less of a love for drama. They too had their theatre traditions, but contrary to the Sephardim, their traditions centred around Purim plays, the only sort of Ashkenazic theatre about which we have information. It was always a gay Purim in Amsterdam, something like an Italian Carnival with masquerades and balls running from two weeks before the festival until two weeks afterwards. The Purim-joy was feted in the streets with masked processions, music and torches that moved beyond the limits of the Jewish quarter. It would be warmly received by the Christian neighbours.

Chaim David Asulay, the scholar and traveller, who visited Holland in 1778, wrote about the Purim Carnival in his diary :

« The night of Shabbath was passed in the streets, gay and with masks and there was much festiveness because of Purim as if the city was theirs, and the city joined in the gaiety and there was very much noise in all the streets of the city, and the greater part of them are Ashkenazim, more than fifty thousand (!) souls. They take too much freedom in the free city, as if they were the rulers of the city and the country — a queer phenomenon ! »

A document, dated 1683, tells something about the Ashkenazic theatre itself :

« Since some time (Jews) of the High-German nation (Ashkenazim) made a real theatre of an old shed on the Oude Schans with a stage and changing sceneries where plays and comedies are performed three times a week, Saturday, Sunday and Wednesday. The amount of visitors is between 200 and 300, among whom also non-Jews. »

A petition was sent by three Ashkenazic Jews to the city council on February 28th 1707 to get the permission for performances in the High-German or « smouse » (nickname for Yiddish) language, as it was the custom as long as Jews lived in the city.

A non-Jewish Dutch writer gives us a detailed picture of the Jewish theatre (its construction, the artists, the play and even the atmosphere) in a Dutch paper of March 25th 1726. He calls it « A description of the theatre of the Smousen » (nickname for Jews) and it reads :

« Upon a certain Wednesday or Thursday I lost my way and came in a wooden shed, which is in the Joden Houttuinen (a street

in Amsterdam but performed them too. We know that on Shavuoth, 1624, an allegory « Dialogo dos montes », dialogue of the mountains, was performed in the Sephardic synogogue of the community Beth Jacob. It was an exchange between seven biblical mountains as to which was the biggest in the world. The dialogues were accompanied by chorales and an orchestra reminding one very much of the catholic mystery plays. In 1639 performances in synagogues were forbidden, and « academias » were founded, literary clubs whose goal was the development of theatre art. It is probably that these « academias » grew up under the influence of the « Rederijkers » societies and « Academias » which flourished among the non-Jewish population. The « Rederijkers » societies in Holland date from the 15th century and had a great influence on the literary development of the Dutch people.

Wealthy upper-class Sephardic families used to invite an entire theatre company or single artists to their mansions to hold private performances for the owner and his friends. There is evidence of such performances during 1638 and from 1641-51. The first known public performance for Sephardim took place in 1664 in a made-over shed, and it appears that the players were directed by the Marano poet, dramatist and historian Miguel or Daniel de Barrios. Two documents written on Febr. 1th and 8th of the year 1667 at notary Jacobus Snel's office in Amsterdam tell us that the witnesses Isac Levy Victorio, Isac Vaez Martinis and Jacob Vaez Martinis, all citizens of the city, declared that they knew Aharon de la Pay, Benjamin Henriquez and Jacob Nabarro and that they were sure the above-mentioned persons are associates of Abraham Israel, Daniel Levy Barrios and Samuel Roza and they did many times together « play a certain comedy in the hired shed of plaintiff Pieter van Marten and shared the received money ». The witnesses knew furthermore that : « more than thirty visitors attended the performance of the comedy ». Another illuminating document, dated December 28th, 1707, is a petition of « many amateurs of the Spanish comedy » to the mayor of Amsterdam for permission to play in the Municipal Theatre on Thursday evenings when no regular performances were scheduled. In this way the municipal foundations, who received the proceeds of the regular performances would not be damaged. In fact, they do it already nine years because their visitors don't understand Dutch.

The petition was refused, but for us it is much more important to note that the answer of the municipal authorities sounds as though they could not give permission because the theatre would then lose the greater part of the visitors of the « Jewish nation » and that this nation had once had permission to give a single performance in the aforementioned theatre, ten years previously, after long petition.

But the Sephardim, who felt their theatre a necessity, found

may trade with fish, neither in the streets nor in the houses. If one should be caught, there will be a great scandal. The message of this severe command has been read in every synagogue. The gentlemen Parnassim did afterwards send overseers to all the corners of the streets and to the markets and they warned everybody not to trade with fish, or they will be punished by the community as they deserve. And the fish-mongers paid very much attention to this.

Thus applied the fish-traders to the community and explained their cases and said, that they did not want and could not yield if the authorities would not prohibit the non-Jewish women as well (to sell fish) in the streets and in the houses too. For it is a free country and trade is free and if not, than the gentlemen Parnassim would have to feed their wives and children. »

But thrilling as the struggle between the poor fish-traders and the gentlemen Parnassim, who were a willing tool in the hands of the authorities, may be, which resulted in the founding of a Jewish fish trader guild «Mazel-dogim», it bears no more relation with our subject.

The chronicle just shows how difficult life was for the common people, even in the «Golden Age», when they had to rely on crumbs from the tables of rich colonial merchants and money-lenders. Jews were banned from all trades and craft save those for which no guilds existed (Diamant-polishing and tobacco preparation). Only two things were left for the man-in-the-street — to take a sack of fancy goods on his shoulders and peddle through outlying villages, or to push a cart of «dainty-bits» through the streets of Amsterdam.

And when thanks to the indirect and later direct influence of the French revolution all restrictions, which stood in the way to social, political and economical equality for the Jews were abolished, was the economical depression in the Netherlands at its depths.

About 22.000 Jews lived in Amsterdam in 1798 when this comedy was performed. Of the Sephardim more than half the population, and of the Ashkenazim more than two-thirds were on parish relief.

But thanks to the free Dutch air and the prosperity which lasted till the second half of the 18th century, the masses too enjoyed the crumbs. Also their cultural rise did not fail to come, as usual in such circumstances. The Jewish press prospered. An enormous number of Hebrew and Yiddish books, both religious and secular, were published. The first Yiddish newspaper appeared in 1686 (the «Dins-tagishe un Fraytagishe Curantin»), and many plays were performed. The Sephardim who began coming to Holland in 1593 brought with them a highly-developed theatre culture, as well as a love for the Spanish language and literature; and they did not only write plays

It appears, that the comedy was performed on the Purim-feast in the house of the chief-rabbi, R'. Yaacob Moshe Loewenstamm, most probably in the year 1798. This play bears no relations to the wellknown Purim-comedies of the period, which took their themes from the Esther-story or from some other biblical source.

The anonymous author of our comedy took his material from the everyday life of his environment, on which he turns his convex looking-glass.

The general opinion that the Jews in Holland always lived in wealth and splendour is strongly contradicted by the facts of historical research. However, compared with the situation of Jews in many other countries, Dutch Jews really did live in an «Eldorado». It is also true, that in the 17th and in the first part of the 18th century, the Jews in Holland (chiefly Sephardim) played a great part in the economic and cultural growth of the country.

But the history of the Jewish people is not the history of Jewish magnates and the clerics in their service, not even in Holland. The greater part of the population had to struggle for their daily bread even in this comparatively free country. Most were troubled by ordinances and restrictions from the municipal powers and the many guilds, who saw in the Jewish artisans and shopkeepers their open competitors. We must stress, however, that the restrictions were not enforced against the Jews as Jews, but against all non-inhabitants of the city. The same restrictions were levied against non-Jewish citizens of other Dutch cities, who wanted to practise a trade or open a shop in Amsterdam, and who did not have the so called «poorters»-right. (Poorter being a legal citizen).

In a chronicle in Yiddish about the events in Holland during the years written by a Jew of the common people, we do find a tale about a prohibition against Jewish fish-mongering. I was so fortunate to be able to verify the author's name which was Braatbaard-Kauweren, who lived from 1699 to 1786. The chronicle has for a title «A new chronicle from 1740-1752». This tale sheds a harsh light on the relations between the Jewish common man and the wealthy Parnassim who supported the community and at the same time it shows the relations between the Jewish common man and his country. These Parnassim exerted nearly unlimited power in their own sphere — but the chronicle itself is illuminating enough to quote :

«A happening in Amsterdam between non-Jewish women and Jews: In Amsterdam on the Shabbath Pentateuchical section of Toledoth 1743 did the mayors, sheriffs and other magistrates issue a very great prohibition to the gentlemen Parnassim, that no Jew

INTRODUCTION

People often compare a war with a natural disaster, a bolt of lightning or an earthquake. Considering war's effects, the comparison is really justified. When peace has come and all is quiet man returns to the ruins of his home and frantically rummages for something useful to help rebuild his shattered life.

Searching among the ruins of Jewish Amsterdam, in April, 1946 I found by mere chance an note-book in quarto, covered with Hebrew characters. It was not difficult to decipher the contents. The book was a Yiddish comedy from the 18th century, containing 34 pages of 15×19 cm.

Both title-page and list of actors are missing. But with acknowledgement of the contents it is possible to extract the reconstruction of them :

All is well that ends well

or

The uncovered three-fold deceit

a comedy in three acts.

Characters :

R'. Lipman, parans and philanthropist. 1)

Jerushalmi, emissary.

R'. Getz, idem.

Karney-Parah, maidservant of Jerushalmi.

Temerl, idem.

R'. Yoksh, « baal-Shem » of Tarnopol.

Lipke Yentes, former's wife.

R'. Henerl, minister of the community of Fingerlokh.

Place : R'. Lipman's house. Time : End of this century.

1) Most probably a real person i. e. the Amsterdam parnas Lipman Rintel alias Philip Isaac de Jong.

Copyright by L. Fuks, Amsterdam

PRINTED IN FRANCE

**ALL IS WELL
THAT ENDS WELL
OR
THE UNCOVERED
THREE-FOLD DECEIT**

a comedy in three acts

*An anonymous Yiddish comedy
from the end of the 18th century*

Introduction, notes and modernised Yiddish version

by L. FUKS